

RECHTSKUNDIG WEEKBLAD

REDACTIE : RIDDER RENE VICTOR, HOOFDREDACTEUR
E. BOONEN, C. CAENEPEEL

REDACTIEADRES : PROF. MR. RIDDER RENE VICTOR, BRITSELEI 40, 2000 ANTWERPEN

SOVJETERFRECHT ... NIET ZO NATUURLIJK

«Car la matière des successions, plus que toute autre partie du droit civil, est tributaire de l'organisation sociale. Or, tel qu'il est réglé par le Code Civil, le droit successoral est fort ancien — trop ancien peut-être pour rester à l'abri de la tourmente qui agite le XXe siècle.

Aussi incombe-t-il aux juristes, sinon de tracer toute la philosophie du droit successoral, du moins de dégager les éléments d'un problème que les théories socialistes agitent depuis longtemps déjà, et qui pourrait bien se poser un jour avec toute l'ampleur qu'il mérite.»¹

1. Met deze studie wordt geen systematische analyse beoogd van de huidige sovjetwetgeving inzake erfrecht. Op juridisch-technisch gebied kan het sovjeterfrecht ons weinig boeien. Deze instelling — en de opmerking geldt voor het sovjet burgerlijk recht in het algemeen — wordt op ongeraffineerde en weinig subtiële wijze geregeld. De jurist, op zoek naar legislatieve spitsvondigheden, moet niet bij de sovjetwetgever te rade gaan².

2. Sovjeterfrecht heeft echter een boeiende geschiedenis³, die beslist haars gelijke niet kent in enig westers rechtsstelsel: Het decreet van 14 april (27 april)⁴ 1918⁵ «Over de afschaffing van het erfrecht» maakte radicaal een einde aan wettelijke en testamentaire erfopvolging. De periode van het zgn. «Oorlogscommunisme» (1917-1921) kende wettelijke bepalingen die niet méér bleken te zijn,

dan tijdelijke concessies aan een afstervend verleden, of overgangsmatregelen die een heerlijke toekomst voorspiegelden, en waarvan werd benadrukt dat ze niet duurzaam, voor lange tijd werden gemaakt: de proletarische regering stelde haar wetten ten doel «de wetten overbodig te maken»⁶.

Die tijd van revolutionaire «Sturm und Drang» is echter reeds lang voorbij. De «Beginselen van Burgerlijke Wetgeving», uitgevaardigd door de Opperste Sovjet in 1961 en de burgerlijke wetboeken van de Unierepublieken, die op basis van deze beginselen werden uitgewerkt, bevatten een erfrechtelijke regeling, die ons erg bekend voorkomt. Qua gebruikte concepten en rechtstechnieken is er inderdaad een treffende formele verwantschap tussen de zevende (en meteen ook laatste) titel van het burgerlijk wetboek van de Russische Socialistische Federatieve Sovjetrepubliek (RSFSR)⁷ en de ons vertrouwde Napoleontische regeling inzake erfrecht⁸.

⁶ A. GOIKHBARG, *Het eerste wetboek van de Russische Socialistische Federatieve Sovjetrepubliek*, voorwoord tot het wetboek betreffende de akten van de burgerlijke stand, huwelijksrecht, familierecht en voogdij, Volkscommissariaat van Justitie, Petrograd, 1919, 3. Vertaald door G. BURIKS, *Sovjetwetten*, I, wetboek betreffende de akten van de burgerlijke stand, huwelijksrecht, familierecht en voogdij, De nieuwe Amsterdammer, Amsterdam, 1920, 4.

⁷ Het eerste Burgerlijk Wetboek van de Russische Federatieve Sovjetrepubliek werd aangenomen op 31 oktober 1922, vóór de officiële oprichting van de Unie op 30 december 1922. De Oekraïense en Witrussische republiek volgden echter, bij de introductie van hun eigen wetboeken, het voorbeeld van hun oudere zusterrepubliek. Deze wetboeken, evenals de wetboeken van de later tot de Unie toegetreden republieken, verschillen van elkaar in een aantal minder belangrijke punten. Op 8 december 1961 werden de «Beginselen van Burgerlijke wetgeving van de USSR en van de Unierepublieken» uitgevaardigd door de Opperste Sovjet van de USSR. («Osnovy prazhdanskogo zakonodatel'stva Sojuza SSR i Söjuznych respublik», *Vedomosti Verchovnogo Soveta SSSR* (het «Staatsblad» van de USSR, voortaan afgekort als VVS SSSR.), 1961, nr. 50, 525; *Izvestia*, 10 dec. 1961). Vertaling door R. DEKKERS, «Beginselen van Burgerlijk Recht der Sovjetunie», *R.W.*, 1961-62, 1981-1994 en 2025-2051.

¹ H. DE PAGE en R. DEKKERS, *Traité élémentaire de droit civil belge*, IX, Brussel, Bruylant, nr. 2, 11,

² «La valeur technique de leur rédaction est en étrange disproportion avec la valeur de documentation sociologique de leur contenu», E. LAMBERT, in zijn voorwoord tot J. PATUILLET, en R. DUFOUR, *Les codes de la Russie soviétique*, I, Code de la famille, Code civil, Giard, Parijs, 1932, 13.

³ Zie de historische indeling in nr. 5.

⁴ De datum tussen haakjes verwijst naar de Gregoriaanse kalender, ingevoerd bij decreet van 26 januari 1918. Vóór deze datum was in Rusland de Juliaanse kalender van kracht. Door het van kracht worden van dit decreet werd 1 februari 1918 volgens de Juliaanse kalender 14 februari 1918 volgens de Gregoriaanse.

⁵ *Sobranie Uzakonenii i rasporyazhenii rabocheho krestyanskogo pravitel'stva* (Verzameling van wetten en besluiten van de arbeiders- en boerenregering), I, 1918, 456. Voortaan afgekort als S.U.

3. De verleiding is groot, om ook betreffende deze tak van het privaatrecht te gewagen van een toenadering tussen de socialistische regeling en zijn kapitalistisch equivalent⁹.

De steeds verdergaande «liberalisering» van het sovjet-erfrecht, die verderop uitvoerig zal worden besproken, zou m.a.w. een staving kunnen betekenen van een juridische convergentiethesis¹⁰, die het naar elkaar toegroeien bepleit van rechtsstelsels van kapitalistische en van socialistische oorsprong. Het is inderdaad opmerkelijk dat een zo grote brok klassiek burgerlijk recht, geworteld in de aloude beproefde romeinsrechtelijke regeling¹¹, langzamerhand is ingebouwd in een rechtssysteem dat gebaseerd is op een marxistische filosofie en een socialistische economie.

4. Een historische benadering van het sovjet-erfrecht doet echter de vraag rijzen of een dergelijke convergentiethesis niet berust op heel wat «wishfull thinking».¹²

Deze beginselen werden van kracht op 1 mei 1962. Op grond van deze basiswetgeving hebben de onderscheiden unierepublieken hun afzonderlijke wetboeken uitgewerkt. Het modelvoorbeeld, dat strikte navolging genoot, was ook toen het B.W. van de belangrijkste unierepubliek: de Russische Socialistische Federatieve Sovjetrepubliek (RSFSR), (*Zakony RSFSR i postanovlenija Verchovnogo Soveta RSFSR, prinjaty na tre'ej sessii Verchovnogo Soveta RSFSR Chestogo sozyvo* (10-11 ijunja 1964 g.), izdanie Verchovnogo Soveta RSFSR, 1964. (Wetten van de RSFSR en besluiten van de Opperste Sovjet van de RSFSR, aangenomen op de derde zitting van de Opperste Sovjet van de RSFSR, 1964, 13-200).

Vertaald door R. DEKKERS, *Le Code Civil de la République de Russie* (1964), Centre national pour l'étude des Etats de l'Est, Bruxelles, 1964.

⁸ Burgerlijk Wetboek RSFSR 1964: art. 527: wettelijke en testamentaire erfopvolging; art. 532: wettelijke orden van erfopvolging; art. 535: voorbehouden deel; art. 540: notariële vorm van het testament; art. 541: noodtestamenten; art. 543: herroeping van het testament; art. 544: testamentuitvoerder; art. 546: aanvaarding van de nalatenschap; art. 550: verwerping van de nalatenschap. In zijn geheel omvat de regeling inzake wettelijke en testamentaire erfopvolging een 35-tal artikelen uit het B.W. RSFSR. 1964, een «skeleton»-wetgeving, vergeleken met de uitgebreide reeks artikelen in ons B.W., boek III, titel I, artt. 718-1100.

⁹ P. OSSIPOW, *Le droit successoral soviétique*, Georg, Genève, 1949, 24.

¹⁰ Op economisch gebied werd de convergentiethesis uitgewerkt door J. TINBERGEN *Do communist and free economies show a convergent pattern?*, BERNSTEIN, *Comparative economic systems, models and cases*, Homewood, Illinois, 1965, 455-464.

De Sovjetvisie op deze theorie beschreef IKONTSKII, «Sovremennye burzjoisnye teorii konvergentsii» («Hedendaagse bourgeois theorieën inzake convergentie»), *Sovetskoe gosudarstvo i pravo* (Sovjetstaat en recht), 1967, nr. 9, 141: «Onder het mom van 'bewijs' van wederzijdse toenadering, van convergentie tussen kapitalisme en socialisme, verdedigen zij het kapitalisme, blazen zij zijn positieve kenmerken op, willen zij kost wat kost bewijzen, dat het kapitalisme, indien het de successen en de vooruitgang van het socialisme in zich opneemt, niet tot afsterven is gedoemd, doch dat het kapitalisme, naar het huidige Amerikaanse model een grote toekomst is weggelegd, als de maatschappij van de mensheid van morgen.»

¹¹ P.B. TAYLOR, «Roman influence in Russian Wills», *American Journal of Comparative Law*, 1968-69, 74 cvv.

¹² In die zin ook R. GRIFFIN, «The about turn: Soviet Law of Inheritance», *American journal of comparative law*, 1961, 442-443; D. BONFILS, «Die Funktion des Privaterbrechts in den sozialistischen Ländern», *Jahrbuch für Ostrecht*, 1970, 85; Z. SZIRMAI, *Law in Eastern Europe and in the people's republic of China*, Leiden, 1961, 17.

5. Voor een overzicht van de ontwikkeling van het sovjetrecht lijkt de volgende historische indeling aangewezen;

- I. Erfrecht vóór 1917.
- II. Oorlogscommunisme (1917-1921).
- III. Nieuwe Economische Politiek (1921-1927).
- IV. Vergaande socialisering van de industrie en landbouw (1928-1935).
- V. Stabilisering en invoering van het begrip «persoonlijk eigendomsrecht» (1936-1963).
- VI. Vanaf 1945: erfrecht en de politiek tot versteviging van de gezinskern.
- VII. Grondwet van de USSR 1977 en de toekomst van het sovjet-erfrecht.

6. Het is precies de bedoeling van dit artikel door middel van een evolutieschets aan te tonen dat het sovjet-erfrecht, door zijn plaats in het rechtssysteem van de USSR en wegens zijn specifieke doelstellingen, een rechtsinstelling is, die op generlei wijze de vergelijking met ons westers erfrecht kan doorstaan. Het onderzoek peilt in de eerste plaats naar het wezen van het sovjet-erfrecht, dat zijn uitdrukking vindt in de functies die het vervult in het maatschappelijk systeem¹³.

De studie van de rollen, die aan deze instelling in een socialistische maatschappij worden toebedeeld, van hun juridische verwoording¹⁴ en van de toepassing van de aldus tot stand gekomen rechtsregels, kan ons wellicht aanzetten tot het aandachtiger en meer geïnformeerd beluisteren van hen, die ook in de Belgische rechtswereld vraagtekens plaatsen achter het huidige erfrecht¹⁵.

1. Erfrecht vóór 1917

1. De oudste stukken van Russisch geschreven recht zijn twee Russisch-Byzantijnse verdragen¹⁶.

Oleg, stichter van de eerste Russische staat, dwong hierbij privileges af voor Russen die tijdelijk te Byzantium verbleven. Art. 13 van Olegsverdrag, daterend van 911, gaf aan de Russen het recht om eigendom te ervan van hun landgenoten die in Griekenland waren overleden. Vladimirsky-Budanov, autoriteit op het gebied van de Russische rechtsgeschiedenis¹⁷, merkte op dat deze clause inzake erfrecht de gesofisticeerde terminologie van de Justiniaanse codificatie vermeerde en in plaats hiervan, de taal van de Romeinse Twaalfartikelenwet hanteerde.

De Byzantijnse opstellers bleken dus meer gelijkenis te zien tussen het Russische recht van de tiende eeuw en de

¹³ A. HEYVAERT, «Het wezen van de instituten: afstamming en huwelijk», *R.W.*, 1979-80, 737.

¹⁴ De klassieke begrippen worden — aldus de Sovjetjurist — slechts gebruikt als «Bezlikii instrumentarij»: een instrumentarium zonder gelaat, een welkome aanwijzing voor systematisatie en interpretatie.

¹⁵ A. HEYVAERT, «Contestatie van ons erfrecht», *R.W.*, 1968-69, 481-406; VASTERSAVENDTS, «Een aangepast erfrecht», *R.W.*, 1975-76, 1473-1490; DE PAGE en DEKKERS, *Traité*, IX, nrs. 228-229.

¹⁶ G. VERNADSKY, *Medieval Russian Laws*, 1974, 4, geciteerd in P.B. TAYLOR, «Roman influences in Russian wills», *The American Journal of Comparative Law*, 1968-69, 430.

¹⁷ VLADIMIRSKY-BUDANOV, *Ozbor Istorii Russogo Prava* (Overzicht van de geschiedenis van het Russische recht), 1915, 473, I. Ook E.L. JOHNSON, *An introduction to the soviet legal system*, Methuen, London, 1969, 10.

eerste geschreven wetgeving van Rome. Dit verdrag vermeldde wettelijke en testamentaire erfopvolging en verwees naar het testament als geschreven stuk (art. 13 van het verdrag)¹⁸.

2. Twee eeuwen later echter bleek de mondelinge wilsverklaring de gebruikte procedure: de uitgebreide versie van de Russkaya Pravda (derde en laatste versie van de Russische codex) vermeldt dat de laatste wilsverklaringen meestal niet in geschreven vorm voorkwamen, omdat ze erg ongecompliceerd bleken te zijn. Men verdeelde het vermogen eenvoudigweg onder de kinderen die wettelijke erfgenamen waren.

3. In de zgn. Moscovitische periode (1480-1721) was de aangestelde erfgenaam in feite dikwijls een hele familiale groep. De familiale solidariteit gaf vaak aanleiding tot gezamenlijke testamenten.

De vervreemding om niet bij contract of bij testament, van het familievermogen werd in 1679 verboden¹⁹. Het onderscheid tussen het familievermogen enerzijds en het nieuw verworven vermogen anderzijds werd immers van primordiaal belang in een periode waar staatsveiligheid in de eerste plaats steunde op dienende landheren²⁰.

4. Verdere inperking van de testamentaire vrijheid t.a.v. het familiale grondbezit komt voor in het edict van Peter de Grote, uitgevaardigd in 1714. Slechts één testamentair begunstigde is toegelaten. Dit betekende niet noodzakelijk dat het ging om een eerstgeboorterecht; ook een jongere zoon zou als enige erfgenaam tot de nalatenschap kunnen worden geroepen. Dochters kwamen echter slechts in aanmerking indien de testator geen mannelijke nakomelingen had.

5. In 1731 werd Peter de Grote's edict gedeeltelijk herroepen. Een dergelijke regeling van erfopvolging bleek niet te stroken met de sterk ingewortelde Russische gewoonten. Ouders trachtten de wet te omzeilen via fictieve verkopen of plechtige beloften van de kinderen om de eigendom later onder elkaar te verdelen²¹.

6. Het was Speransky's²² reuzenwerk een volledige verzameling van wetten op te stellen die de periode 1649-1830

bestreek: de «Polnoe Sobranié Zakonov Rossiiskoi Imperii» (Volledige Verzameling van de Wetten van het Russische Rijk). Als handiger werkinstrument werd daarnaast in 1832 de «Svod Zakonov Rossiiskoi Imperii» (Code van Wetten van het Russische Rijk), uitgevaardigd. Deze verzameling van wetten vermeldde nog slechts de van kracht zijnde wetgeving, zo nodig aangepast aan de noden van de tijd. Deze aanpassing gebeurde naar het voorbeeld van de meest vooruitstrevende Westeuropese wetboeken van dat ogenblik. Van doorslaggevende betekenis waren het Franse en het Oostenrijkse B.W. Boek X, deel I, van de Svod Zakonov bevat bijgevolg een erfrechtelijke regeling min of meer naar West Europees model²³.

Slechts een beperkt aantal clausules wijst op bijzonderheden, gegroeid uit de Russische traditie, de eigen aard van het Russische volk. Wij beperken onze bespreking dan ook tot die merkwaardigheden, waarvan we ook na 1917 de sporen terugvinden.

7. Er was geen «portio legitima» voorzien, doch testamentaire vrijheid was niet onbeperkt. Bij schenking of testament mocht men immers niet beschikken over het familievermogen (rodovye imoeshestvo) (artt. 248-1068-4000). Naast dit familievermogen somde de «Svod» nog een dozijn andere uitzonderingen op, die niet onder de algemene regeling van het erfrecht vielen²⁴.

Zo kende de Svod geen testamentaire erfopvolging van het collectieve eigendom van het boerenhuishouden (materieel-woonhuis-stallingen). De erfopvolging t.a.v. deze goederen geschiedde volgens de lokale gewoonte. Deze gewoonte verschildte van plaats tot plaats en er heeft geen evolutie plaatsgehad in de richting van een algemeen ge-

ideaal van vooruitstrevendheid in recht en wetgeving. Om echter politieke, administratieve en sociale hervormingen door te voeren op basis van een wetgeving, geïnspireerd door de Code Napoléon, was de emancipatie van de lijfeigenen een noodzakelijke voorwaarde. De historicus Karamsin schrijft hierover het volgende in zijn boek «Over het oude en het nieuwe Rusland»: Twee boeken worden ons als ontwerp voorgelegd. En wat treffen wij aan? Een vertaling van de Code Napoleon! Wat een ontzetting voor de Russen! (aangehaald door L. SCHULTZ, *Russische Rechtsgeschiede*, Mauritz Schauburg, Lahr, 1951, 201).

De liberale ideeën van Speransky kunnen het niet halen tegen het hevige verzet van de traditionalistisch ingestelde grondbezitters. In 1812 wordt Speransky van hoogverraad beschuldigd en naar Siberië verbannen. In 1821 keert hij naar Petersburg terug, waar hij onmiddellijk zijn codificatiewerkzaamheden voortzet. Tijdens het bewind van Tsaar Nicolas I (1825-1855) werd in 1830 begonnen met het uitvaardigen van de Polnoe Sobranie Zakonov Rossiiskoi Imperii (Volledige verzameling van wetten van het Russische Rijk). Deze verzameling (45 volumes) hield een systematische compilatie in van wetten, edicten en ordonnances, uitgevaardigd in de periode 1649-1825.

In 1833 liet Speransky uit deze verzameling de wetten en beschikkingen lichten die op dat ogenblik nog van kracht waren. Deze nog geldende bepalingen werden gebundeld in de Svod Zakonov Rossiiskoi Imperii (Code van wetten van het Russische Rijk). De nieuw uitgevaardigde oekazen werden in jaarlijkse bijlagen (prilozhenija) toegevoegd. De Svod bestond uit 25 volumes en bevatte 60.000 artikelen (PATOUILLET en DUFOUR, *Les Codes de la Russie Soviétique*, I, Giard, Parijs, 1932, 11-14).

²³ V. GSOVSKI, *Soviet civil law*, Ann Arbor, Michigan, 1948, I, 621.

²⁴ CHERCHENEVITCH. *Utchebnik Russkogo grazhdanskogo prava* (leerboek van Russisch burgerlijk recht, s.l., 1916, nr. 4.

¹⁸ «Als iemand vóór hij sterft, een regeling treft betreffende de verdeling van de nalatenschap tussen de kinderen, dan blijft die regeling van kracht», Russkaya Pravda (Russische waarheid of gerechtigheid), uitgebreide versie, art. 9, Russische tekst in: *Natchatki prava kievskovo gosudarstva* (Beginselen van recht in de staat Kiev), eerste deel, X-XIde eeuw, Moskou, 1952, 12.

De oudste redactie van de Russkaja Pravda, gevonden in een kroniek van Novgorod uit de vijftiende eeuw, wordt de korte versie genoemd (25 artt.); de tweede versie, even kort (25 artt.) kreeg de benaming «Pravda van de Zonen van Jaroslav». De derde uitgebreide versie omvat 153 artikelen en stamt uit het midden van de twaalfde eeuw.

Ter vergelijking de tekst van de Romeinse Twaalfartelenwet, tafel 5, 3: «Zoals hij bij laatste wil beschikt over zijn geld of over het beheer van zijn goederen, zo moet het recht zijn; wanneer hij zonder testament sterft, die geen nakomelingen tot erfgenaam heeft, moet de naaste agnaat het vermogen hebben.»

¹⁹ VLADIMIRSKY-BUDANOV, o.c., 490.

²⁰ TAYLOR, o.c., 432.

²¹ L. SCHULTZ, *Russische Rechtsgeschiede*, Lahr, 1851, 163.

²² Als minister van Justitie van Frans Alexander I (1801-1825) werd Speransky aangesteld als voorzitter van een codificatiecommissie die tot doel had de opvattingen van de soeverein in wettelijke regels te vertalen. In het jaar 1808 komt Speransky te Erfurt in contact met Franse juristen. Hij vat een levendige bewondering op voor de Napoleontische codificatie, die hem voorkomt als het

woonterecht. Eén constante bleek echter telkens opnieuw op te duiken: het principe van de eigendom «gezamen-derhand» van de gemeenschappelijke boerderij in hoofde van de leden van de boerderijgemeenschap, de «dvor». In 1897 werd reeds wettelijk bepaald dat deze gemeenschappelijke eigendom van het boerenhuishouden noch voor wettelijke, noch voor testamentaire erfopvolging in aanmerking kwam, zolang ook maar één lid van deze gemeenschap in leven bleef²⁵.

De dvor of het boerenhuishouden ontstond steeds op familiale basis, maar voor toetreding blijkt bloedverwantschap minder belangrijk te zijn dan de gemeenschappelijke arbeid op een zelfde boerenhof. Ook volslagen vreemden kunnen als medewerker tot de dvor behoren. Deze bijzondere agrarische samenlevingsvorm, die vóór de revolutie weliswaar als een anachronistisch overblijfsel van tribale organisaties werd gezien, heeft weerklank gevonden in de modelstatuten van de kolchozen²⁶.

8. Ten slotte nog dit: de svod zakonov bevestigde wel de gelijkheid van mannelijke en vrouwelijke erfenamen, doch art. 1128, 2, vermeldt een belangrijke uitzondering: indien het gaat om grondbezit buiten de stad (familievermogen of verworven vermogen), dan erft de dochter slechts 1/8 van het roerend vermogen en 1/14 van het onroerend vermogen indien nog een zoon in leven is. De wettelijke echtgenote erfde 1/7 van het onroerend en 1/4 van het roerend vermogen van de overleden echtgenoot, ongeacht het feit of er al dan niet kinderen voorhanden waren²⁷.

II. Het oorlogscommunisme (1917-1921): de afschaffing van het erfrecht

1. Tijdens het congres van de Eerste Internationale te Bazel (1869) ontstond t.a.v. de functie van het erfrecht, en de wenselijkheid van zijn afschaffing, een grondig meningsverschil tussen Marx enerzijds en een vrij sterke groep van anarchisten (o.l.v. Bakoenin) en utopisten anderzijds²⁸. Volgens Marx is het erfrecht sociaal relevant, voor zover het de erfopvolger de mogelijkheid biedt het recht over te erven, om zich de arbeid van anderen toe te

eigenen²⁹. Het erfrecht als rechtsinstelling is echter niet de oorzaak van toeëigening van andermans arbeidsprodukt, maar een gevolg, organisch verbonden met een bepaalde economische ordening. Dit gevolg, dat behoort tot de juridische bovenbouw van de bourgeoisie maatschappij, moet men niet als dusdanig bekampen, doch men moet de oorzaak aanpakken, nl. de kapitalistische economische basis van privaateigendom der produktiemiddelen. Indien alle privaateigendom is afgeschaft, heeft het erfrecht geen bestaansreden meer, en zal het zonder meer weggewijnen. Indien men echter de afschaffing van het erfrecht als uitgangspunt van sociale omwenteling ziet, dan wordt de aandacht afgeleid van datgene waarvoor de arbeidersklasse in de eerste plaats moet strijden: de afschaffing van de privaateigendom der produktiemiddelen.

Ook vanuit tactische overwegingen kante Marx zich tegen een radicale afschaffing van het erfrecht. Tussenooplossingen zullen moeten worden gevonden voor de periode waarin de economische basis nog niet is omgebouwd, nl. hogere successierechten en inperking van de testeervrijheid. Een plotse afschaffing van de rechtsinstelling als dusdanig zou de volksmassa afschrikken van het socialistisch programma en zou slechts tot gevolg hebben dat het testeerverbod wordt omzeild door schenkingen onder leven-den.

2. In zijn eerste artikel kondigt het decreet van 27 april 1918 «Over de afschaffing van het erfrecht»³⁰ de opheffing van wettelijke en testamentaire erfopvolging aan. Bij de dood van de eigenaar komt zijn roerende en onroerende eigendom aan de staat toe³¹. De hele instelling van het erfrecht zou verdwijnen, er was geen sprake van partiële hervorming of afschaffing. Al wat tot socialistische eigendom was omgedoopt (land, wouden, minerale rijkdommen, water, fabrieken, mijnen, transport, banken, produktiemiddelen, grote landbouwondernemingen, appartementsgebouwen, grote woningen in de steden)³² kwam, aangezien het van elke private rechtsverhouding was uitgesloten,

²⁹ K. MARX en F. ENGELS, *Sotchinienia* (verzamelde werken), XVI, 383; R.O. CHALFINA, *Pravo nasledovania v SSSR* (Erfrecht in de USSR), 1951, 6.

³⁰ «Ob otmene nasledovania» (over de afschaffing van het erfrecht), *Sobranie Uzakonenii i Rasporyazhenii rabochego-i krestyanskogo pravitel'stva* (Verzameling van decreten en besluiten van de arbeiders- en boerenregering), I, 1918, nr. 34, 456. Voor een vertaling in het Nederlands: E.M. MEIJERS, «Buitenlands notariaat, het Sovjet recht omtrent de afschaffing van het erfrecht», *W.P.N.R.*, 1920, 2632; vertaling in het Frans: R. LABRY, *Une législation communiste*, 1920, 45; in het Engels: B. MEISEL en E.S. KOZERA, *Materials for the study of the soviet system*, Ann Arbor, Michigan, 1953, 73.

³¹ A.G. GOIKHBARG, *Khozyaistvennoe pravo RSFSR* (Economisch recht van de Russische Socialistische Federatieve Sovjetrepubliek), Moskou, 1923, I, 176; BRINKMAN, «Nekotorye juridicheskiye problemy socialisticheskogo stroja» (Enige juridische problemen van het Socialistisch systeem), *Proletarskaja revoliutsia i pravo* (Proletarische revolutie en recht), 1919, nr. 2-3, 53. Brinkman beschouwt het decreet als de meest grandioze verschijning van de nieuwe orde, aangezien bij de dood van elke persoon het hele complex van de hem toebehorende vermogensrechtelijke rechten en verplichtingen aan de staat toekomt.

³² K.A. SOFRONENKO, *Istoriya gosudarstva i prava SSSR* (Geschiedenis van de staat en het recht in de USSR), Moskou, 1962, 70-71.

²⁵ L.A. KASSO, *Russkoe Pozemelnoe Pravo* (Russisch agrarisch recht), Moskou, 1906, 77; W.I. SHINN, «The Law of the peasant household», *Slavic Review*, 1920, nr. 4, 601-607.

²⁶ N.S. VOLOCHIN, *Pravo lichnoi Sobstvennosti Kolchoznogo dvora* (Persoonlijk eigendomsrecht van de Kolchosedvor), Moskou, 1961, 23; A. BILINSKY, «Das neue Musterstatut des Kolchoz in der UdSSR», *Jahrbuch für Ostrecht*, 1969, 129; Ch. BOUVIER, *La collectivisation de l'agriculture, URSS, Chine, Démocraties populaires*, Parijs, 1958, 230.

²⁷ V.I. SEREBROVSKY, «Osobyie Vidy posmertnogo peréemstva v Russkom prave» (Bijzondere vormen van erfopvolging in het Russische recht), *Vestnik grazhdanskogo prava*, 1916, nr. 4, 10; V.I. SEREBROVSKY, «Istoria Sovetskogo nasledstvennogo prava» (Geschiedenis van het Sovjet erfrecht), in *Istoria Sovetskogo grazhdanskogo prava* (Geschiedenis van het Sovjet Burgerlijk Recht), 1917-1947, 156.

²⁸ IONASCO en BRADÉANO, «Le transfert du droit de propriété et de tout autre droit par l'effet de la transmission du tout ou d'une fraction du patrimoine», in *Le droit de propriété dans les pays de l'Est*, journées d'étude du 4 au 6 nov., ULB, Inst. de Sociologie, 1963, 51. Ook A. BILINSKY, «Das neue Sovjetische Erbrecht», *Jahrbuch für Ostrecht*, 1964, 2.

überhaupt niet meer in aanmerking voor vererving. Maar daarnaast en daarboven werd het principe naar voren geschoven dat eigendom zonder meer (dus ook roerende goederen, gebruiksvoorwerpen) niet meer vatbaar was voor individuele toekenning, na het overlijden van de eigenaar³³.

3. De waarschuwing van Marx indachtig (zie boven) werden schenkingen onder levenden, die de waarde van 1000 goudroebel overschreden verboden door het decreet van 20 mei 1918³⁴.

Aldus, stelde Goikhbarg³⁵, werd privé-eigendom herleid tot «bezit voor het leven».

4. Toch tempert het decreet zelf in zijn artikelen 2 en 9 een al te radicale uitwerking van de afschaffing van het erfrecht.

5. Artikel 2 van het decreet luidt als volgt:

«Tot het uitvaardigen van een decreet over de algemene sociale zekerheid, verkrijgen de behoeftigen (dat zijn zij, die de beschikking over het bestaansminimum missen), arbeidsongeschikte³⁶ bloedverwanten in rechte neerdalende en opgaande lijn, de hele en halve broers en zusters, evenals de echtgenoot van de overledene, onderhoud uit de nalatenschap.

Opmerking 1.: Er wordt geen onderscheid gemaakt tussen echtelijke en buitenechtelijke verwantschap.

Opmerking 2.: Geadopteerde kinderen, pleegkinderen, gewettigde kinderen en hun afstammelingen worden ten aanzien van de geadopteerde kinderen, de pleegkinderen, de gewettigde kinderen en hun afstammelingen met bloedverwanten gelijkgesteld.»

6. Dit recht op onderhoud uit de nalatenschap van de overlevende werd echter, in die tijd althans, absoluut niet beschouwd als een toegeving aan het erfrecht in de burgerrechtelijke zin van het woord. De officiële doctrine en de interpretatieve wetten³⁷ beschouwden deze bepaling als een tijdelijke maatregel van sociale voorziening, die echter kan worden afgeschaft, zodra een volledig uitgebouwd systeem van sociale zekerheid tot stand komt. De vaststelling van het bedrag van het levensonderhoud, dat aan de echtgenoot en de nagelaten bloedverwanten uit de nalatenschap van de overledene moest worden betaald, gebeurde inderdaad, volgens art. 4 van het decreet, door de ambtenaar «die voor de sociale welvaart zorgt». Zo schrijft

Goikhbarg in zijn voorwoord tot het wetboek betreffende de akten van de burgerlijken stand, huwelijksrecht, familierecht en voogdij (1918) de volgende opmerkelijke passage: «Hier moet worden aan toegevoegd dat dit wetboek alles bevat wat nodig is ter vervanging van het erfrecht, dat door de RSFSR is afgeschaft. Alle voorschriften betreffende het recht der echtgenoten en bloedverwanten van de overledene op onderhoud uit diens nalatenschap maken deel uit van dit wetboek.»³⁸

7. Art. 9 van het decreet «over de afschaffing van het erfrecht» handelt over wat men de «kleine nalatenschappen» zou kunnen noemen. «Wanneer de nalatenschap de waarde van 10.000 goudroebel niet te boven gaat en deze uit een boerenerf, de inrichting van een woning of arbeidswerktuigen in de stad of het platteland bestaat dan wordt de nalatenschap onmiddellijk door de overlevende echtgenoot en de in art. 2 van dit decreet genoemde bloedverwanten in onderling overleg bepaald. Bij geschil beslist het plaatselijk gerecht».

8. In art. 9 zagen de officiële commentatoren van die tijd al evenmin een erfrechtelijke regel, het ging immers om de overgang van een beheers- en gebruiksrecht voor productieve doeleinden. Bovendien kwamen alleen die verwanten in aanmerking, die in economische verhouding stonden tot de overledene en die in staat waren dit vermogen te behouden en te gebruiken. Samenwoning met de overledene was echter geen vereiste³⁹. In geen enkele wettelijke bepaling wordt deze «arbeiderseigendom» preciezer omlijnd, ook is er geen rechterlijke uitspraak te vinden, die het begrip nader definieert⁴⁰.

9. De poging om het arbeidsprincipe als uitsluitende en voldoende grondslag van erfrecht te erkennen heeft trouwens weinig succes gehad. Zo verdedigde Malicky⁴¹ in de twintiger jaren de stelling, dat slechts wie door zijn persoonlijke arbeid het vermogen heeft helpen opbouwen, als erfgerechtigde in aanmerking kwam. Een stelling die echter onverzoenbaar is met het sociale-zekerheidsprincipe, dat in de eerste plaats behoeftige, arbeidsongeschikte personen een bestaanszekerheid wil verschaffen uit de nalatenschap van de overledene. Het is precies dit principe, dat het sovjeterfrecht doorheen zijn evolutie is blijven beheersen.

10. In de veertiger jaren ontstaat onder de sovjetjuristen een hevige discussie over het juridisch karakter van art. 9 van het decreet over de afschaffing van het erfrecht: draagt dit artikel de kiem in zich van wat later «Socialistisch erfrecht» zal worden genoemd of gaat het om een tijdelijke

³³ SEREBROVSKY, «Nasledstvennoe pravo (kommentary k st. st. 416-435 grazhdanskovo kodeksa RSFSR)», (Erfrecht-commentaar op de artikelen 416-435 van het B.W. RSFSR), *Pravo i ziznj*, 1925, 99; A. EHR SOON TAY, «The Law of Inheritance in the new russian civil code of 1964», *The International and Comparative Law Quarterly*, 1968, 472-473; Instructie over de toepassing van het decreet «over de afschaffing van het erfrecht», *Izvestia*, 22 juni 1918, nr. 227, vertaald in LABRY, o.c., 47.

³⁴ I.B. NOVITSKY, *Istoria Sovetskogo Grazhdanskogo Prava* (Geschiedenis van het Sovjetburgerlijk recht), 1957, 56.

Voor een vertaling van dit decreet in het Frans: LABRY, o.c., 52.

³⁵ GOIKHBARG, o.c., 176-177.

³⁶ Besluit van het Volkscommissariaat voor Justitie van de RSFSR, 11 juni 1918, S.V., 1918, nr. 46, 549. «Arbeidsongeschikt zijn zieken, invaliden, minderjarigen tot 18 jaar, mannen vanaf 55 jaar, vrouwen vanaf 50 jaar».

³⁷ Voor een gedetailleerde analyse van rechtsleer, rechtspraak en wetgeving in die periode: P. OSSIPOW, *Le droit successoral soviétique*, o.c. 1949, 6.

³⁸ A. GOIKHBARG, *Het eerste wetboek van de Russische Socialistische Sovjetrepubliek*, o.c., 8.

³⁹ Beslissing in de zaak «Chichkinaja», *Sotsialisticheska Zakonnost* (Socialistische wettelijkheid), 1938, nr. 10.

⁴⁰ V.I. SEREBROVSKY, *Bravo nasledovania* (erfrecht), 1925, 5; W.I. SEREBROVSKY, *Istoria razvitiia Sovetskogo nasledstvennogo prava* (Geschiedenis van de ontwikkeling van het Sovjeterfrecht), 1945, 160; A. EHR SOON TAY, «The law of inheritance in the new Russian Civil Code of 1964», *The international and comparative law quarterly*, 1968, 474.

⁴¹ MALICKY, «Pravo nasledovania» (Erfrecht), *Vestnik Sovetskij justitsii*, 1924, 378-379; *Istoria gosudarstva i prava SSSR* (Geschiedenis van Sovjetstaat en Recht), Moskou, 1926, 123; F. BONFILS, «Die Funktion des Privaterbrechts in den Socialistischen Ländern», *Jahrbuch für Ostrecht*, 1970, 85.

maatregel van sociale zekerheid die niet de eigendom maar slechts het gebruiksrecht voor produktieve doeleinden doet overgaan⁴²?

Het zijn, zoals verderop zal worden aangetoond, de verdedigers van de eerstgenoemde stelling die het pleit zullen winnen.

11. In de landelijke districten, waar de landbouw grotendeels collectief en familiaal georganiseerd was, schafte de Volkscommissaris van Justitie, door het decreet van 21 mei 1919, de 10.000-roebel limiet af bij onmiddellijke overgang van dit landbouwvermogen op de verwanten en de overlevende echtgenoot⁴³. Dank zij deze maatregel werd stilzwijgend opnieuw het gewoonterecht erkend, dat van oudsher gold in boerenfamilies t.a.v. die leden die bereid waren het gemeenschappelijk boerenbedrijf verder te zetten⁴⁴. Ook hier weer blijkt de familiaal georganiseerde boerengemeenschap de eerste te zijn om uitzonderingen te krijgen t.a.v. een opgelegde regeling die niet strookt met het van oudsher gegroeide en stilzwijgend erkende gewoonterecht⁴⁵.

12. In de steden bleek dat de nalatenschappen niet werden gemeld aan de autoriteiten. De inboedel werd informeel verdeeld onder hen die ter plaatse waren. Goikhbarg vermeldt dat hij geen enkel geval kent, waarin een nalatenschap in de steden officieel aan de autoriteiten werd overgedragen. Ook vestigt hij de aandacht op het feit dat de sovjetstaatsbegroting van deze periode geen enkele verwijzing bevat naar een inkomen, dat uit deze bron zou voortvloeien⁴⁶.

13. Het decreet van 27 april 1918 dat het erfrecht t.a.v. roerende en onroerende goederen afschafte, is grotendeels dode letter gebleven. De nieuwe sovjetburger bleef nuchter bij dit alles en verdeelde de nalatenschap tussen hen die op de plaats van het overlijden aanwezig waren. De sovjet-regering van haar kant bleek te struikelen over een gebrek aan adequate organisatie om alle nalatenschappen die op haar grondgebied openvielen, te controleren. Het erfrecht is in de praktijk nooit afgeschaft. De belangrijke rol, die deze instelling moest blijven vervullen, als surrogaat voor een nog uit te bouwen systeem van sociale zekerheid, is aan deze vaststelling zeker niet vreemd.

III. De nieuwe economische politiek (N.E.P.) (1921-1927): het strategisch terug trekken

1. De economische achterstand van Rusland heeft in belangrijke mate bijgedragen tot de triomf der revolutionairen. Deze laatsten ondervonden slechts geringe weerstand van de overblijfsels van een verouderd feodalisme en van een onontwikkeld en inefficiënt kapitalisme. Datzelfde feit

echter heeft de opbouw van een socialistische maatschappij tot een bijzonder moeilijke opgave gemaakt. Het oorlogscommunisme was een noodtoestand, het miste echter een voldoende stevige sociale en economische basis om te overleven.

2. De hongersnood in 1921 en de opstand van de matrozen in Kronstadt⁴⁷ waren de onmiddellijke aanleiding tot een radicale ommekeer in het beleid, ditmaal gericht op de partiële restauratie van private economische verhoudingen: de Nieuwe Economische Politiek.

3. Oorspronkelijk doel van de N.E.P. was het voeren van een landbouwpolitiek, die de boeren, gezien het nijpende voedseltekort, tot hogere produktiviteit zou aanzetten, via het invoeren van private winststimuli. Vrij vlug echter evolueerde de N.E.P. tot een industriële politiek, die de fundamenteën zou leggen van een socialistische maatschappij.

4. Tijdelijke restauratie van private economische verhoudingen was echter onmogelijk in een toestand van juridische anarchie, veroorzaakt door een vloed van haastige, vaak tegenstrijdige decreten die in de periode van het oorlogscommunisme waren uitgevaardigd door een niet of weinig juridisch onderlegde revolutionaire wetgever. Als noodzakelijke concessie voor binnen- en buitenlandse investeerders, die slechts binnen een redelijk stabiel verwachtingspatroon bereid waren de risico's te nemen, vereist om het economisch leven opnieuw op gang te brengen, zou eveneens als tijdelijke maatregel een stabiele rechtsorde in het leven worden geroepen.

5. De ingevoerde kapitalistische winststimulus werd door de N.E.P.-bewindvoerders beschouwd als een noodzakelijk kwaad, dat niet op de minste positieve erkenning door het sovjetsysteem kon rekenen. Zo ook werd het recht, dat tijdelijk werd ingevoerd en geduld, doodgeverfd als «bourgeois»-recht, dat volledig zou verdwijnen, zodra de injectie van de kapitalistische winststimulus de nodige vruchten zou hebben afgeworpen. De marxistische rechtsdoctrines werd op dat ogenblik nieuw leven ingeblazen door de zeer degelijke en spitsvondige werken van twee uitnemende juristen: Stuchka en Pashukanis⁴⁸.

In zijn «Algemene theorie over Recht en Marxisme» (1924)⁴⁹, levert Pashukanis wel de meest originele en wetenschappelijk gefundeerde bijdrage tot de rechtsleer in de twintiger jaren. Een kleine groep van marxistische rechts-

⁴⁷ E.H. CARR, *The Bolshevik Revolution, 1917-1923*, II, Macmillan, Great Britain, 1952, 270.

⁴⁸ Stuchka verklaarde nog in 1930 dat erven slechts mogelijk was, indien privaateigendom bestond. Als het meest «bourgeois» van alle rechten moest het dan ook in de N.E.P.-periode zeer beperkt worden gehouden. Met de afschaffing van het privaatrecht zou het erfrecht echter wegwijnen: STUCHKA, *Enciklopedija gosudarstva i prava* (Encyclopedie van staat en recht), 1930, II, 930.

⁴⁹ E.B. PASHUKANIS, *Obshchaia teoriia prava i marxizm* (Algemene theorie over Recht en Marxisme), Moskou, 1924.

Voor een diepgaande analyse van Pashukanis' theorie: R. SHARLET, *Pashukanis and the commodity exchange theory of law 1924-1930: A study in soviet Marxist legal thought*, Indiana University, 1968. R. SHARLET, «Pashukanis and the rise of the soviet marxist jurisprudence 1924-1930», *Soviet Union*, 1-2, 1974, 103-121.

Voor een vertaling in het Frans: Pashukanis, *La théorie générale du droit et le marxisme*, Parijs, Etudes et documentation internationales, 1970.

⁴² DAVIDOVICH Utchenye zapiski juridicheskogo instituta, s.l., 1939, I, 58-59. BRATUS, *Sovetskoe Gosudarstvo i Pravo* (Sovjet Staat en Recht), 1941, nr. 3, 108-109; ANTIMONOV-GRAVE, *Sovetskoe nasledstvennoe pravo* (Sovjeterfrecht), Moskou, 1955, 28-30; SUCHOVSKY, *Nasledstvennoe pravo* (Erfrecht), Moskou, 1948, 5 en 9; GORDON, *Leksii po sovetskomu grazhdanskomu prave* (Voor- drachten over Sovjet burgerlijk recht), II, Charkov, 1960, 318.

⁴³ S.U., 1919, nr. 20, 242.

⁴⁴ A.G. GOIKHBARGH, *Choziaistvennoe pravo* (Economisch recht), 1923, 176-177; V.I. SEREBROVSKY, *Istoria ...*, o.c., 158.

⁴⁵ A. BILINSKY, «Das neue Musterstatut der Kolchos in der UDSSR», *Jahrbuch für Ostrecht*, 1969, 129 ev.

⁴⁶ A.G. GOIKHBARGH, *Choziaistvennoe pravo*, 1923, 179.

geleerden had zich tot doel gesteld vanuit marxistisch standpunt een degelijke kritiek te leveren op de «bourgeois»-rechtsleer. Deze nood werd scherp gevoeld, aangezien de N.E.P.-wetgevers, bij gebrek aan eigen rechtsregels, in ruime mate hadden moeten putten uit prerevolutionair en buitenlands recht.

Thans moest dus een algemene marxistische rechtstheorie worden opgebouwd, die een coherente uitleg zou verschaffen over oorsprong en ontwikkeling van het recht, en over het, weliswaar uitgestelde, doch nog steeds in het vooruitzicht geplaatste «wegkwijnen» van recht en staat⁵⁰.

Het theoretisch uitgangspunt van Pashukanis was de marxistische vooropstelling dat de basis (de materiële realiteit van de economische verhoudingen) de bovenbouw (de niet materiële wereld van recht, moraal, filosofie, politiek en andere fenomenen) a.h.w. voortbrengt. Welnu, de markt bestaat per definitie alleen in een kapitalistische economie. Het is die markt precies, die het ontstaan en het ontwikkelen van recht noodzakelijk maakt, om de economische verhoudingen of ruilrelaties met een grotere zekerheid te laten verlopen. Recht, op zijn beurt, maakt echter het bestaan van een staat noodzakelijk, om precies die rechtsverhoudingen die binnen het marktgebeuren plaatshebben, te sanctioneren. Aangezien nu de markt eigen is aan een kapitalistische economische ordening, zijn recht en staat typische bourgeois-instellingen, die in een socialistische maatschappij, waarin de markt niet thuishoort, eveneens overbodig zijn.

Met de partiële restauratie van private economische verhoudingen in het begin van 1921 (Nieuwe Economische Politiek) werd dus tijdelijk een «bourgeois»-recht geduld.

6. De «Verklaring over fundamentele door de RSFSR erkende vermogensrechten» van 22 mei 1922⁵¹ maakt juridisch de weg vrij voor het tijdelijk opnieuw noodzakelijk geachte privé-initiatief: handels- en industriebedrijven mogen, weliswaar binnen bepaalde grenzen, opnieuw worden opgericht. Privé-bezit van produktiemiddelen en privé-huizen is, alweer in beperkte mate, toegestaan⁵². Genoemde declaratie verzekerde aan de burgers de vrucht van hun economische activiteit, en in het licht hiervan precies moet de wederinvoering van het erfrecht (zij het met beperking) worden gezien. Het decreet vermeldt wettelijke en testamentaire erfopvolging: ten voordele van de overlevende echtgeno(o)t(e) en de onmiddellijke nakomelingen.

7. De bepalingen inzake erfrecht, opgenomen in dit decreet, werden overgenomen in het nieuwe Burgerlijk Wetboek van de Russische Socialistische Sovjetrepubliek

(1922) en in de burgerlijke wetboeken van de overige republieken⁵³.

8. Privé-initiatief en privé-kapitaal werden echter niet onbeperkt toegelaten. Sleutelindustrieën en alle grond bleven genationaliseerd⁵⁴ en slechts kleine woningen en industriële bedrijven werden aan hun oorspronkelijke eigenaars teruggegeven⁵⁵. Het initiatief van de afzonderlijke burger mocht immers geen afbreuk doen aan de doelstellingen van de socialistische economie (want dat bleef zij fundamenteel), het privé-bedrijf mocht niet in concurrentie treden met de staat⁵⁶.

9. Alle troeven werden de staat in handen gegeven door het flexibele art. 4 B.W. RSFSR 1922: «Private rechten worden slechts aan de burger gegeven met het oog op de ontwikkeling van de produktieve krachten». Vrijwel iedere jurist kent het omstreden en even flexibele art. 1 B.W. 1922: «Burgerlijke rechten worden door de wet beschermd, behalve in de gevallen waarin ze worden uitgeoefend in strijd met hun economische en sociale bestemming». Of deze algemene beperkende formulering verder gaat dan het verbod van rechtsmisbruik in onze westerse rechtsstelsels, is een omstreden probleem voor westerse commentatoren, echter niet voor sovjetjuristen⁵⁷. Immers, «De regering heeft», aldus Malitsky, «aan de burger rechten verleend, niet in de naam van abstracte mensenrechten, maar uitsluitend in haar eigen belang. Dit belang is de ontwikkeling van de produktieve vruchten van het land»⁵⁸.

⁵³ S.U., RSFSR 1922, 904. Het B.W. RSFSR 1922 bestaat uit vier delen: algemeen deel, zakelijke rechten, verbintenissen en erfrecht. Het werd duidelijk geconcipeerd naar het voorbeeld van het Duitse en het Zwitserse B.W.

⁵⁴ B.W. RSFSR 1922, artt. 21-24, 53-56; V.I. LENIN, *Sotchennia* (Verzamelde werken), 1929-1932, 882. Buitenlandse handel, bankwezen en verzekeringen bleven staatsmonopolie (art. 17 B.W. RSFSR 1922).

⁵⁵ Verkoop van niet gemunicipaliseerde huizen werd toegelaten door het decreet van 18 augustus 1921, S.U., 1921, 410.

⁵⁶ Een belangrijke beperking, en meteen ook controlemogelijkheid van privé-handel en landbouw, lag in het heffen van zware belastingen, zodra het inkomen van handelaars en boeren een bepaald bedrag overschreed: Belasting op het inkomen van boeren: S.U., 1931, 6 en 171; Belasting op het inkomen van handelaars: S.U., 1930, 481; S.U., 1931, 279; S.U., 1932, 459. Een belangrijke controlefunctie werd eveneens aan het notariaat toegewezen: B.W. RSFSR 1922, art. 27-29.

⁵⁷ Gelijkaardige bepalingen vindt men in art. 5 van de Beginselen van Burgerlijke Wetgeving (1961), in art. 1 van het Burgerlijk Wetboek van de RSFSR (1964) en in art. 59 van de Grondwet van de USSR (1977). Inspiratie voor de formulering van dit artikel haalde Goikhbarg (opsteller van het B.W. RSFSR 1922) bij L. DUGUIT, *Les transformations générales du droit privé depuis le code Napoléon*, Parijs, 1912, 19-20.

Ook voor de interpretatie van deze bepaling werd aanvankelijk een beroep gedaan op het werk van deze Franse jurist. In het officiële handboek van burgerlijk recht (1938) wordt echter Duguits «functionele rechtsleer» in scherpe bewoordingen veroordeeld: «De doctrine van Duguït betreffende klassesolidariteit tijdens het kapitalisme, zijn verloochening van private rechten, zijn demagogisch onderricht over privé-eigendom als sociale functie werden later in ruime mate aangewend, tot ondersteuning van fascistische theorieën ...» (*Handboek voor Burgerlijk recht*, Moskou, 1938, 43). Voor een korte bespreking van de voorwaardelijke bescherming van private rechten: GSOVSKI, o.c., 314-338.

⁵⁸ MALITSKY, *Burgerlijke wetboeken*, Inleiding (in het Russisch), 3-10, aangehaald door GSOVSKI, o.c., 319.

⁵⁰ Het officiële tekstboek van 1934 stelt dat «het marxisme een meedogenloze strijd aanknoopt tegen de kapitalistische rechtsconcepten en de dogmatische methode in de rechtsleer», GSOVSKI, o.c., 164.

⁵¹ S.U., RSFSR, 1922, nr. 36, 423. Voor een vertaling in het Engels van deze verklaring: MEISEL en KOZERA, o.c., 139.

De bescherming van het eigendomsrecht (art. 59 B.W. RSFSR 1922) neemt dus een aanvang vanaf de datum van de afkondiging van deze verklaring, 22 mei 1922 (noot 1 bij art. 59 B.W. RSFSR 1922). Voor de Oekraïense Sovjetrepubliek werd een gelijkaardige bepaling uitgevaardigd, *Oekraïense wetten*, 1922, 492 e.v., aangehaald door FREUND, «Civil law of the Soviet Union», *III.L.Rev.*, 1928, 710 cvv.

⁵² BILINSKY, o.c., 145.

10. Inhoudelijk reflecteren de artikelen 416 tot 435, die meer in het bijzonder het erfrecht behandelen, deze bijzondere N.E.P. mentaliteit: het gaat om kapitalistisch erfrecht, dat echter een stevig ingebouwd veiligheidssysteem bezit, waardoor de staat niet het minste risico loopt te worden overvleugeld door al te ondernemende «N.E.P.-men».

11. Vooreerst blijkt de beperking van de waarde van de nettonalatenschap tot 10.000 roebel behouden (art. 416). Indien de nettonalatenschap dit bedrag overschrijdt, dan worden de staat (vertegenwoordigd door het Volkscommissariaat van Financiën) en de particulieren die tot de nalatenschap zijn geroepen, medeëigenaars van het geërfd vermogen, dat zo mogelijk vereffend en verdeeld wordt. Indien echter elementen van de nalatenschap van die aard zijn dat zij niet gemakkelijk of slechts met nadelige gevolgen worden verdeeld, dan moet de medeëigendom in stand worden gehouden. De staat heeft eveneens het recht het gedeelte dat toekomt aan de andere partij of aan de partijen, af te kopen. Dit recht komt aan de individuele burger toe, doch slechts indien — en de formulering is kenschetsend — «de belangen van de staat dit toelaten» (art. 417 B.W. RSFSR 1922).

12. Vervolgens is de kring der erfgerechtigden erg klein. Slechts de onmiddellijke descendenten van de erflater (kinderen, kleinkinderen, achterkleinkinderen) en de overlevende echtgeno(o)t(e) komen in aanmerking. Ouders noch collateralen komen tot de nalatenschap.

13. Wel wordt een in ons recht niet gekende klasse van erfgerechtigden gecreëerd: de Izhdiventsy, of onderhoudsontvangers. Izhdiventsy zijn verwanten of niet-verwanten, arbeidsongeschikt en onvermogen, die volledig ten laste van de erflater waren gedurende minimum één jaar vóór diens overlijden.

14. Het invoeren van deze groep van erfgerechtigden, die niet via bloed- of aanverwantschap, doch door een feitelijke economische afhankelijkheidsband met de erflater is verbonden, verwijst opnieuw naar die éne standaardfunctie van het sovjet erfrecht: nl. tijdelijk surrogaat te zijn voor een goed uitgebouwd systeem van sociale zekerheid. Naast deze standaardfunctie werden aan het erfrecht echter afwisselend een aantal taken toebedeeld, die beantwoordden aan de politieke opties van dat ogenblik (zie verder⁵⁹).

15. Testamentaire erfopvolging is ook opnieuw mogelijk (art. 416 B.W. 1922), doch de bij testament begunstigten mogen slechts worden gekozen binnen de kring der wettelijke erfgenamen. Dit betekent dat de testeervrijheid slechts bestond in het wijzigen van de door de wet toegekende quota: alle wettelijke erfgenamen worden gezamenlijk tot de nalatenschap geroepen, zij erven bij gelijke delen.

16. Er is geen reserve voorzien. De ratio van laatstgenoemde maatregel is duidelijk: versplintering van de erfmassa is een economisch-politieke doelstelling⁶⁰.

⁵⁹ Het accent ligt tijdens de N.E.P. op het opvoeren van de arbeidsproductiviteit. Na 1936 op de functie van erfrecht als noodzakelijk addendum bij het persoonlijk eigendomsrecht. Na 1945 op de versteviging van de familiale banden.

⁶⁰ Ook in ons revolutionair recht: «Indépendamment de son désir général d'unifier la législation en vigueur, partagée entre le droit romain et une foule de variantes de droit coutumier, le législateur révolutionnaire a voulu lui imprimer un caractère non plus

17. In tegenstelling tot het erfrecht vóór 1917 worden mannelijke en vrouwelijke erfgenamen volledig gelijkgesteld.

18. Bij onterving zonder nieuwe beschikking komt het betreffende gedeelte de staat toe, er is m.a.w. geen recht van aanwas (art. 433).

19. Het is duidelijk dat B.W. RSFSR 1922 het erfrecht nog steeds niet beschouwt als een «rechtmatige socialistische instelling». Het erfrecht werd geduld binnen enge grenzen, om economische redenen «om de accumulatie van de privé-eigendom te stimuleren, voor zover deze bij wet was toegelaten»⁶¹. Erfrecht wordt in deze periode nog beschouwd als een kapitalistische instelling, onafscheidelijk verbonden met privé-eigendom van produktiemiddelen. Voor geen van beide was echter plaats in een socialistische maatschappij.

IV. Verregaande socialisering van industrie en landbouw (1929-1935)

1. Dat het niet tot een fundamentele herwerking van het burgerlijk recht kwam ondanks de enorme economische hervormingen (collectivisering van de landbouw, opbouw van het eerste vijfjarenplan, intrekken van de N.E.P.-licenties) is te verklaren aan de hand van de officiële doctrine van dat ogenblik, die stelde dat eigendomsrelaties die in het wetboek van 1922 werden beschermd, allengs onbetekend zouden worden in de sovjetmaatschappij. Het waren voornamelijk administratieve maatregelen en economische decreten die het eigenlijke sovjetleven in deze overgangperiode beheersten. In afwachting mocht het Burgerlijk Wetboek dus blijven bestaan, maar opeenvolgende decreten hebben de regeling inzake erfrecht grondig gewijzigd. Kenmerkend is het fragmentair en opportunistisch karakter van deze amendementen op het N.E.P.-wetboek.

2. Sinds het in werking treden van het eerste vijfjarenplan (1928) begon de gesocialiseerde sector reeds meer gewicht in de schaal te leggen, dit ten nadele van de privé-bedrijven, die nog slechts in zeer beperkte mate werden geduld⁶².

3. De sfeer van de private rechten werd in deze periode (tot 1936) door rechtstheoretici als Pashukanis, Gintsburg en Dotsenko bewust verwaarloosd. Menselijke wezens worden gezien als radertjes in het produktieproces en als consumenten van een socialistisch economisch systeem.

4. Op de hele collectieve en publieke sfeer wordt dan ook de nodige nadruk gelegd. Dit verklaart het addendum

aristocratique, mais démocratique. Introduire l'égalité et le morcellement dans les successions fut l'un des armes qui lui permirent de réaliser la réforme politique d'une manière efficace et durable» (DE PAGE en DEKKERS, *Traité*, IX, 1974, 15).

⁶¹ Zie Stalins redevoering in de *Pravda* van 10 januari 1933.

⁶² Tegen de privé-handelaars en industriëlen (N.E.P.-men) en de min of meer begoede privé-boeren (kulakken) wordt een verbeten strijd gevoerd, niet door een wijziging in de bepalingen van B.W. 1922 doch door allerlei administratieve maatregelen en nieuwe wetten, zo bijvoorbeeld de wet van 1 februari 1930 die aan de provinciale administratie in gebieden, bestemd voor collectieve landbouw, toelaat alle eigendom te confisqueren (ook persoonlijke goederen) van die families die de plaatselijke raad of sovjet als kulakken bestempelde. Hun deportatie kon worden bevolen (S.U., SSSR, 1930, 105).

aan art. 418 B.W. 1923⁶³ dat toelaat te legateren aan de staat en zijn afzonderlijke organen, staatsorganisaties en bedrijven, partijorganisaties, beroepsorganisaties en wettelijke geregistreerde publieke en coöperatieve verenigingen.

5. In 1926 werd de beperking van de maximumwaarde van de nalatenschap tot 10.000 goudroebel afgeschaft⁶⁴. Deze maatregel werd echter vergezeld van het instellen van progressieve successierechten, tot 90% t.a.v. nalatenschappen die de 500.000 roebel overschreden⁶⁵.

6. Impact en uitwerking van deze belasting, en meteen ook van de beperking van de kring der erfgerechtigden, werd getemperd door in 1930 spaartegoeden en waardepapieren die zich in bewaring bevonden bij de staatsspaarkassen, van alle beperking inzake erfrecht te ontheffen⁶⁶. Deze uitzondering werd in 1935 uitgebreid tot geldtegoeden bij de staatsbank⁶⁷.

Een dergelijk vermogen kan de erflater aan onverschillig welke persoon of organisatie vermaken. Het aldus gelegateerde vermogen is vrij van alle verbintenissen, schulden en successierechten die op de nalatenschap wegen, het wordt immers niet gezien als een deel van de nalatenschap. De beschikking over dit geprivilegieerde vermogen hoeft niet bij testament te gebeuren, een geschreven instructie, gericht tot de bank, volstaat. Hierbij wordt de persoon (eventueel personen) aangewezen aan wie na de dood van de depositor de tegoeden zullen toekomen.

Sterft echter de aangewezen persoon vóór de beschikker, dan gaat dit recht tot het ontvangen van de deposito's niet automatisch over op de erfgenamen van de begunstigde, die immers «nog geen verworven recht heeft» en de depositor kan eventueel een nieuwe beschikking maken⁶⁸.

Deze dualistische structuur van het sovjet erfrecht, met het naast elkaar gedijen van enerzijds de regeling van het

Burgerlijk Wetboek en anderzijds de volledige discretionaire bevoegdheid tot legateren, betekent een beduidende afzwakking van de verhaalsrechten der schuldeisers en van de rechten der wettelijke erfgenamen. Sovjetauteurs geven eerlijk toe dat het «eerder een kwestie van beleid dan wel van rechtvaardigheid is»⁶⁹. De sovjetregering had immers behoefte aan kapitaal om de industriële expansie, vooropgesteld door het eerste vijfjarenplan (1928-1932), te verwezenlijken⁷⁰.

7. In de eerste jaren van het sovjetregime werd een actieve politiek gevoerd om het familieleven totaal te ontredderen. De familie was immers de kern waarlangs tradities uit het verleden van generatie tot generatie werden overgeplant.

8. In dit licht precies moeten ook het decreet over de echtscheiding⁷¹ en het decreet over het huwelijk⁷² worden gezien. Het wetboek van huwelijk, familie en voogdij (1926)⁷³ vereiste geen registratie voor huwelijk noch voor echtscheiding. Heel wat rechterlijke uitspraken verlenen dan ook in deze periode het erfrecht aan burgers «die als man en vrouw met elkaar omgingen». Deze praktijk bleek zelfs zó ver te gaan dat erfrecht werd toegekend aan twee vrouwen die tegelijkertijd met een zelfde man «een vaste verhouding hadden gehad», dit in weerwil van het Strafwetboek, dat bigamie verbood.

9. Doch ook op dit domein moeten revolutionaire ideeën wijken voor een schrijnende realiteit. De sovjetstaat stond machteloos t.a.v. de steeds groter wordende groep van verwaarloosde en misdadige jongeren⁷⁴. Een aantal amendementen aan het B.W. RSFSR 1922, inzake erfrecht, vertalen een politiek, gericht op de versteviging van de gezinskern.

10. In 1928 wordt een reserve ingevoerd voor kinderen onder 18 jaar⁷⁵. Het minderjarige kind krijgt bij testamentaire beschikking minstens 3/4 van zijn wettelijk deel. In 1928 wordt adoptie opnieuw wettelijk toegelaten (zij was in 1920 afgeschaft) en worden ook geadopteerde kinderen als wettelijke erfgenamen behandeld⁷⁶.

⁶⁹ ORLOVSKY, «Nekotorye voprosy zakonodatel'stva o nasledovanii» (Enige vragen over de wetgeving inzake erfrecht), *Sovetskoe gosudarstvo* (Sovjetstaat), 1936, nr. 2, 61 evv.

⁷⁰ A. NOVE, *An Economic History of the USSR*, Penguin books, New York, 1969, 209-215.

⁷¹ Decreet van 31 december 1917, *Sobranie Zakonov* (S.Z.) (verzameling der wetten) RSFSR, 1917-1918, 152. Echtscheiding kan gebeuren bij onderlinge toestemming of zelfs op aanvraag van één van beiden. Indien beide partners akkoord gaan, volstaat een bericht aan de afdeling van de burgerlijke stand, waar de huwelijksakte zich bevindt. Deze afdeling neemt akte van de beëindiging van de huwelijksrelatie en verstrekt hierover een bewijsstuk aan de partijen (noot bij punt 2 van het decreet van 31 dec. 1917).

^{72/73} S.Z., R.S.F.S.R., 1926, 612, aangenomen op 1 november 1926 en van kracht geworden op 1 januari 1927. SEREBROVSKY, o.c., 36-37; M. FRIDIEFF, «Les héritiers en droit soviétique actuel, dispositions législatives et jurisprudence», *Rev.Int.Dr.Comp.*, 1955, 37.

⁷⁴ Voor een bespreking van de sociale gevolgen van deze soepele wetgeving: TIMASHEFF *The great Retreat*, 1941, 192-193, aangehaald door GSOVSKI, o.c., noot 40, 119. Zie ook het merkwaaardige boek van V. ZENZINOV, *Verwilderde kinderen in Sowjet-Rusland*, (uit het Russisch vertaald door dr. B. RAPCHINSKY) Zutphen, W.J. Thieme & Cie, 1930.

⁷⁵ B.W. RSFSR, versie van 1928, art. 422, opm. 2.

S.U. RSFSR, 1928, nr. 65, 468.

⁷⁶ S.U., 1928, nr. 47, 355.

⁶³ Besluit van 6 april 1928, S.U., 1928, nr. 47, 355.

⁶⁴ Decreet van 15 februari 1926, S.U., RSFSR, 1926, 73.

⁶⁵ Besluit van 20 jan. 1927, S.U., 1927, nr. 12, 86.

⁶⁶ Richtlijn betreffende de staatsspaarkassen van 20 febr. 1929, S.Z., 1929, nr. 17, 140.

⁶⁷ S.U., 1935, nr. 11, 111. Op 1 april 1935 werd B.W. RSFSR 1922 aangevuld met een art. 436, dat uitdrukkelijk bepaalt dat dergelijke deposito's niet behoren tot de nalatenschap en het erfrecht zoals het wettelijk is geregeld, geen toepassing vindt op dit uitzonderingsvermogen. Op voorwaarde evenwel dat de testator hierover een bijzondere beschikking heeft getroffen; Circulaire van het Volkscommissariaat voor Financiën van de USSR, *Bulletin financovogo zakonodatel'stva* (Bulletin voor financiële wetgeving), 1935, nr. 31.

⁶⁸ CHALFINA, o.c., 46; beslissing van het Rechtscollege voor Burgerlijke Zaken van het Opperste gerechtshof van de USSR, nr. 35-36, *Sudebnaja praktika* (Rechtspraak), 1947, 23.

Over de juridische natuur van de instructie die door de erflater aan de kredietinstelling moet worden verstrekt, bestaan meningsverschillen. Reikhel en Dunevich menen dat het gaat om testamentaire beschikkingen «in eenvoudige vorm» (JOFFE, o.c., 278). Serebrovsky (o.c., 219) daarentegen argumenteert dat dergelijke instructies geen testamentaire beschikkingen zijn, doch bedingen ten behoeve van derden, de derde-begunstigde bekomt hierbij een rechtstreeks, zelfstandig vorderingsrecht t.a.v. de bank.

ANTIMONOV en GRAVE, *Sovetskoe nasledstvennoe pravo* (Sovjet erfrecht), 1955, 234, combineren de twee versies en stellen dat het gaat om een bijzondere testamentaire beschikking, vergezeld van een beding ten behoeve van derden.

11. Een bijzondere groep van erfgenamen verkreeg eveneens een bevoorrechte positie in 1929. Laten we ze «huisgenoten-erfgenamen» noemen. Eigendom die bestaat uit gewone huisbemeubeling en de gebruikelijke inboedel (met uitzondering van luxeobjecten) komt toe aan die erfgenamen, die hebben samengeleefd met de erflater. Deze afzonderlijke boedel ontvangen de huisgenoten-erfgenamen boven en buiten het hun toegekende deel van de nalatenschap (art. 421 B.W. RSFSR zoals geamendeerd op 15 februari 1926⁷⁷).

De rechtspraak heeft deze nieuwe bepaling onmiddellijk aangegrepen om langs interpretatieve weg tot een verruiming van de testervrijheid te komen. In 1930 besliste het Opperste Gerechtshof van de RSFSR zelfs dat een huis, uitsluitend voor woondoeleinden gebruikt door de overledene en met een waarde beneden 1.000 roebel, onder de toepassing van art. 421 valt⁷⁸! In 1942 echter besliste het Opperste Gerechtshof van de USSR, ietwat vaag, dat een gebouw niet als meubel mag worden beschouwd, zelfs indien het slechts een geringe waarde heeft⁷⁹.

V. Stabilisering en invoering van het begrip «persoonlijk eigendomsrecht» (1936-1945)

1. Merkwaardig is dat het erkennen van het sovjet erfrecht als volwaardige burgerrechtelijke instelling gepaard gaat met de creatie van een socialistisch rechtsbegrip, nl. het persoonlijk eigendomsrecht. Dit begrip is gegroeid in de dertiger jaren en kende in de Grondwet van 1936, art. 10, zijn echte juridische «doorbraak».

2. Het begrip «persoonlijk eigendomsrecht» is een gedwongen uitvinding van de sovjetjuristen die zich, na het plots in ongenade vallen van Pashukanis en diens «nihilistische» leer, snel moesten aanpassen aan de nieuwe leer die Stalin had verkozen: nl. het rechtspositivisme van Vys-hinsky⁸⁰. Marxisme zou zijn kompasfunctie blijven vervullen maar er werden nieuwe passages aangehaald uit de teksten van Marx, Engels en Lenin, die aldus werden geïnterpreteerd dat zij het belang aantoonde van private rechten en plichten der burgers in een socialistische maatschappij⁸¹. De theorie die leerde dat recht zou wegwijnen

als de socialistische maatschappij eenmaal volledig was uitgebouwd, werd verworpen als nihilistisch en destructief. Slechts in de uiteindelijke fase, het communisme, zal er geen sprake meer zijn van recht en staat. Niet meer het eigendomsrecht als dusdanig, doch slechts een «bourgeois» eigendomsrecht, d.w.z. eigendomsrecht t.a.v. produktiemiddelen werd verworpen.

3. Als tegenhanger van het «heilig en onschendbaar» socialistisch eigendomsrecht⁸² (nl. staatseigendom en eigendom der coöperatieven en sociale organisaties) is het persoonlijk eigendomsrecht een zeer beperkt en flexibel recht, een tegemoetkoming van de socialistische staat aan zijn burgers⁸³: recht op persoonlijke eigendom moet aan de burger de vrucht van zijn arbeid verzekeren en fungeert dus als materiële stimulans in het produktieproces.

4. Persoonlijk eigendomsrecht kan in principe niet slaan op produktiemiddelen, die door art. 4 GW. 1936 uitdrukkelijk tot socialistische eigendom zijn uitgeroepen. Door zijn uitgesproken consumptief karakter onderscheidt persoonlijk eigendomsrecht zich van privé-eigendomsrecht, dat niet alleen consumptiemiddelen doch ook produktiemiddelen kan omvatten⁸⁴.

5. Indien in «kapitalistische» staten een nalatenschap openvalt, die privé-eigendom van produktiemiddelen omvat, heeft het dus weinig zin verwanten die in de USSR leven, als erfgenaam te erkennen t.a.v. deze produktiemiddelen. Zelfs indien zij nauwe verwanten zijn, missen zij, wat deze goederen betreft, de kwalificatie van erfgenaam. Volgens art. 10 GW USSR 1936 zijn zij immers rechtsonbekwaam om «kapitalistische privé-eigendom», gelegen binnen of buiten de grenzen van de Sovjetunie, te bezitten of te erven⁸⁵.

6. In art. 10 GW 1936 wordt het erfrecht t.a.v. persoonlijke eigendom meteen tot grondwettelijk recht verheven: «Het persoonlijk eigendomsrecht van de burgers op hun inkomsten en besparingen uit arbeid verkregen, op een woonhuis en een hulpbedrijf aan huis, voorwerpen van huishoudelijk bedrijf en gebruik, zaken voor persoonlijk gebruik en comfort, alsook het erfrecht t.a.v. deze persoonlijke eigendom, wordt door de wet beschermd».

8. Volgens art. 7 GW 1936 heeft elke kolchosedvor (boerenhuishouden) in persoonlijk gebruik een grondstuk van geringe omvang en in persoonlijke eigendom het nevenbedrijf op dit persoonlijk stuk grond, op het woonhuis, het produktief vee, het pluimvee en het kleine landbouwgerei binnen de grenzen, bepaald door de modelstatuten van het landbouwarteel. Het opgesomde vermogen is persoonlijke eigendom gezamenderhand van de leden van de kolchosedvor⁸⁶. Elk lid van de kolchosedvor heeft naast zijn persoonlijke, individuele eigendom (vergoeding voor

⁷⁷ S.Z., RSFSR 1926, 73.

⁷⁸ «Er is geen reden om art. 421 B.W. slechts toe te passen op huisgerief en huismeubelen in de letterlijke zin van het woord. Volgens art. 421 B.W. kan eveneens andere eigendom worden overgedragen, inzonderheid gebouwen, op voorwaarde dat zulke eigendom in zijn omvang en waarde geen bron van inkomen zou kunnen zijn en slechts wordt gebruikt om de dagelijkse behoeften en noden van de overledene en de met hem samenwonende erfgenamen te beantwoorden. Een dergelijke interpretatie van het erfrecht reflecteert concreet een socialistische opvatting over het erfrecht en wordt voornamelijk gesteund door de eerste wet van de sovjetregering van 1918 betreffende het erfrecht: (art. 9 van het decreet van 27 april 1918)», «Opperste Gerechtshof RSFSR, richtlijn van 20 mei 1930, nr. 5.

⁷⁹ Beslissing van het rechtscollege voor burgerlijke zaken van het Opperste Gerechtshof van de USSR van 28 mei 1942, nr. 527, *Sudebnaja Praktika Verchovno Suda SSSR* (Rechtspraak van het Opperste Gerechtshof van de USSR), 1942, 36.

⁸⁰ Zie Stalins redevoering in de *Pravda* van 10 januari 1933.

⁸¹ *Grazhdanskoe pravo* (Burgerlijk recht), II, Moskou, 1960, 450-451; G.M. STEPANENKO, *Nasledstvennoe pravo SSSR* (Erfrecht van de USSR), Saratov, 1965, 6; B.S. ANTIMONOV, «Nas-

ledstvennoe pravo v osnovach grazhdanskogo zakonodatel'stva SSSR i soyuznich respublik» (Erfrecht in de principes van burgerlijke wetgeving van de USSR en van de uniërepublieken), *Sovetskoe gosudarstvo i pravo* (Sovjet staat en recht), 1962, nr. 5, 83-87.

⁸² Artt. 4, 5, 6, 7 G.W. USSR 1936.

⁸³ D.M. GENKIN, *Sovetskoe grazhdanskoe pravo* (Sovjet burgerlijk recht), Moskou, 1961, 14.

⁸⁴ GENKIN, o.c., 106.

⁸⁵ M. KUUSK, «Bequeathing property to the soviet citizen», *B.St. Study USSR*, 1 okt. 1963, 39.

⁸⁶ CHALFINA, o.c., 44.

arbeid op de kolchose, voorwerpen voor persoonlijk gebruik en comfort), ook een, weliswaar onbepaald, aandeel in de gemeenschappelijke persoonlijke eigendom van de dvor. Bij het overlijden van een lid van de kolchosedvor gaat wel zijn individuele eigendom op de erfgenamen over, maar het aandeel van de overledene in de gemeenschappelijke eigendom van de kolchosedvor wordt niet verdeeld. Dit aandeel blijft in gemeenschap en slechts bij het overlijden van het laatste lid van de kolchoseboerengemeenschap, wordt de gemeenschappelijke eigendom onder diens erfgenamen verdeeld.

9. Het behoud van het boerenhuishouden, dat bestaanszekerheid verschaft aan zijn leden, al dan niet bloedverwanten, moet in het sovjetrecht dus niet via uiteenlopende wetgevende bepalingen worden verzekerd⁸⁷. Hier speelt de aloude Russische gewoonte⁸⁸ die erg doet denken aan de oudgermaanse traditie van de gemeenschappelijke familieëigendom (Mullum Testamentum — Tacitus)⁸⁹.

9. Aangezien de beperking van het object van het erfrecht (slechts persoonlijke eigendom kan worden geërfd) de nodige garanties verschaft, worden op 9 januari 1943⁹⁰ de progressieve successierechten afgeschaft. Van nu af aan moet een toeslag, eveneens progressief, aan de staat worden betaald bij de afgifte van een «certificaat van erfgerichtigheid». Deze certificaten worden door de notariële kantoren uitgereikt. De toeslag bedraagt maximum 10 %

⁸⁷ Hier wordt voornamelijk gedacht aan de wetgevende maatregelen tot behoud van de eenheid van het familiepatrimonium en het familiebedrijf die de Franse wetgever heeft genomen (wetten van 7 februari en 17 juni 1938, 19 december 1961).

Ook in België is men ontevreden met de nefaste invloed die o.a. het principe van de gelijkberechtiging in natura van de kinderen (artt. 832, 815, 922, 862 en 930) heeft, op het voortbestaan van landbouwbedrijven, die meestal een familiaal karakter dragen (R. DILLEMANS, *De erfrechtelijke reserve*, Leuven, 1960, nrs. 351-355; HEYVAERT, «Contestatie van ons erfrecht», o.c., 493).

Zie ook: wet 12 juli 1979 tot instelling van de landbouwvennootschap, B.S., 6 sept. 1979. «Door een vennootschap op te richten kan men ontsnappen aan de moeilijkheden die anders (kunnen) opduiken bij het ontstaan van onverdeelde delen naar aanleiding van het overlijden van de ouders-landbouwers. Er is dan het gevaar voor een ongecontroleerde versnippering van het landbouwbedrijf omwille van de nog bestaande verouderde regels uit ons erfrecht: recht voor ieder erfgenaam om uit onverdeelde deling te vragen (art. 815) en het principe dat iedere erfgenaam kan eisen zijn deel in natura op te nemen, wat bij goederen die niet (zomaar) verdeelbaar zijn (landbouwbedrijf) leidt tot een verkoop ervan, met alle gevolgen van dien», L. WEYTS, *Het familiaal vermogensrecht, het erfrecht en de landbouwvennootschap*, Studiedag over de landbouwvennootschap, 30 nov. 1979, georganiseerd door de afdeling economisch recht van de K.U.Leuven.

⁸⁸ R. MARSILLE, *Le mir russe*, doctoraatsthesis, Caen, 1899.

⁸⁹ De notaris mag een testament van een kolchoselid aannemen, indien hij eerst duidelijk heeft gemaakt, dat zijn beschikkingen over de collectieve eigendom geen uitwerking zullen hebben, tenzij hij als laatste lid van de kolchosegemeenschap komt te sterven. *Sovetskaja Justitsia*, 1966, nr. 8, 31; Richtlijn van de burgerlijke kamer van het Opperste Gerechtshof van de USSR, 18 mei 1964, *Bulletin Verchovnogo Suda SSSR* (Bulletin van het Opperste Gerechtshof van de USSR), 1964, nr. 4, 30.

⁹⁰ *Vedomosti Verchovnogo Soveta SSSR* (Berichten van de Opperste Sovjet van de USSR), 1943, nr. 9; *Sbornik Zakonov SSSR* (Verzameling van wetten van de USSR), 1938-1944, 187.

van de waarde van het ontvangen vermogen. Bovendien is de afgifte van dit certificaat niet in alle gevallen vereist. Voor het verkrijgen van woningen, motorvoertuigen, vergoedingen voor auteursrechten, deposito's bij de staatsbank die de waarde van 100 roebel overschrijden is het voorleggen van een certificaat echter onontbeerlijk⁹¹.

10. Sinds de creatie van de juridische categorie van het persoonlijk eigendomsrecht, vindt het erfrecht ideologisch, rechtstheoretisch en rechtspolitiek zijn grondslag in dit begrip. De reden waarom beide rechtsinstellingen «onverbrekelijk met elkaar verbonden zijn», klinkt ons vertrouwd in de oren: de overgang van zijn persoonlijke eigendom kan voor de sovjetburger geen irrelevante zaak zijn, want zonder de overgang der goederen bij overlijden zou het persoonlijk eigendomsrecht een begrip zijn dat niet méér dekt dan een levenslang recht op vruchtgebruik⁹².

11. De «communis opinio» der sovjetjuristen, als zouden het persoonlijk eigendomsrecht en het socialistisch erfrecht begrippen zijn, die het daglicht zagen bij de aanvang van het sovjetregime (dank zij het decreet «over de afschaffing van het erfrecht»!) is een post factum hineininterpretieren, dat noch in de formulering, noch in een toenmalige interpretatie van het decreet argumenten vindt⁹³. Juister lijkt het te zeggen dat het juridisch vaag omschreven bezits- en gebruiksrecht t.a.v. voorwerpen opgesomd in art. 9 van het decreet «over de afschaffing van het erfrecht» een meer precieze articulatie vindt in art. 10 GW 1936, dat het begrip van het persoonlijk eigendomsrecht invoert. Waar aanvankelijk de 10.000 roebel-limiet (art. 9 van het decreet over de afschaffing van het erfrecht) en later de hoge progressieve successierechten een voornamelijk kwantitatieve beperking uitmaakten, houdt het persoonlijk eigendomsrecht in de eerste plaats een functionele beperking in: persoonlijke eigendom mag slechts met het oog op de bevrediging van de consumptieve noden van de eigenaar en de leden van zijn gezin worden aangewend⁹⁴.

VI. Vanaf 1945: erfrecht en de politiek tot versteviging van de gezinskern

1. Het decreet van 14 maart 1945⁹⁵ is een nieuwe mijlpaal in de geschiedenis van het sovjeterfrecht, duidelijk te situe-

⁹¹ IOFFE, o.c., 283.

⁹² ORLOVSKY, *Sovetskoe gosudarstvo* (Sovjetstaat), 1936, o.c., 61, B.S. ANTIMONOV en V.I. GRAVE, *Sovetskoe nasledstvennoe pravo* (Sovjeterfrecht), Moskou, 1955, 7. Deze auteurs vermelden dat er in het eerste ontwerp van de Grondwet van de USSR nog geen sprake was van een band tussen de instelling van het erfrecht, het persoonlijk eigendomsrecht en de economische en sociale structuur.

⁹³ Zie boven de bespreking over het decreet van 27 april 1918.

⁹⁴ A.A. EROCHENKO, *Lichnaia Sobstvennost' v grazhdanskom prave* (Persoonlijke eigendom in het burgerlijk recht), Juridicheskaja literatura, Moskou, 1973, 4; V.F. MASLOV, *Osnovnye problemy prava lichnoi sobstvennosti v period stroitel'stva kommunizma v SSSR* (Bijzondere problemen van persoonlijk eigendomsrecht in de periode van de opbouw van het communisme in de USSR), Charkov, 1968, 56.

⁹⁵ «Vedomosti verchovnogo soveta SSSR, 1945, nr. 15», (Berichten van de Opperste Sovjet van de USSR), *Sbornik zakonov SSSR* (Verzameling van wetten van de USSR), 1945-1946, 163.

Het gaat hier om een decreet (oekaze), uitgevaardigd door het presidium van de Opperste Sovjet, tussen twee zittingen van de

ren binnen een politiek die streeft naar een versteviging van de familiebanden, een politiek die zich toelegt op een herwaardering van huwelijk, gezin en familie. Het decreet is zeer kort (4 artikelen), doch bevat een grondige wijziging van het bestaande erfrecht.

2. Voorloper en aankondiger van het decreet van 14 maart 1945 was de invoering van het verplicht burgerlijk huwelijk door het decreet van 8 juli 1944 «Over de wijzigingen in het huwelijks- en echtscheidingsrecht»⁹⁶.

Sinds het uitvaardigen van dit laatste decreet werd een strikt onderscheid gemaakt tussen wettelijke en natuurlijke kinderen. Natuurlijke kinderen worden door de artt. 19 en 20 van het decreet impliciet van erfrecht beroofd t.a.v. hun natuurlijke vader⁹⁷.

3. Het decreet van 14 maart 1945 gaat verder in de richting van een familiaal georganiseerd erfrecht: bij erfopvolging ab intestato erfdien vóór het decreet van 14 maart 1945 alle erfgenamen bij gelijke delen. Thans wordt een indeling gemaakt in drie orden van erfgerechtigdheid.

De splinterpolitiek, die tot doel had de erfmassa te verbrokkelen over zoveel mogelijk erfgenamen, heeft immers haar bestaansreden verloren, de «uitbuitersklasse» wordt geacht niet meer te bestaan. In eerste orde van erfopvolging erven bij gelijke delen: de kinderen (met inbegrip van de geadopteerde kinderen en de «nasciturus»), de overlevende echtgenoot, de arbeidsongeschikte ouders van de overledene en andere arbeidsongeschikte personen die gedurende minimum één jaar vóór het overlijden van de erflater te zijnen laste waren⁹⁸.

Het gaat hier om de in art. 418 B.W. 1922 opgesomde erfgenamen aangevuld met één categorie: de arbeidsonge-

schikte ouders van de overledene, die dus niet noodzakelijk ten laste van de overledene waren gedurende één jaar voor diens overlijdensdatum. Het inlassen van deze categorie wijst op het benadrukken van de sociaal-morele plicht van de kinderen hun ouders die arbeidsongeschikt zijn te onderhouden, zelfs indien dezen tot op dat ogenblik niet te hunnen laste waren⁹⁹. Bij niet bestaan van erfgenamen van de eerste orde, of indien dezen de nalatenschap niet aanvaarden, komen in tweede orde de arbeidsgeschikte ouders tot de nalatenschap. In derde orde worden broers en zusters tot de nalatenschap geroepen.

4. De verdeling per capita bij gelijke delen (art. 420 B.W. 1923) wordt vervangen door een staaksgewijze verdeling met plaatsvervulling voor kinderen en kleinkinderen van de erflater bij vooroverlijden van de ouders en, eventueel, grootouders¹⁰⁰.

5. De testamentaire erfopvolging ondergaat eveneens een aantal wijzigingen. De kring der mogelijke testamentaire erfgerechtigden blijft beperkt tot de wettelijke erfgenamen (deze kring is weliswaar uitgebreid) met inbegrip van de «staatsorganisaties» en «sociale instellingen». Bij niet bestaan van wettelijke erfgenamen, en uitsluitend in dat geval, mag de erflater in zijn testament onverschillig wie begunstigen (art. 2 van het decreet van 14 maart 1945).

6. Minderjarige kinderen en andere arbeidsongeschikte erfgenamen kunnen niet van hun wettelijk erfdeel worden beroofd. Het reserveprincipe heeft in het sovjetrecht vaste voet gekregen en zijn toepassingsgebied is aanmerkelijk verruimd (in 1928 was de reserve voor minderjarige kinderen 3/4 van hun wettelijk erfdeel; thans bedraagt de reserve het volledig wettelijk erfdeel). Zoals de Romeinse legitieme beoogt de sovjetreserve de individuele bescherming van de gerechtigde, doch de grondslag van deze reserve is niet het moreel recht van de onmiddellijke verwant om niet volledig onterfd achter te blijven¹⁰¹, doch de concrete behoefte. Meerderjarige kinderen of arbeidsgeschikte personen hebben immers geen recht op reserve. De sovjetreserve moet aan arbeidsongeschikte erfgenamen een bestaanszekerheid verschaffen, daar waar het door de staat georganiseerde sociale zekerheidssysteem in gebreke blijft.

7. Indien de erflater een of meer erfgenamen onterft, zonder nieuwe beschikking, indien de afwezige erfgenamen zich binnen de voorgeschreven termijn niet komen aanmelden of indien aanwezige erfgenamen de nalatenschap verwerpen¹⁰², dan gaat het aldus vrijgekomen deel niet meer

Opperste Sovjet. Dergelijke decreten brengen soms, zoals hier het geval is, fundamentele wijzigingen aan in de bestaande wetgeving. Over de bevoegdheid van het presidium om decreten uit te vaardigen: GSOVSKI, o.c., I, 72-73.

⁹⁶ Voor de talrijke problemen waarmee de rechtbanken in verband met deze nieuwe maatregel tijdens die periode te kampen hadden: SEREBROVSKY, o.c., 36-37; M. FRIDIEFF, «Les héritiers en droit soviétique, dispositions législatives et jurisprudence», *Rev.Int.Dr.Comp.*, 1955, nr. I, 74 e.v.

⁹⁷ Art. 19 van het decreet van 8 juli 1944: «Slechts de registratie van het huwelijk schept rechten en verplichtingen tussen de echtgenoten, als bepaald door de wetten op huwelijk, familie en voogdij. De personen die als man en vrouw samenleefden voor de afkondiging van het huidige decreet, kunnen hun situatie regulariseren door het huwelijk te laten registreren en de datum aan te duiden waarop zij hun gemeenschappelijk leven zijn begonnen. Indien kinderen werden geboren vóór 8 juli 1944 uit ouders, die geen geregistreerd huwelijk hebben aangegaan, kunnen zij van de vader slechts erven in twee gevallen: 1. Wanneer de man, waarmee de moeder vóór 8 juli samenleefde, als hun vader opgetekend staat in het register van de burgerlijke stand. 2. Indien de ouders nadien een geregistreerd huwelijk hebben aangegaan en de vader de kinderen heeft erkend» (artt. 2 en 3 van het decreet van het presidium van de Opperste Sovjet «betreffende de toepassing van het decreet van het presidium van de Opperste Sovjet van 8 juli 1944 m.b.t. kinderen, waarvan de ouders geen geregistreerd huwelijk hebben aangegaan», *Vedomosti Verchoynogo Soveta SSSR* (Berichten van de Opperste Sovjet van de USSR), 1945, nr. 15.

⁹⁸ Totaal gebrek aan vermogen is als voorwaarde weggefallen. Dat de Izhdivenets hoofdzakelijk leefde van wat de erflater hem gaf, volstaat: beslissing van het Rechtscollege voor Burgerlijke zaken van het Opperste Gerechtshof van de USSR, 1943, nr. 15, *Verzameling van de beslissingen en richtlijnen van het Opperste Gerechtshof van de USSR*, 1943, 1948, 264.

⁹⁹ Varobeva t. Postnikova, *Sudebnaja Praktika* (Praktijk der rechtbanken) SSSR, 1948, I, 25; CHALFINA, o.c., 19.

¹⁰⁰ Plaatsvervulling en staaksgewijze verdeling werd echter niet, ofwel op verkeerde wijze door de rechtbanken toegepast: SEREBROVSKY, o.c., 80-81.

¹⁰¹ Over de betekenis van de legitieme en de reserve in het Romeins recht en in het Germaanse gewoonterecht: R. DILLEMANS, *Beginnelen van Belgisch Privaatrecht*, VII, De Standaard, Antwerpen, 1971, 7.

¹⁰² «Aanwezige erfgenamen» zijn erfgenamen die hun woonplaats hebben binnen het gebied van het openvallen der nalatenschap.

Deze erfgenamen hebben drie maanden tijd om de nalatenschap te verwerpen, anders worden zij vermoed de nalatenschap te hebben aanvaard. Afwezige erfgenamen hebben zes maanden tijd om de nalatenschap te aanvaarden, anders worden zij vermoed te hebben verworpen (B.W. RSFSR 1922, art. 429-430).

naar de staat (artt. 421-430 BW RSFSR 1922), maar het wordt verdeeld onder de andere tot de nalatenschap geroepen erfgenamen¹⁰³.

Slechts indien alle erfgenamen de nalatenschap hebben verworpen, of indien er geen erfgenamen zijn, komt de nalatenschap aan de staat toe¹⁰⁴.

8. Het decreet van 14 maart 1945 bleek echter onvolledig te zijn en men moest voortdurend een beroep doen op aanvullende «interpretatie» van het Opperste Gerechtshof van de USSR¹⁰⁵.

Zo verbood de richtlijn van het Opperste Gerechtshof van de USSR van 23 oktober 1947 welk legaat ook aan de kerk¹⁰⁶.

De belangrijkste richtlijn dateert echter van 10 april 1957. Deze richtlijn¹⁰⁷ handelt over de praktijk van de rechtbanken inzake erfrecht, verduidelijkt vragen die opduiken bij de toepassing van dit recht en houdt een samenvatting in van de belangrijkste richtlijnen van het plenum van het Opperste Gerechtshof in erfzaken, uitgevaardigd tot veralgemening van de rechtspraktijk¹⁰⁸.

9. Ook het erfrecht ontsnapte niet aan de codificatiebeweging die in 1958 werd ingezet¹⁰⁹. Typerend voor de «beginselen van burgerlijke wetgeving» (1961)¹¹⁰ inzake erfrecht is de verdere teruggang naar een traditioneel, klassiek erfrecht. Het socialistisch karakter van het sovjeterfrecht moet men thans minder dan ooit zoeken in zijn juridisch-technische uitwerking, maar wel in de voorafgaande eigendomsregeling die slechts persoonlijke eigendom voor individuele toeëigening vatbaar maakt. Deze beginselen werden voor de RSFSR uitgewerkt in het Burgerlijk Wetboek van de RSFSR van 1964¹¹¹.

¹⁰³ Het recht van aanwas werd ingevoerd door het RSFSR-decreet van 12 juni 1945, decreet dat eigenlijk tot doel had het federaal decreet van 14 maart 1945 in het B.W. van de Unierepubliek in te lassen, *Vedomosti*, 21 maart 1945, 15.

¹⁰⁴ S.P.RSFSR 1946, nr. 4, 16.

¹⁰⁵ EHR SOON TAY, o.c., 432.

¹⁰⁶ Beslissing van het rechtscollège voor burgerlijke zaken van het Opperste Gerechtshof van de USSR van 23 oktober 1947 in de zaak nr. 1068 vermeld door SEREBROVSKY, *Sovetskoe nasledstvennoe pravo*, o.c., 457.

¹⁰⁷ Over de juridische betekenis van dergelijke richtlijnen van het plenum van het Opperste Gerechtshof: F. GORLÉ, «De rol van het Opperste Gerechtshof van de USSR bij de toepassing van het Sovjetrecht», *R.W.*, 1977-78, 215 e.v.

¹⁰⁸ *Bulletin Verchovnogo Suda SSSR* (Bulletin van het Opperste Gerechtshof van de USSR), 1957, nr. 2, 24-27.

Deze richtlijn werd geamendeerd door de richtlijn van 14 maart 1963, *Bull. Verch. Suda SSSR*, 1963, nr. 1. Beide richtlijnen werden opgeheven door de richtlijn van 1 juli 1966 over de gerechtelijke praktijk inzake erfrecht, *Bull. Verch. Suda* 1966, nr. 4. Zie ook JOFFE, o.c., 285.

¹⁰⁹ F.J.M. FELDBRUGGE, «Die sozialistische Gesetzlichkeit und die Entwicklung des sowjetischen Systems seit 1970», *Osteuropa Recht*, 1976, 168.

¹¹⁰ *Vedomosti Verchovnogo Soveta SSSR*, nr. 50, 1961, 525.

¹¹¹ Het Burgerlijk Wetboek van de Russische Socialistische Federatieve Sovjetrepubliek (RSFSR) trad in werking op 1 oktober 1964. Deze beginselen van burgerlijke wetgeving gelden voor alle unierepublieken. Aan deze unierepublieken komt echter het recht toe deze algemene richtlijnen verder uit te werken in hun eigen burgerlijke wetboeken. De aldus tot stand gekomen wetboeken van de onderscheiden republieken vertonen echter een woordelijke gelijkenis, slechts hier en daar worden technische details

10. De eerste orde van erfopvolgers wordt in de beginselen zelf beschreven, doch «de wetten der Verenigde Republieken mogen de verdere orden van wettelijke erfopvolgers bepalen» (art. 118, lid 3, Beg. Burg. Wetg.). In eerste orde erven bij gelijke delen: de kinderen (ook geadopteerde), de overlevende echtgenoot, (adoptie)-vader en moeder van de overledene alsook de nasciturus (IIIa). Deze regeling geldt, aangezien ze werd aangenomen in de beginselen voor burgers uit onverschillig welke Unierepubliek.

De bezetting van de tweede orde vertoont echter wel verschillen tussen de wetboeken van de onderscheiden republieken: art. 532 B.W. RSFSR 1964 noemt als wettelijke erfgenamen in tweede orde broers, zusters en grootouders van vaders- en moederszijde. In de Kazakse republiek behoren slechts arbeidsongeschikte broers en zusters tot de tweede orde; arbeidsgeschikte broers en zusters en grootouders worden naar de derde orde verschoven. In Azerbaidjan daarentegen behoren ook de overgrootouders tot de tweede orde. Zoals bekend bereiken in Azerbaidjan heel wat mensen een zeer hoge leeftijd. Opvallend is in elk geval zoals Antimonov opmerkt¹¹², dat ouderen een bevoorrechte positie krijgen in het erfrecht. De toename van het aantal bejaarden sinds de revolutie, is volgens hem aan deze evolutie niet vreemd.

11. De ishdiventsy of onderhoudsontvangers is een minder gunstig lot beschoren dan hun in art. 418 B.W. 1922 en sinds het decreet van 14 maart 1945 werd toegekend. De personen die gedurende minimum een jaar voor het overlijden van de erflater te zijnen laste waren, staan immers niet meer automatisch in eerste orde. Thans worden zij tot de nalatenschap geroepen samen met de in aanmerking komende orde. Indien er geen andere wettelijke erfgenamen zijn, erven zij het hele vermogen van de erflater. Om tot de categorie der izhdiventsy te worden gerekend moet men voldoen aan de volgende drie criteria:

1) Feitelijke economische afhankelijkheid t.a.v. de erflater moet worden bewezen. Afhankelijkheid betekent het systematisch ontvangen van hulp vanwege de erflater, hulp die meteen de belangrijkste bron van onderhoud van de onderhoudsontvanger uitmaakt. Het Plenum van het Opperste Gerechtshof van de USSR besliste in de zaak Ch.¹¹³ dat «materiële hulp af en toe geen bewijs is van afhankelijkheid en geen aanleiding kan geven tot toekenning van erfrecht». Het ontvangen van pensioen bijvoorbeeld sluit afhankelijkheid niet uit, op voorwaarde dat de materiële hulp van de erflater de belangrijkste bron van onderhoud bleef. De izhdivenets moet ook niet noodzakelijk bij de erflater hebben ingewoond¹¹⁴.

2) De hulp moet voortdurend zijn geboden, gedurende minimum één jaar voor het overlijden van de erflater¹¹⁵.

anders geregeld of moet men rekening houden met plaatselijke gewoonten: *Utchenye zapiski* (van het Instituut voor wetenschappelijk onderzoek van de Unie betreffende sovjetwetgeving), nr. 9, 1966, 130.

¹¹² ANTIMONOV, o.c., 87.

¹¹³ *Sudebnaia praktika* (Rechtspraktijk), 1949, nr. 6, 20.

¹¹⁴ CHALFINA, o.c., 20.

¹¹⁵ Bij verklaring van afwezigheid is het voldoende dat de onderhoudsontvanger minimum een jaar vóór het verkrijgen van het laatste nieuws van de afwezige, te zijnen laste was: Richtlijn van het plenum van het Opperste Gerechtshof van de RSFSR 16-17 september 1935, nr. 67, aangehaald in P.E. ORLOVSKII, *Praktika Verchovnogo Suda SSSR po grazhdanskim nasledstvennim delam*

3) De onderhoudsontvanger moet arbeidsongeschikt zijn op het ogenblik van het overlijden van de erflater. Het begrip arbeidsonbekwaamheid is niet omschreven in het B.W. Volgens Joffe is het noodzakelijk het begrip te omlijnen zoals dat in de pensioenwetgeving wordt gedaan¹¹⁶, een andere definiëring zou leiden tot een verschillende betekenis van één en hetzelfde juridisch concept, wat niet strookt met het principe van de éne socialistische wettelijkheid¹¹⁷.

In de sovjetliteratuur vindt men de voorspelling dat, indien de verhoging van de levensstandaard van de bevolking is gerealiseerd, deze klasse van erfgenamen haar bestaansreden zal verliezen¹¹⁸. Doch in 1974 moet Nikituk nog toegeven: « Het is bekend dat de sovjetstaat niet steeds aan arbeidsonbekwame leden van de maatschappij de gepaste levensstandaard kan bezorgen »¹¹⁹. De idee van het erfrecht, dat bestaanszekerheid verschaft aan hen die wachten op een goed uitgebouwd systeem van sociale voorzieningen lijkt voorlopig in elk geval nog aantrekkelijk genoeg om deze groep van onderhoudsontvangers als groep met een afzonderlijk statuut in het erfrecht te bewaren.

12. Ook de huisgenoten-erfgenamen worden als afzonderlijke categorie gehandhaafd. Bemeubeling van het huis en dagelijkse gebruiksvoorwerpen, met uitzondering van luxevoorwerpen, komen toe aan de wettelijke erfgenamen, die gedurende minimum één jaar vóór het overlijden van de erflater met deze laatste hebben samengewoond, ongeacht de in aanmerking komende orde¹²⁰ en het hun toegekende

deel in de nalatenschap (art. 118, lid 5, van de Beginselen van Burgerlijke Wetgeving USSR 1961 en art. 533 B.W. RSFSR 1964)¹²¹. Huisbemeubeling en dagelijkse gebruiksvoorwerpen vormen dus een afzonderlijke boedel, die niet onder de algemene regeling der erfrechtelijke devolutie ressorteert. In een arbeidersfamilie is dit nu precies, aldus Joffe en Tolstoj, dikwijls vrijwel het enige vermogen dat voor vererving vatbaar is, zodat het vrij logisch lijkt, dat voor de berekening van de omvang van de reserve met de waarde van deze goederen rekening wordt gehouden (art. 535 B.W. RSFSR 1964)¹²². Nikituk echter heeft grondige kritiek op deze uitzonderingsregeling voor « huisgenoten-erfgenamen ». Wanneer art. 533 B.W. RSFSR 1964 tot doel heeft de bestaanszekerheid te verzekeren van de erfgenamen die met de erflater samenwoonden, komt deze bepaling hem enigszins anachronistisch voor. In bepaalde gezinnen immers zijn tal van vermogensbestanddelen heel wat belangrijker geworden dan meubelen en gebruiksvoorwerpen, zo bijvoorbeeld de aandelen in een woningbouwcoöperatieve, of in een coöperatieve voor het optrekken van datcha's (zomerverblijven) en zelfs, waarom niet, het woonhuis als zodanig¹²³.

Nikituk pleit m.a.w. voor een wettelijke bekrachtiging van de extensieve interpretatie die het Opperste Gerechtshof van de RSFSR in 1930 aan het toenmalige artikel 421 B.W. RSFSR 1922 gaf (zie noot 78).

13. Ook de bijzondere regel voor tegoeden bij Staats spaarkassen en bij de Staatsbank, werd aan felle kritiek onderworpen bij de bespreking van het ontwerp van B.W. 1964. Tegen het oude artikel 436 werden ernstige bezwaren aangevoerd: benadeling van de wettelijke erfgenamen, afwenteling van de onderhoudsplicht, benadeling van een der echtgenoten bij de verdeling van het gemeenschappelijk vermogen. De bepaling werd echter ongewijzigd in het Burgerlijk Wetboek overgenomen (art. 561 B.W. RSFSR 1964)¹²⁴. Het Opperste Gerechtshof van de USSR heeft

(Praktijk van het Opperste Gerechtshof van de USSR inzake erfrecht), 1947, 6-19.

¹¹⁶ JOFFE, o.c., 553. Naast de categorieën I, II, III (indeling volgens de graad van invaliditeit), zijn volgens deze wetgeving per definitie arbeidsongeschikt: mannen van 60 jaar oud, vrouwen van 55 jaar (kolchosoerders en -boerinnen moeten respectievelijk 65 en 60 jaar oud zijn), kinderen tot 16 jaar, indien zij verder studeren tot 18 jaar: Richtlijn van het Plenum van het Opperste Gerechtshof van de USSR, *Bull. Verch. Sud. SSSR*, (Bulletin van het Opperste Gerechtshof van de USSR), 1966, nr. 4, 20.

¹¹⁷ S.E. ZJILINSKII, « Sotsialisticheskaja Zakonnost i eo obespetchenic v SSSR » (Socialistische wettelijkheid en zijn bescherming in de USSR), *Sovetskoe gosudarstvo i pravo*, 1976, nr. 3, 126-134.

Op het beginsel van de Socialistische wettelijkheid (strikte gebondenheid aan de wet met een welbepaalde politieke finaliteit) wordt slechts sinds 1956 de nadruk gelegd, nadat Kroeshov op het twintigste partijcongres de misbruiken van de Stalinperiode aan de kaak had gesteld, ze had toegeschreven aan de cultus van de persoonlijkheid van de overleden dictator en ze had afgeschilderd als « ongehoorde schending van de revolutionaire wettelijkheid »: N.S. KROESHOV, « O koel'te lichnosti i evo posledviakh » (Over de cultus van de persoonlijkheid en de gevolgen daarvan), rede gehouden voor het 20e partijcongres van de KPSU, Moskou, 1959, 10, aangehaald door F. GORLÉ, *Politieke instellingen van de Oost-europese landen*, VUB, Centrum voor de Studie van de Oost-europese socialistische rechtssystemen, 131. In de Grondwet van 1977 wordt de socialistische wettelijkheid eveneens vermeld onder de beginselen die het politiek stelsel beheersen (GW. 1977, art. 4).

¹¹⁸ VERDNIKOV-KABALKIN, *Novye grazhdanskije Kodeksy Sojuznych respublik* (De nieuwe burgerlijke wetboeken van de unierepublieken), Moskou, 1965, 127.

¹¹⁹ P.S. NIKITUK, « Nasledovanie i ochrana interesov semi » (Erfrecht en de bescherming van de belangen van het gezin), *Sovetskoe gosudarstvo i pravo* (Sovjetstaat en recht), 1974, nr. 7, 36.

¹²⁰ Volgens de richtlijn van het Opperste Gerechtshof van 10 april 1957, pt. 9 (zie noot 109) werd vereist dat deze erfgenamen

wel degelijk tot de nalatenschap waren geroepen; behoorden zij niet tot de in aanmerking komende orde, dan erfden de personen die effectief tot de nalatenschap waren geroepen dit vermogen, ook indien ze niet met de erflater hadden samengewoond.

¹²¹ De richtlijn van het Opperste Gerechtshof van 1 juli 1966 specificeert dat het moet gaan om zaken, die de erfgenamen, terwijl zij met de erflater samenwoonden, gebruikten om in hun dagelijkse behoeften te voorzien. *Bulletin Verchovno Suda SSSR* (Bulletin van het Opperste Gerechtshof van de USSR), 1966, nr. 4, 20. Voor een praktische toepassing: Shardakova t. Kraev, 3 aug. 1965, *Bull. Verch. Sud. SSSR*, 1966, nr. 1, 5: voorwerpen voor beroepsgebruik, een bibliotheek en muziekinstrumenten worden echter niet gezien als « luxevoorwerpen » en vallen dus onder de toepassing van bedoeld artikel: televisies, radio's, koelkasten.

¹²² JOFFE-TOLSTOJ, *Osnovy sovetskovo grazhdanskovo zakonodatel'stva* (Principes van burgerlijke wetgeving), 1962, 213.

¹²³ NIKITUK, « Nasledovanie i ochrana semi » (Erfrecht en bescherming van de belangen van het gezin), o.c., 38; A.A. EROCHENKO, *Lichnaia Sobstvennost sovetskikh grazhdan* (Persoonlijk eigendom van de sovjetburgers), Krasnodar, 1970, 69-70; V.K. RAICHER, « Pravo naslednikov i interesy tselenov semi v zjilitchnoi kooperatsii » (Het recht van de erfgenamen en de belangen van de leden van het gezin in een woningbouwcoöperatieve), *Pravovedenie*, 1968, nr. 3, 63-64.

¹²⁴ Felle kritiek hierop geeft V.P. GRIBANOV, « Granitsi svobody zavestchania vkladov (Beperkingen t.a.v. de vrijheid tot het legateren van deposito's) », *Sovetskoe gosudarstvo i pravo*, 1968, nr. 3, 113.

zelfs een nog meer uitgebreid toepassingsgebied aan deze regel gegeven, door te beslissen in 1966 dat, indien een legaat van bankdeposito's in een testament wordt opgenomen, dit vermogen desalniettemin van de nalatenschap blijft uitgesloten en dus vrij is van alle kosten, schulden en verbintenissen die op de nalatenschap rusten¹²⁵ (de erfgenamen zijn aansprakelijk voor de schulden van de erflater tot beloop van de reële waarde van het hun toegekende deel: art. 553 B.W. RSFSR 1964).

14. Het erven van woonhuizen, een der voornaamste objecten van persoonlijk eigendomsrecht, wordt daarentegen aan strenge beperkingen onderworpen: een alleenstaande burger of een familie bestaande uit niet gescheiden levende echtgenoten en hun minderjarige kinderen, mag slechts één woonhuis in persoonlijke eigendom hebben (art. 25 beginselen van burgerlijke wetgeving van de USSR (1961) en art. 106, 1, B.W. RSFSR 1964). Indien zij een tweede woonhuis erven, moeten zij naar keuze, een van beide huizen binnen het jaar verkopen. Voldoen zij niet aan deze verplichting, dan wordt het huis door de plaatselijke sovjet in beslag genomen en openbaar verkocht. De verkoopsom komt toe aan de eigenaar. Wordt het huis, bij gebrek aan gegadigden echter niet verkocht, dan gaat het zonder vergoeding over in staatseigendom (art. 107 B.W. RSFSR 1964)¹²⁶.

15. Wat testamentaire erfopvolging betreft, moet worden opgemerkt dat art. 540 RSFSR als enige geldige vorm het openbaar testament kent. Deze vorm is vereist op straffe van nietigheid. Het testament moet zijn geschreven, met aanduiding van plaats en tijd van het opmaken, persoonlijk ondertekend door de erflater en door de notaris worden bekrachtigd. De registratie gebeurt op het notaris-kantoor. In gebieden waar geen notaris-kantoor voorhanden is, gebeurt de registratie door de plaatselijke sovjet. Bij de discussie over de erfrechtelijke regeling in het B.W. 1964 waren specialisten in het erfrecht het erover eens dat er geen reden meer was om het eigenhandig testament nog te verbieden. Dit voorstel werd afgewezen omdat het «tot misbruiken zou leiden»¹²⁷.

Het private testament, zo werd geargumenteed, doet immers interpretatiekwesties rijzen, de wil van de erflater kan worden vervormd. De sovjetwetgever heeft aldus geweigerd de privaatsfeer van de burger uit te breiden en het testament te onttrekken aan de controle van de officiële instanties.

16. Aan de erflater komt volledige testamentaire beschikkingsvrijheid toe «onverschillig of de begunstigde al dan niet tot de kring der erfgeërfden volgens de wet behoort» (art. 534 B.W. RSFSR 1964). Wel wordt nog eens

extra de nadruk gelegd op de mogelijkheid om ook de staat, de onderscheiden staatsorganisaties, coöperatieve of sociale organisaties in het testament te bedenken. Woningcomités of kameradenrechtbanken echter kunnen niet erven, niet omdat zijzelf geen rechtspersoon zijn maar omdat ze tevens geen deel uitmaken van een rechtspersoon¹²⁸.

17. Het principe van de testamentaire beschikkingsvrijheid wordt echter getemperd door de reserveregeling: minderjarige of arbeidsongeschikte kinderen van de erflater (met inbegrip van de geadopteerde kinderen) de arbeidsongeschikte echtgenoot, de arbeidsongeschikte ouders (ook adoptanten) en personen ten laste van de overledene, die arbeidsongeschikt zijn (izhdiventsy), hebben recht op minstens twee derde van het deel dat hun zou zijn toegekomen, bij erfopvolging krachtens de wet (art. 535 B.W. RSFSR 1964). Het recht op reserve is enerzijds gebaseerd op het criterium van de feitelijke economische afhankelijkheid (arbeidsongeschiktheid is steeds vereist!), anderzijds wordt verwezen naar het lidmaatschap van een zelfde gezinskern, die niet alleen een consumptieve maar in heel wat gevallen een produktieve eenheid uitmaakt. Hier wordt vnl. gedacht aan het nevenbedrijf dat zowel in de stad als op het platteland op het grondstuk, dat zich in persoonlijk gebruik van de burgers bevindt, wordt uitgeoefend: inzake groente-, fruit- en bloementeel spelen deze nevenbedrijven een belangrijke rol in de nationale economie van de USSR¹²⁹.

18. Sinds de uitvaardiging van het B.W. RSFSR 1964 heerst echter in de rechtsleer een zeker onbehagen, dat steeds neerkomt op de essentiële vraag: wordt de idee van het erfrecht, als instrument tot bescherming van de belangen van het gezin als sociale zekerheidskern, wel voldoende consequent doorgedacht in zijn juridische verwoording? De auteurs verwijzen in dat opzicht voornamelijk naar het irrationeel en opportunistisch karakter van de juridische regeling inzake spaartegoeden¹³⁰ en zij leggen de nadruk op het criterium van het feitelijk samenwonen, een vrijwel onontbeerlijke factor in het creëren van een gezins-erfrecht¹³¹. Ook spreken zij vol lof over de wettelijk bekrachtigde gewoonterechtsregel die de collectieve eigendom van de «dvor» niet voor vererving vatbaar maakt. Voorgesteld wordt om deze regeling niet alleen op het platteland, maar ook in de stad, op onverschillig welke produktieve eenheid op familiale basis toe te passen¹³².

¹²⁵ *Bulletin Verchovnogo Suda SSSR* (Bulletin van het Opperste Gerechtshof van de USSR), 1 juli, 1966, nr. 4, 6-9.

Deze uitzonderingsregel werd onlangs nogmaals bevestigd door het Presidium van het Rechtscollege voor Burgerlijke Zaken van het Opperste Gerechtshof van de RSFSR op 3 oktober 1979, *Bulletin Verchovnogo Suda RSFSR* (Bulletin van het Opperste Gerechtshof van de RSFSR), 1980, nr. 2, 2.

¹²⁶ Ook wie tegelijkertijd eigenaar is van een woonhuis en een woonruimte bezit in het gebouw van een woningbouwcoöperatieve, is onderworpen aan beschreven regeling en kan dus slechts één van beide behouden. A. HASTRICH, «Sowjetisches Wohnraumrecht», *Osteuropa Recht*, 1975, 120.

¹²⁷ SEREBROVSKY, *Sotsialisticheskaja zakonnost* (Socialistische wettelijkheid), 1962, nr. 8.

¹²⁸ Als de begunstigde organisatie geen rechtspersoonlijkheid bezit, zoals een faculteit van een universiteit, dan komt de eigendom toe aan de rechtspersoon, waarvan de instelling of organisatie deel uitmaakt. De werkelijke legataris krijgt dan het gebruik van het gelegateerde vermogen. JOFFE, o.c., 313.

¹²⁹ Nevenbedrijven produceerden in 1971 1% van de graangewassen, 31% van vlees en melk, 37% van de groenten, 50% van de eieren, 63% van de aardappelen. *Literaturnaja gazeta* van 11-5-1977, aangehaald door A. BILINSKY, «Das Wirtschaftssystem» in «Die neue Verfassung der UdSSR», *Osteuropa Recht*, 1978, 1-2, 28.

¹³⁰ GRIBANOV, o.c., 117.

¹³¹ NIKITUK, o.c., 37. Nikituk stelt voor de ouders uit de eerste orde van erfopvolging te verwijderen, aangezien deze minder en minder bij de kinderen inwonen en de personen zich beperken tot twee generaties: ouders en kinderen.

Ook E.M. VOROZJEIKIN, *Semeinye pravootnochenia v SSSR* (Familierechtelijke verhoudingen in de USSR), M. 1972, 45-65.

¹³² Men moet een onderscheid maken tussen enerzijds de dvor of het boerenhuishouden en het nevenbedrijf van arbeiders en

VII. De nieuwe Grondwet van de USSR (1977) en de toekomst van het sovjetrecht

1. Persoonlijk eigendomsrecht en erfrecht worden behandeld in hoofdstuk II GW. 1977, dat als titel draagt «Het economisch stelsel». Art. 13, 1, luidt als volgt: «De grondslag van de persoonlijke eigendom der burgers van de USSR wordt gevormd door inkomsten uit arbeid. Voorwerpen voor de huishouding, voor persoonlijk gebruik en comfort en voor het nevenbedrijf aan huis, een woonhuis en spaargelden uit arbeid verkregen, kunnen zich in persoonlijke eigendom bevinden. De persoonlijke eigendom van de burgers en het erfrecht worden door de staat beschermd».

2. Het is merkwaardig dat de collectieve eigendom van de kolchosedvor niet meer voorkomt als bijzondere eigendomsvorm in GW 1977. De term kolchosedvor (kolchoznyi dvor wordt zelfs niet meer gebruikt. Art. 13 houdt het bij het meer algemene «nevenbedrijf» (podsobnoe chozjajstvo) een term die niet alleen op het landbouwbedrijf van de dvor zou slaan, doch ook op het nevenbedrijf van arbeiders en bedienden in de steden. Deze nieuwe formulering wijst, aldus Gorlé¹³³ in elk geval niet op een poging om de landbouwactiviteiten van de dvor op het persoonlijk stuk grond in te perken: «Lange tijd en voornamelijk tijdens de Kroeshshov-periode werd de activiteit op het nevenbedrijf inderdaad beschouwd als een toegeving aan de individualistische kleinburgerlijke mentaliteit van de landbouwers en als een tot verdwijnen gedoemd overblijfsel van vóór-socialistische maatschappelijke verhoudingen». Het Oktoberplenium 1964 van het Centraal Comité van de communistische partij drukt echter een totaal nieuwe visie uit op de uitbating van het nevenbedrijf¹³⁴. De opbrengst van deze individuele exploitaties op kleine schaal kan niet worden weggecijferd uit de nationale economie en moet zoveel mogelijk worden opgevoerd. Toch waren de aanhangers van de likwidering van het nevenbedrijf vrij actief tijdens de voorbereiding van GW 1977: Breshnev antwoordde hen het volgende in zijn rede van 5 okt. 1977¹³⁵: «Er waren voorstellen om het voeren van een huiselijk nevenbedrijf af te schaffen, of in belangrijke mate in te krimpen. Het is

nochtans bekend dat deze vorm van arbeid niet met uitsluiting verbonden is en thans een nuttige rol in onze economie speelt. Daarom hebben naar onze mening deze kameraden gelijk, die voorstellen, in de Grondwet te bepalen dat de staat en de kolchosen aan de burgers medewerking verlenen bij het voeren van hun nevenbedrijf»¹³⁶.

Hoewel de collectieve eigendom van de kolchosedvor volgens GW 1977 aan de algemene regeling inzake persoonlijk eigendomsrecht (art. 13) is onderworpen, betekent dit niet dat daarom de bijzondere regeling inzake erfrecht zonder meer wegvalt, en dat de collectieve eigendom van de dvor aan de algemene regels inzake erfrechtelijke devolutie wordt onderworpen¹³⁷.

3. De nieuwe Grondwet spreekt zich niet uit over de toekomst van het persoonlijk eigendomsrecht en het erfrecht. Slechts in de rechtsleer vindt men enkele aanwijzingen over dit delicate onderwerp.

Een dergelijke toekomstvisie wordt ons geschetst door Maslov: persoonlijk eigendomsrecht in de volle zin van het woord, als recht van bezit, gebruik en beschikking, zou naarmate de communistische fase nadert, slechts blijven bestaan t.a.v. dagelijkse gebruiksvoorwerpen en hoogst persoonlijke goederen: muziekinstrumenten, bibliotheken, beroepsmateriaal enz. Deze goederen zouden in elk geval voor vererving vatbaar zijn. T.a.v. woonhuizen, datcha's, auto's zou het persoonlijk eigendomsrecht inkrimpen tot een recht van bezit en gebruik¹³⁸, terwijl de reële beschikkingsmacht over deze goederen bij de collectiviteit zou liggen. Erfrecht t.a.v. deze goederen zou dus worden afgeschaft.

4. Pavlov houdt het bij de volgende visie: hoewel in de communistische maatschappij de leden een hoge graad van bewustzijn en organisatie zullen hebben bereikt, zal er toch nog behoefte zijn aan een autoriteit die de verhoudingen tussen individu en maatschappij en de verhoudingen tussen individuen onderling regelt via morele en andere sociale gedragsregels, waarvan de naleving wordt verzekerd door de maatschappij in haar geheel. Tijdens het communisme verdwijnt in elk geval de juridische vorm van instellingen als persoonlijk eigendomsrecht en erfrecht, doch dit betekent niet dat deze instellingen als zodanig niet blijven voortbestaan onder een of andere maatschappelijke vorm. Sommige auteurs menen dat erven als zodanig overbodig wordt in een communistische maatschappij¹³⁹, anderen¹⁴⁰ zeggen dat consumptiegoederen, kleding, schoenen en huishoudgerief, ook tijdens het communisme zullen worden vererfd. In de communistische maatschappij zal ieders bestaanszekerheid in de eerste plaats door de collectiviteit verzekerd worden, de mogelijkheid tot het erven van gebruiksvoorwerpen zal in elk geval slechts een zeer subsidiaire bron van sociale zekerheid uitmaken.

¹³⁶ GW. USSR, 1977, art. 13, lid 2, in fine: «De staat en de Kolchozen verlenen aan de burgers medewerking bij het voeren van een nevenbedrijf.»

¹³⁷ U.K. TOLSTOI, «Konstitutsia SSSR i pravo Sobstvennosti» (De Grondwet van de USSR en het eigendomsrecht), *Sovetskoe gosudarstvo i pravo*, 1978, nr. 7, 17.

¹³⁸ MASLOV, o.c., 118.

¹³⁹ L.S. PAVLOV, «Sotsializm i lichnaja sobstvennost» (Socialisme en persoonlijke eigendom), *Voprosy filosofii* (Vraagstukken van filosofie), 1965, nr. 7, 10.

bedienden. Op dit laatste is de gewone erfrechtelijke regeling van toepassing en moet dus in principe ook het materiaal dat noodzakelijk is voor de voortzetting van het nevenbedrijf worden vererfd en verdeeld. Wanneer nu een kolchase (coöperatief landbouwbedrijf), wordt omgezet in een «sovchase» (staatsbedrijf) wordt de boerendvor omgedoopt tot nevenbedrijf van het arbeiderstype. In de praktijk echter, zo beschrijft Nikituk, blijkt geen enkele erfgenaam van het overleden lid van een dergelijke gemeenschap, diens aandeel in de collectieve eigendom op te eisen. Het onderzoek werd verricht in de Moldavische republiek, NIKITUK, o.c., 39. Ook het Oekraïense notariaat blijkt een dergelijke praktijk te ondersteunen. «Konsultatsia», *Radianske pravo*, 1969, nr. 6, 73.

¹³³ F. GORLÉ, «De nieuwe Grondwet van de USSR van 7 oktober 1977», *Tijdschrift voor Bestuurswetenschappen en Publiekrecht*, 1978, nr. 2, 112; BILINSKY, «Das Wirtschaftssystem» in Die neue verfassung der UDSSR, *Osteuropa Recht*, nr. 1, 2, 1978.

¹³⁴ V.F. MASLOV, *Osnovnye problemy prava lichnoi sobstvennosti v stroitel'stva kommunisma USSR* (Grondvraagstukken i.v.m. persoonlijk eigendomsrecht in de USSR), Charkov, 1968, 248.

¹³⁵ *Izvestia*, 3 aug. 1977.

VIII. Besluit

Het is wellicht nuttig tot besluit een aantal kerngedachten te formuleren, die in belangrijke mate de eigenheid van het sovjet erfrecht verklaren.

1. Het sovjet erfrecht heeft nog steeds te kampen met een zwaar geboortetrauma: na zijn radicale afschaffing in de vierde maand van het sovjet regime door het decreet «over de afschaffing van het erfrecht» werd datzelfde (of was het een gewijzigd, socialistisch?) erfrecht langs tal van ideologische bochten en kanalen langzamerhand in ere hersteld. Aan het erfrecht wordt echter lang niet de centrale rol toebedeeld, die het in onze kapitalistische landen nog steeds heeft. Erfrecht behoort immers tot de privaatsfeer, en deze moet om ideologische redenen wijken voor het collectieve, publieke domein.

2. In de periode 1929-1933 stond Pashukanis aan het hoofd van een uitgesproken rechtsnihilistische beweging. Het front der rechtstheoretici schaarde zich toen eenparig achter een streven naar vereenvoudiging, zelfs afschaffing van het recht. Vooral het privaatrecht werd gewantwoord als noodzakelijk exponent van een kapitalistische samenlevingsstructuur: burgerlijk recht en socialisme waren onverenigbaar.

3. Sinds 1936 werd echter, onder invloed van Vyshinsky het afsterven van staat en recht naar een verre toekomst verwezen: slechts in de uiteindelijke communistische fase zullen staatsapparaat en juridisch systeem overbodig worden en langzaam afsterven. Het burgerlijk recht wordt in ere hersteld op grond van de volgende overweging: «Socialisme verloochent private rechten niet, doch verzoent ze met de belangen van de gemeenschap. Alleen een socialistische maatschappij kan zorgen voor de meest complete tegemoetkoming aan persoonlijke belangen.»

4. Hierbij moet worden opgemerkt dat de sovjetstaat private rechten toekent aan de burger met een welbepaalde bedoeling: om deze laatste ijverig, moreel hoogstaand, loyaal t.a.v. de socialistische maatschappelijke orde te maken. Private rechten worden dus aan de burger *verleend* in het belang van maatschappij en staat. Dit uitgangspunt is fundamenteel verschillend van de Westerse visie, die private rechten beschouwt als ab initio *behorend* tot de burger en waarbij het individu als titularis van deze a.h.w. ingeboren grondrechten moet worden beschermd tegen maatschappij en staat¹⁴¹.

5. Ook de geschiedenis van het rechtsdenken in onze continentale Westeuropese rechtstelsels toont aan dat er menige poging is geweest om het privaatrecht af te leiden uit andere rechtsinstellingen, of om het tot welbepaalde grondslagen terug te voeren¹⁴². Tal van commentatoren van het Napoleontisch wetboek zijn ware verdedigers en trouwe volgelingen van de natuurrechtelijke school. Deze laatste leidt het erfrecht af uit het eigendomsbegrip¹⁴³, of uit

de vrije wil en de onplooingskansen van het individu¹⁴⁴. De waarde van familie of stam wordt eerder vanuit Germaansrechtelijke tradities benadrukt¹⁴⁵.

Zelfs auteurs die de idee van het privaatrecht als natuurrecht afwijzen en die in de toekenning van het erfrecht aan het individu een politieke beslissing zien, die niet voortvloeit uit de «objectieve natuur der dingen» benadrukken met klem dat *alles in ons recht en in onze zeden* bijdraagt tot een oplossing die erin bestaat de goederen van de overledene toe te kennen aan een of meer individuen en niet aan de staat¹⁴⁶. Men kan niet anders dan instemmen met A. Vastersavendts: «Hoe groot ook de inspanning van onze rechtsgeleerden moge zijn geweest, een absolute en onbetwistbare theorie kan niet worden opgebouwd om er ons erfrecht op te gronden»¹⁴⁷.

6. De marxistische basisopvatting over het recht maakt het echter onmogelijk het erfrecht op grond van logische overwegingen uit het natuurrecht af te leiden. Recht, als behorend tot de bovenbouw van de maatschappij, heeft immers volgens de marxistische rechtstheorie een essentieel instrumenteel karakter. Het zijn derhalve slechts *rechtspolitieke* overwegingen die verantwoordelijk kunnen zijn voor het bestaan of niet bestaan, en meteen ook voor de grenzen van het sovjet erfrecht¹⁴⁸.

7. Slechts persoonlijke eigendom kan worden geërfd. Zoals is uiteengezet ontstond het juridische begrip «persoonlijk eigendomsrecht» in de dertiger jaren. In officiële teksten werd het voor het eerst gebruikt in de Grondwet van 1936 (art. 10). Sinds de creatie van dit begrip kunnen sovjetjuristen zegevierend gewagen van een «socialistisch erfrecht».

Immers, via de afbakening van zijn object werden voldoende garanties ingebouwd, om het erfrecht in een socialistische maatschappij, ook ideologisch te kunnen rechtvaardigen.

K. MALFLIET

Monitor K.U.Leuven

anders dan een logisch en noodzakelijk gevolg van het eigendomsrecht van de de cujus of erfflater.»

¹⁴⁴ H. DE PAGE, en R. DEKKERS, *Traité élémentaire de droit civil belge*, VIII, Bruylant, Brussel, 1973, nrs. 790 en 913. Zie de daar vermelde verwijzingen.

¹⁴⁵ R. DILLEMANS, *Beginnelen van Belgisch privaatrecht*, VII, Standaard, Antwerpen, 1971, 9-10.

¹⁴⁶ DE PAGE en DEKKERS, *Traité*, VIII, 1973, 909-910: «Une longue tradition historique a définitivement affirmé le système de l'attribution privative des biens délaissés par une personne décédée.»

¹⁴⁷ A. VASTERSAVENDTS, «Een aangepast erfrecht», *R.W.*, 1976-77, 1477.

¹⁴⁸ D. BONFILS, «Die Funktion des Privatrechts in den sozialistischen Ländern», *Jahrbuch für Ostrecht*, II, 1970, 85 e.v.; D. BONFILS, *Gesetzliche Erbfolge, Erbrecht des Staates und Testierfreiheit im Erbrecht der Sowjetunion, der Osteuropäischen Ländern und der DDR. Eine rechtsvergleichende Untersuchung zur Grundprinzipien des Sozialistischen Erbrechts*. Diss., Göttingen, 1969, 35 e.v.

Bonfils verdedigt de stelling dat vijf instellingen of principes de ontwikkeling van het erfrecht in de Sovjetunie toonaangevend hebben beïnvloed: persoonlijke eigendom, het principe van de materiële belangstelling, het arbeidsprincipe, het onderhoudsprincipe en het instituut van de familie.

¹⁴⁰ MASLOV, o.c., 119.

¹⁴¹ Hierover uitvoerig: J. BERMAN, *Justice in the USSR*, New York, Vintage books, 1963, 380.

¹⁴² Voor een kort en overzichtelijk onderzoek naar de grondslagen van ons erfrecht: A. VASTERSAVENDTS, «Een aangepast erfrecht», *R.W.*, 1976-77, 1473, 1477; A. HEYVAERT «Contestatie van ons erfrecht», *R.W.*, 1968-69, 481-496.

¹⁴³ A. KLUYSKENS, *Beginnelen van Burgerlijk Recht*, II, Brussel, Standaard-Boekhandel, 1955, 16: «De erfopvolging is niets

RECHTSPRAAK

HOF VAN CASSATIE

1e KAMER — 5 SEPTEMBER 1980

Voorzitter: de h. Janssens

Raadsheer-rapporteur: baron Vinçotte

Advocaat-generaal: de h. Ballet

Advocaat: mr. De Baeck

Overeenkomst — Wederkerig contract — Een partij komt haar verbintenis niet na — Keus voor de andere partij.

Volgens art. 1184, tweede lid, B.W. heeft, in het geval dat een van beide partijen in een wederkerig contract haar verbintenis niet nakomt, de partij jegens wie de verbintenis niet is uitgevoerd, de keus om ofwel de andere partij te noodzaken de overeenkomst uit te voeren wanneer de uitvoering mogelijk is, ofwel de ontbinding van de overeenkomst te vorderen, met schadevergoeding.

De wet kent die keus alleen toe aan de partij jegens wie de verbintenis van de andere partij foutief niet is uitgevoerd.

D. en Van M. t/ G. en C.

Conclusie van de advocaat-generaal Ballet

Ingevolge een huurovereenkomst van 3 augustus 1973 hebben eisers aan verweerders een appartement verhuurd, voor een termijn van drie jaar, ingaande op 2 november 1973. Bij gebreke van opzegging werd deze overeenkomst vanaf 2 november 1976 telkens voor een jaar hernieuwd.

De huurovereenkomst bepaalde dat een gebeurlijke opzegging minstens drie maanden vóór het verstrijken van de lopende huurperiode moest worden gegeven, en tevens bedongen partijen een forfaitaire schadevergoeding van drie maanden, in geval van verbreking van de huurovereenkomst door de schuld van de huurders.

Op 27 januari 1977 hebben de huurders opzegging gedaan tegen 1 mei 1977 en hebben vanaf de maand mei geen huurgeld meer betaald.

De verhuurders, thans eisers, hebben verweerders op 25 mei 1977 gedagvaard tot betaling van de huur voor de maand mei 1977, welke eis naderhand achtereenvolgens werd uitgebreid tot de maanden juni, juli, augustus, september en oktober van hetzelfde jaar.

Verweerders gaven toe dat de opzegging van 27 januari 1977 foutief geschiedde en boden aan de in artikel 18 van de huurovereenkomst van 3 augustus 1973 bedongen wederverhursvergoeding van drie maanden huur te betalen.

Eisers zijn op dit voorstel niet ingegaan en bleven bij hun eis de andere partij de noodzaken de overeenkomst na te leven.

Verweerders werden door de vrederechter van het zesde kanton te Antwerpen, bij vonnis van 8 augustus 1977 veroordeeld tot de betaling van de huur voor de maand mei en van de wederverhursvergoeding van drie maand huur.

Eisers stelden hoger beroep in, en de Rechtbank van Eerste Aanleg te Antwerpen verklaarde bij vonnis van 13 maart 1979 de tussen partijen gesloten huurovereenkomst

verbroken vanaf 1 juni 1977, veroordeelde verweerders, zoals de vrederechter, tot betaling van de huur voor de maand mei en van drie maanden wederverhursvergoeding, en veroordeelde eisers tot terugbetaling van de waarborg van 15.900 fr.

Ter staving van hun cassatieberoep tegen deze beslissing voeren eisers twee middelen aan, waarvan het eerste afgeleid is uit schending van de artikelen 1134, 1135, 1184 van het Burgerlijk Wetboek en 1138, 2° en 3°, van het Gerechtelijk Wetboek.

Het richt tot het bestreden vonnis het verwijt de verbreking met schadevergoeding van de huurovereenkomst van 3 augustus 1973 uitgesproken te hebben en de gedwongen uitvoering van de overeenkomst geweigerd te hebben op grond van de beschouwingen

1° dat artikel 18 van de huurovereenkomst niet voor tweeërlei interpretatie vatbaar is en er geen twijfel omtrent de toepasselijkheid van artikel 1184 van het Burgerlijk Wetboek kan bestaan, en

2° dat de rechter geenszins gebonden is door de keuze die de eisers op basis van artikel 1184 van het Burgerlijk Wetboek maken, doch vrij en soeverein beslist over de verbreking of de uitvoering van de overeenkomst.

Daartegenover stellen eisers dat, in geval van wanprestatie door een schuldenaar die verbintenissen heeft aangegaan in een wederkerige overeenkomst, zijn schuldeiser de keuze heeft tussen het vorderen van de gedwongen uitvoering van de overeenkomst of het vorderen van de ontbinding van de overeenkomst met betaling van een schadevergoeding; dat wanneer, zoals ten deze, de schuldeiser de uitvoering van de overeenkomst vordert, de rechter door deze keuze gebonden is en niet de ontbinding van de overeenkomst met schadevergoeding kan uitspreken, dat slechts wanneer de schuldeiser de ontbinding met schadevergoeding vordert, de rechter vrij beoordeelt of de wanprestatie van de schuldenaar wel erg genoeg is, of de overeenkomst wel dadelijk dient te worden ontbonden en of daarnaast nog een schadevergoeding moet worden toegekend.

Naar mijn oordeel is het middel gegrond. De thesis van de voorziening strookt volkomen met de tekst van artikel 1184 van het Burgerlijk Wetboek, met de rechtsleer en met de rechtspraak, al wordt in de bestreden beslissing, maar naar mijn mening ten onrechte, verwezen naar de leer van De Page en een arrest van 15 december 1971 van het Hof van Beroep te Gent (R.W., 1971-72, 913).

Luidens artikel 1184 is «in wederkerige contracten, de ontbindende voorwaarde altijd stilzwijgend begrepen, voor het geval dat een van beide partijen haar verbintenis niet nakomt. In dit geval is het contract niet van rechtswege ontbonden. De partij jegens wie de verbintenis niet is uitgevoerd, heeft de keus om ofwel de andere partij te noodzaken de overeenkomst uit te voeren wanneer de uitvoering mogelijk is, ofwel de ontbinding van de overeenkomst te vorderen, met schadevergoeding».

De tekst is formeel: de partij jegens wie de verbintenis niet is uitgevoerd heeft de keus tussen de gedwongen uitvoering van de overeenkomst, en het vorderen van de ontbinding van de overeenkomst.

Het is niet omdat de partijen in de huurovereenkomst op voorhand de hoegrootheid van de schadevergoeding hebben bedongen, voor het geval waarin de overeenkomst door de schuld van de huurder zou worden ontbonden, dat zou moeten worden aangenomen dat niet de verhuurder, maar de huurder, de keuze zou hebben tussen de uitvoering en de ontbinding met schadevergoeding.

Wanneer de partij jegens wie de verbintenis niet is uitgevoerd aan de rechter vraagt de andere partij te veroordelen tot de uitvoering van de overeenkomst, dan staat het de rechter niet vrij de overeenkomst te ontbinden, met of zonder schadevergoeding, of alleen schadevergoeding toe te staan.

Alleen wanneer de ontbinding van de overeenkomst wordt aangevraagd staat het de rechter vrij uitstel te verlenen, of te oordelen of de wanprestatie van de schuldenaar gewichtig genoeg is om de overeenkomst te ontbinden.

Wat het bestreden vonnis ook moge zeggen, de leer van De Page gaat volledig in die zin.

In boekdeel II van zijn *Traité de droit civil* schrijft hij uitdrukkelijk:

Nr. 884, bl. 842: «L'action en résolution n'appartient qu'à la partie victime de l'inexécution fautive; elle n'appartient pas à l'auteur de cette inexécution.

Ce point est d'évidence. La résolution est une sanction. Il ne se conçoit pas qu'elle puisse être accordée à celui qui a manqué à son engagement. Il en résulte que cette partie perd, par le fait de ce manquement, le droit de demander la résolution du contrat contre l'autre. Il lui incombe de subir la loi du contrat, ou sa résolution, non de profiter de cette dernière.»

En in nr. 885, bl. 843, onder de rubriek «Option réservée au créancier», zegt hij: «L'inexécution fautive de la part du débiteur n'ouvre pas exclusivement le droit à la résolution. Nous avons vu d'ailleurs que la résolution ne s'impose pas nécessairement. La partie victime de l'inexécution bénéficie d'une option. Elle a le droit de poursuivre l'exécution forcée du contrat — auquel cas elle sera tenue d'exécuter elle-même ses propres obligations, ou d'en offrir l'exécution — ou d'en demander la résolution avec dommages-intérêts.»

Het bestaan van een clause, die op voorhand het bedrag van de schadevergoeding vaststelt, die verschuldigd zal zijn in geval van ontbinding van de overeenkomst, verandert daar niets aan.

Luidens artikel 1762bis van het Burgerlijk Wetboek wordt de uitdrukkelijk ontbindende voorwaarde, inzake huur, voor niet geschreven gehouden. Doch in het gemene recht doet de uitdrukkelijk ontbindende voorwaarde geen afbreuk aan het recht van de partij jegens wie de verbintenis niet werd uitgevoerd, de uitvoering van de overeenkomst te vorderen.

Zoals De Page het doceert (nr. 897, bl. 851): «Le pacte comissoire ne change pas de nature par la circonstance qu'il fait l'objet d'une clause expresse. Il reste toujours une condition résolutoire — sanction pour exécution fautive.

Il en résulte que le créancier ne perd pas le bénéfice de l'option qu'il tient de droit commun. Le pacte comissoire exprès n'a pour but que de renforcer les effets du pacte comissoire tacite. Il n'est établi qu'à l'avantage du créancier. Le débiteur ne peut donc pas s'en prévaloir pour imposer, de toute manière, la résolution du contrat, et priver le créancier de l'exécution forcée, qui constitue la sanction normale, de droit commun, de l'inexécution

fautive.»

Dezelfde oplossing vinden we in de *R.P.D.B.*, trefwoord «Obligations», deel IX, nummers 199 tot 203:

«199 — Le contrat inexécuté n'est pas résolu de plein droit. La partie envers qui l'engagement n'a pas été tenu a le choix ou de forcer l'autre à l'exécution de la convention lorsqu'elle est possible, ou d'en demander la résolution avec dommages-intérêts.

200 — Le créancier a donc une option. Il peut poursuivre l'exécution de l'obligation inexécutée et réclamer éventuellement des dommages-intérêts...

201 — La résolution ne peut lui être imposée. D'autre part le débiteur ne peut pas demander la résolution ...

202 — Le créancier conserve la faculté d'option entre la résolution et l'exécution (supposée encore possible), tant qu'il n'a pas renoncé à l'une ou l'autre (Cass. franç., 6 janvier 1932, P.P. 209, Gaz. des trib., n°42 et note).»

Het is dus gans ten onrechte dat de bestreden beslissing overweegt dat de rechter in geen geval gebonden is door de keuze die de schuldeiser op grond van artikel 1184 van het Burgerlijk Wetboek maakt, doch vrij en soeverein beslist over de verbreking of de uitvoering van de overeenkomst.

Het is alleen wanneer de verbreking van de overeenkomst, ofwel schadevergoeding, wordt gevorderd dat luidens alinea 3 van artikel 1184 de rechter kan beslissen dat de aangevoerde gronden niet zwaarwichtig genoeg zijn om de ontbinding van de overeenkomst te wettigen, of nog dat uitstel mag worden verleend.

Wanneer de schuldeiser de uitvoering van de overeenkomst vordert, en deze uitvoering mogelijk is, ligt voor de rechter geen keuze open.

Het arrest van 15 december 1971 van het Hof van Beroep te Gent, waarnaar het bestreden vonnis verwijst, zegt weliswaar dat de uiteindelijke beslissing behoort aan de rechter, die niet gebonden is door de keus van de schuldeiser en die b.v. op een vordering tot ontbinding aan de in gebreke zijnde schuldenaar nog de gelegenheid zou kunnen geven tot uitvoering of op een vordering tot schadevergoeding de schuldenaar zou kunnen toelaten zelf de herstellingen te verrichten.

In het geval waarover het hof van beroep uitspraak gedaan heeft ging het om een vordering tot schadevergoeding. Het principe is hetzelfde voor een vordering tot ontbinding.

De oplossing had echter anders moeten luiden indien de schuldeiser niet de ontbinding van de overeenkomst, noch eenvoudig schadevergoeding had gevorderd, maar eenvoudigweg de uitvoering van de overeenkomst had aangevraagd.

Dit principe is zo evident dat het Hof tot nog toe niet in de gelegenheid is gesteld, het uitdrukkelijk te formuleren.

Ter gelegenheid van een ander probleem, de vraag of een schuldeiser die aanvankelijk de uitvoering van een overeenkomst heeft gevorderd, achteraf nog de ontbinding met schadevergoeding mag vorderen, heeft het Hof in een arrest van 24 juni 1920 (*Pas.*, 1921, I, 23) nochtans in zijn motieven gezegd: «La loi, dans le cas de l'article 1184 du Code civil, laisse au créancier l'option d'une action ou d'une autre (soit de réclamer l'exécution de la convention, soit d'en poursuivre la résolution.» Cf. Cass., 21 november 1974, *Arr. Cass.*, 1975, 350.

Blijft dan een laatste vraagpunt:

Artikel 1184 van het Burgerlijk Wetboek bepaalt dat de partij jegens wie de verbintenis niet is uitgevoerd de andere partij kan noodzaken de overeenkomst uit te voeren, wan-

neer de uitvoering mogelijk is.

Het bestreden vonnis overweegt dat de vordering van de verhuurders tot uitvoering van het contract natuurlijk impliceert dat ook zij hun verplichtingen nakomen; dat zulks in onderhavig geval onmogelijk is want de verhuurders konden gedurende de maanden juni tot oktober onder andere niet meer het rustig genot aan de huurders verschaffen, daar deze het goed vóór die periode reeds hadden verlaten!

Moet worden onderstreept dat wanneer de verhuurders het rustig genot van een appartement niet kunnen verschaffen, eenvoudig omdat de huurders van dit genot geen gebruik willen maken, de verhuurders geen het minste verwijt treft en dat zij zich van hun verbintenis kwijten door het aanbod het rustig genot te verschaffen?

Het eerste middel is gegrond, en ik besluit tot cassatie, zonder dat er aanleiding bestaat het tweede middel te onderzoeken, dat niet tot ruimere cassatie of tot cassatie zonder verwijzing aanleiding zou kunnen geven.

Arrest

Gelet op het bestreden vonnis, op 13 maart 1979 in hoger beroep gewezen door de Rechtbank van Eerste Aanleg te Antwerpen;

Over het middel, afgeleid uit de schending van de artikelen 1134, 1135, 1184 van het Burgerlijk Wetboek, en 1138, 2° en 3°, van het Gerechtelijk Wetboek,

doordat het vonnis, hoewel de eisers steeds de uitvoering hebben gevorderd van de verbintenissen van de verweerders, inzonderheid van de verplichting tot betaling van de vervallen huurgelden, de ontbinding met schadevergoeding uitsprekt van de tussen partijen gesloten huurovereenkomst en de door de eisers gevorderde gedwongen uitvoering niet toestaat op grond van de overwegingen: «dat de argumentatie van (de verweerders) ex artikelen 1157 en 1162 van het Burgerlijk Wetboek eveneens wegvalt, aangezien artikel 18 van het contract niet voor tweërlei zin vatbaar is en er geen twijfel omtrent de toepasbaarheid van artikel 1184 van het Burgerlijk Wetboek kan bestaan; dat de rechter geenszins gebonden is door de keuze die de eisers op basis van artikel 1184 van het Burgerlijk Wetboek maken, doch vrij en soeverein beslist over de verbreking of de uitvoering van de overeenkomst»,

terwijl, in geval van wanprestatie door een schuldenaar die verbintenissen heeft aangegaan in een wederkerige overeenkomst, zijn schuldeiser de keuze heeft tussen het vorderen van de gedwongen uitvoering van de overeenkomst of het vorderen van de ontbinding van de overeenkomst met betaling van een schadevergoeding; wanneer, zoals ten deze, de schuldeiser de uitvoering van de overeenkomst vordert, de rechter door deze keuze gebonden is en niet de ontbinding van de overeenkomst met schadevergoeding kan uitspreken; slechts wanneer de schuldeiser de ontbinding met schadevergoeding vordert, de rechter vrij beoordeelt of de wanprestatie van de schuldenaar wel erg genoeg is, of de overeenkomst wel dadelijk dient te worden ontbonden en of daarnaast nog een schadevergoeding moet worden toegekend:

Overwegende dat, volgens artikel 1184, tweede lid, van het Burgerlijk Wetboek, in het geval dat een van beide partijen in een wederkerig contract haar verbintenis niet nakomt, de partij jegens wie de verbintenis niet is uitge-

voerd de keus heeft om ofwel de andere partij te noodzaken de overeenkomst uit te voeren, wanneer de uitvoering mogelijk is, ofwel de ontbinding van de overeenkomst te vorderen, met schadevergoeding;

Overwegende dat uit de vaststellingen van het vonnis blijkt dat de verweerders, aan wie de eisers een onroerend goed in huur hadden gegeven, hun verplichtingen als huurders niet zijn nagekomen, en dat de eisers de uitvoering van de overeenkomst vorderden;

Overwegende dat het vonnis niettemin de huurovereenkomst ontbonden verklaart en de verweerders veroordeelt tot de forfaitaire schadevergoeding die bedongen was in geval van ontbinding van het contract ingevolge de schuld of het in gebreke blijven van de huurders; dat deze beslissing stoelt op de in het middel weergegeven redenen, alsook op de consideransen dat de uitvoering van de overeenkomst een groter nadeel dan de ontbinding zou betekenen voor de verweerders, die te goeder trouw een opzegging tegen een te vroege datum hebben gegeven, en dat, nu de verweerders het goed hebben verlaten, de eisers in de onmogelijkheid zijn gesteld een rustig genot aan de verweerders te verschaffen zodat zij hun eigen verplichtingen niet hebben kunnen nakomen;

Dat die redenen de bestreden beslissing niet wettelijk verantwoorden en dat uit de vaststellingen van het vonnis niet kan worden afgeleid dat de niet-uitvoering door de eisers van hun contractuele verplichtingen foutief was, zodat de ontbinding van de overeenkomst niet op de houding van laatstgenoemden kon steunen;

Dat het vonnis, dat de keus weigert in acht te nemen die de wet voorbehoudt aan de partij jegens wie de verbintenis van de andere partij foutief niet is uitgevoerd, aldus artikel 1184, tweede lid, van het Burgerlijk Wetboek schendt;

Dat het middel gegrond is;

Om die redenen, vernietigt het bestreden vonnis; beveelt dat van dit arrest melding zal worden gemaakt op de kant van de vernietigde beslissing; houdt de kosten aan en zegt dat de feitenrechter erover zal beslissen; verwijst de zaak naar de Rechtbank van Eerste Aanleg te Mechelen, zitting houdend in hoger beroep.

HOF VAN BEROEP TE ANTWERPEN

6e KAMER — 13 JUNI 1980

Voorzitter: de h. Ceulemans

Raadsheren: de hh. Vanderhoeft en Bijl (rapporteur)

Advocaat-generaal: de h. Kuyt

Advocaten: mrs. Coumans, loco Geyskens, Van den Broeck, Kempnaers, Van Overstraeten, Heerman en Kasperit

Burgerlijke rechtsvordering — Verval van strafvordering — Gezag van gewijsde.

Het intreden van het verval van de strafvordering nadat de burgerlijke partij regelmatig aangesteld was ter terechtzitting, heeft geen weerslag op de jurisdictie van het strafgerecht inzake de burgerlijke rechtsvordering.

N.V. W. t/ R. e.a.

Op penaal gebied

Overwegende dat de strafvordering betreffende het enig nog aanhangig feit van de telastlegging V vervallen is door het gezag van het rechterlijk gewijsde van het vonnis van 22 februari 1980, na en ingevolge de vaststelling door het hof dat bij kwestieus feit aanwijsbaar is hetzelfde misdadig opzet als dat waarmee gepleegd werden de talrijke feiten waarvoor de beklaagden in niet bestreden en definitief geworden beschikkingen van voormeld vonnis veroordeeld werden tot respectievelijk twee jaar, twee jaar en achttien maanden gevangenzitting;

Op burgerrechtelijk gebied

Overwegende dat overeenkomstig de artikelen 3 en 4 van de wet van 17 april 1878 de N.V. W. haar burgerlijke rechtsvordering tot herstel van haar schade, veroorzaakt door het misdrijf vermeld onder de telastlegging V, terzelfder tijd als de ontvankelijke strafvordering rechtsgeldig aanhangig maakte bij de eerste rechter door zich burgerlijke partij te stellen ter terechtzitting van 22 februari 1980, zoals blijkt uit het proces-verbaal dezer terechtzitting (stuk 101);

Overwegende dat een pas later tot stand gekomen verval van de strafvordering — zoals voormeld — geen weerslag heeft op de rechtsmacht van het strafrecht betreffende de burgerlijke rechtsvordering;

Overwegende derhalve dat het hof gehouden is te statuëren over de burgerlijke rechtsvordering van de N.V. W., aanhangig gemaakt door haar hoger beroep;

(...)

Om die redenen,

Op penaal gebied

Verklaart de strafvordering betreffende de telastlegging V ten aanzien van de beklaagden (...) vervallen;

Laat de kosten van hoger beroep gerezen op de strafvordering opzichtens voornoemde beklaagden ten laste van de Staat;

Op burgerlijk gebied

Veroordeelt eenstemmig beklaagden (...) solidair om te betalen aan de burgerlijke partij N.V. W. als schadevergoeding de som van één frank provisioneel en de kosten van beide instanties.

HOF VAN BEROEP TE ANTWERPEN

5e KAMER — 30 JUNI 1980

Voorzitter: de h. Meers

Raadsheren: de hh. Janssens en Van Gelder (rapporteur)

Openbaar ministerie: de h. Vandeplas

Advocaten: mrs. Van der Haegen en Masson

Inkomstenbelastingen — 1. Personenbelasting — Nieuwe stukken — 2. Onroerende voorheffing — Ongebruikt gebouw.

1. De in de artt. 283-293 W.I.B. voorgeschreven formaliteiten in verband met de neerlegging van nieuwe stukken zijn gebiedend en van openbare orde en het is uitgesloten dat het hof een stuk dat niet overeenkomstig de wet is neergelegd, in beschouwing zou nemen.

Nieuwe stukken in de betekenis van de artt. 282-283 W.I.B. zijn stukken waarvan de inhoud onderscheiden is van die welke reeds bij het dossier horen, terwijl stukken die alleen tot verduidelijking dienen van vroeger neergelegde geschriften niet als «nieuw» dienen te worden geweerd.

Stukken die het karakter hebben van openbare akten zoals een vonnis of arrest dienen evenmin als nieuwe stukken te worden beschouwd.

2. Wanneer de niet-verhuring van een gebouw te wijten is aan buitengewone omstandigheden, nl. de slechte toestand van het pand en de onmogelijkheid om redelijkerwijze de vereiste herstellingswerken uit te voeren die het pand verhuurbaar maken, is het niet-gebruiken van het gebouw niet te wijten aan persoonlijke redenen en is er aanleiding tot kwijtschelding van de onroerende voorheffing.

M. t/ Belgische Staat

Overwegende dat de onroerende voorheffing betrekking heeft op een industrieel gebouw, gelegen te (...);

Overwegende dat appellant in zijn bezwaarschrift de integrale ontheffing van de onroerende voorheffing vroeg daar het gebouw sedert 15 oktober 1975 volledig ongebruikt en volstrekt improductief was gebleven gedurende het jaar 1976;

Overwegende dat de directeur het bezwaar afwees omdat het onderzoek volgens hem had uitgewezen dat: 1. het eigendom ongebruikt en zonder opbrengst was gebleven gedurende heel het jaar 1976; 2. er in 1976 niet gepoogd werd het eigendom te verhuren; 3. de eigenaar het integendeel te koop heeft gesteld; 4. het eigendom in bruikbare toestand verkeerde; 5. de eigenaar sedert 16.10.1975 vrij over het goed kon beschikken en er dus geen beletsels waren om het te verhuren; en de eigenaar vrijwillig heeft afgezien van de eventuele verhuring van zijn onroerend goed om het onder voordelige voorwaarden vrij en onbelast te verkopen en hij derhalve gebruik heeft gemaakt van zijn eigendom op de wijze die hij het best geschikt en het meest in overeenstemming met zijn belangen oordeelde (Cass., 7 dec. 1965 in zake Vranckx, *Bull. Bel.*, nr. 437, blz. 105);

Overwegende dat appellant ter terechtzitting van 12 juni 1980 een dossier met stukken neerlegde, dit alleszins na het verstrijken van de in art. 282 W.I.B. bepaalde termijn;

Overwegende dat geïntimeerde vraagt dat deze stukken uit het debat worden verwijderd, terwijl appellant stelt dat het niet om nieuwe stukken in de zin van art. 282 W.I.B. zou gaan;

Overwegende dat de in artt. 282-293 W.I.B. voorgeschreven formaliteiten in verband met de neerlegging van nieuwe stukken gebiedend en van openbare orde zijn en het uitgesloten is dat het hof een stuk dat niet overeenkomstig de wet is neergelegd, in beschouwing zou nemen (Com. I. B. 282/8; Cass., 18 november 1969 i.z. Delovinfosse; zie nochtans contra: Louveaux, *La preuve en matière d'impôts directs*, blz. 41, voetnoot 48, verwijzend naar Cass., 10 januari 1968, *Bull. Bel.*, 1968, blz. 600);

Overwegende dat nieuwe stukken in de betekenis van de artikelen 282-283 W.I.B., stukken zijn waarvan de inhoud onderscheiden is van die welke reeds bij het dossier horen,

terwijl stukken, die alleen tot verduidelijking van vroeger neergelegde geschriften dienen, niet als «nieuw» moeten worden geweerd (Cass., 12 nov. 1957, *Pas.*, 1958, I, 248, geciteerd in Van Houtte, *Beginnelen van het Belgisch Belastingrecht*, uitg. 1979, § 783, voetnoot 108);

Overwegende dat evenmin als nieuwe stukken kunnen worden beschouwd: stukken die het karakter hebben van openbare akten, zoals een vonnis, enz. (Com. I.B. 282/3);

Overwegende dat dit laatste derhalve geldt voor het ter terechtzitting neergelegde vonnis van 24 juni 1975 van de vrederechter van het kanton Berchem;

Overwegende dat het ongedateerde attest van wijlen mr. Caroline Lagae, ex-curator van het faillissement D., louter een verduidelijking is van de in het fiscaal dossier berustende stukken 36-47;

Overwegende dat uit gezegd attest o.a. blijkt dat bij het bezoek van de curator aan het pand, op 16 okt. 1975, de schade kon worden vastgesteld op 305.000fr., bedrag dat in het passief van het faillissement aanvaard werd; dat de toestand van het pand zodanig was dat het vrijwel onmogelijk was het verder te verhuren en/of te verkopen zonder enorme kosten ($\pm$ 500.000fr.);

Overwegende dat uit stuk 24, brief van P. van 19 nov. 1975 blijkt dat deze vastgoedmakelaar van oordeel was dat verhuring vrijwel onmogelijk was, gelet op de toestand van het pand, zonder zware kosten om het verhuurbaar te maken;

Overwegende dat uit de stukken van het fiscaal dossier blijkt dat het pand te koop werd aangeboden via verschillende agentschappen;

Overwegende dat het hof derhalve geen acht mag slaan op de na de in art. 282 W.I.B. bepaalde termijn neergelegde stukken, uitgaande van verscheiden vastgoedmakelaars, waarvan de inhoud geen verduidelijking is van de in het fiscaal dossier aanwezige stukken, maar eerder een tegenovergestelde inhoud hebben;

Overwegende dat het hof uiteraard kennis moet nemen van de ter terechtzitting neergelegde stukken om na te gaan of zij al dan niet als «nieuwe» stukken kunnen worden beschouwd, doch het hof, wanneer het tot de bevinding komt dat het inderdaad om nieuwe stukken gaat, neergelegd na de in art. 282 W.I.B. bepaalde termijn, geen rekening mag houden met de inhoud van deze stukken als bewijsmiddel en ze uit de debatten moet weren;

Overwegende dat appellante sedert 19 november 1975 kon beschikken over het pand en het op 15 juli 1976 verkocht werd (stuk 53);

Overwegende dat appellante vanaf 19 november 1975 van zins was het eigendom te verhuren, maar wegens de slechte toestand van het gebouw verkoos te verkopen vanaf 11 maart 1976 (stuk 53, met verwijzing naar stukken 23, 24 en 27);

Overwegende dat een ambtenaar van het kadaster op 18 mei 1978 het pand bezocht en constateerde dat de nieuwe eigenaar het goed onderhield (stuk 53);

Overwegende dat deze vaststelling geen gevolgtrekkingen toelaat voor het jaar 1976, te meer daar dezelfde ambtenaar in hetzelfde stuk stelde: «Uit het voorgaande kan besloten worden dat bezwaarhebber gedurende heel het jaar 1976 het pand te zijner beschikking hield, het in slechte staat van onderhoud verkeerde, maar er geen bewijzen van ongebruik konden worden geleverd»;

Overwegende dat de fiscus zich vergist wanneer hij stelt (stuk 54) dat het bedrag van 350.000fr. betrekking heeft op

achterstallige huur, doch uit de stukken waarop het hof acht mag slaan blijkt dat het gaat om 45.000fr. waarborg en 305.000fr. huurschade;

Overwegende dat uit dit alles besloten moet worden dat het pand wegens zijn toestand onverhuurbaar was en appellante niet trachtte te verhuren omdat de vastgoedmakelaars — minstens één van hen — dit onmogelijk achtten;

Overwegende dat het ongebruik derhalve niet ingegeven werd door persoonlijke redenen die de eigenaar ertoe brachten de beschikking over het gebouw te behouden;

Overwegende dat de niet-verhuring te wijten is aan buitengewone omstandigheden, wegens de slechte toestand van het pand en wegens de redelijke onmogelijkheid de nodige herstellingswerken uit te voeren die het mogelijk moesten maken het pand verhuurbaar te maken (Com. I.B. 162/126);

Overwegende dat de wettelijke voorwaarden, vereist voor de kwijtschelding (art. 162, § 1, 4°, en 9, § 1, 1°, W.I.B.) voor het aanslagjaar 1976 vervuld waren en het beroep derhalve gegrond is;

Overwegende dat appellante ten onrechte een rechtsplegingsvergoeding vordert (art. 293, § 2, W.I.B.; Van Houtte, *op. cit.*, nr. 783 in fine en 787 in fine);

*Om die redenen,
Het Hof,*

Wijzigt de bestreden beslissing; vernietigt de aanslag in de onroerende voorheffing, aanslagjaar 1976, artikel 615.537.

ARBEIDSHOF TE BRUSSEL

3e KAMER — 29 JUNI 1979

Voorzitter: de h. Van de Velden

Raadsheren in sociale zaken: de hh. Battaille en Vandendamme

Advocaat-generaal: de h. De Leye

Advocaten: mrs. Swennen en Colpaert

Bevoegdheid — 1. Art. 574, 2°, Ger. W. — Arbeidsgeschiedenis — 2. Hoger beroep — Bevoegdheidsincident — Art. 643 Ger. W.

1. Rekening houdend met de wijziging door de wet van 24 maart 1975 aangebracht in art. 574, 2°, Ger. W. moet het hoger beroep tegen een vonnis van de rechtbank van koophandel gebracht worden voor het arbeidshof.

2. Wanneer de in hoger beroep geadieerde rechter zelf de normale rechter in hoger beroep is, heeft zijn bevoegdheid voorrang op de verplichting eerst een bevoegde rechter in eerste aanleg te zoeken, zelfs als er reeds een uitspraak ten gronde is.

G. t/ mr. De Ridder q.q.

Ontvankelijkheid van het hoger beroep en de bevoegdheid van de rechtbank van koophandel

Overwegende dat het hoger beroep terecht de zaak voor het Arbeidshof te Brussel gebracht heeft, rekening

houdend met de wijziging aangebracht in artikel 574, 2°, van het Gerechtelijk Wetboek door de wet van 24 maart 1975 (cf. Hof Antwerpen, 18 november 1975, *R.W.*, 1975-76, 1195 en de aangehaalde rechtspraak); dat, daar de inleiding van de betwistingen ontstaan tegenover een gefailleerde werkgever bij de rechtbank van koophandel gebeurde na de inwerkingtreding van voormelde wet van 24 maart 1975, het bestreden vonnis als zijnde uitgesproken door een onbevoegde rechter moet worden vernietigd (cf. A. Fettweis, *La compétence*, 1971, nrs. 5-9); dat de wet van 24 maart 1975 de kennisneming van betwistingen betreffende contractbreukvergoedingen, ook al ontstaan zij tegenover de gefailleerde werkgever, voortaan aan de arbeidsrechtbank opdraagt;

Overwegende dat vervolgens de vraag rijst of de zaak naar een bevoegde rechter in eerste aanleg moet worden verwezen, dan wel door de bevoegde rechter in hoger beroep moet worden behandeld, zonder verwijzing; dat appellanten de verwijzing naar de Arbeidsrechtbank te Brussel vragen en zich daarvoor beroepen op art. 643 Ger. W., terwijl geïntimeerde q.q. zich daaromtrent aan het hof refereert; dat echter, wanneer de in hoger beroep geadieerde rechter zelf de normale rechter in hoger beroep is, zijn bevoegdheid voorrang heeft op de verplichting eerst een bevoegde rechter in eerste aanleg te zoeken, zeker als er reeds een uitspraak ten gronde is (cf. Cass., 23 januari 1978, *R.W.*, 1978-79, 920, met noot J. Laenens, «Bevoegdheidsconflict in hoger beroep met verwijzing naar de bevoegde rechter»; vgl. Cass., 3 februari 1972, *Arr. Cass.*, 1972, 526, in een zaak van arbeidsongevallen);

Overwegende dat uit voorgaande beschouwingen volgt dat het beroepen vonnis, voor zover het door het hoger beroep bestreden is, tenietgedaan moet worden wegens onbevoegdheid van de rechtbank van koophandel te Brussel en dat het arbeidshof zelf uitspraak moet doen over de betwisting met betrekking tot de door appellanten gevorderde bedragen wegens contractbreukvergoeding;

(...)

BURGERLIJKE RECHTBANK TE VEURNE

1e KAMER — 14 FEBRUARI 1980

Voorzitter: de h. Desplenter

Rechters: de hh. Vandenbulcke en Handschoewerker

Advocaten: mrs. Debra en Houtekier

Onteigening — Dringende noodzakelijkheid — Geen uitvoering — Wederoverdracht.

Wanneer gedurende meer dan dertig jaar na een onteigening bij hoogdringende omstandigheden (besluitwet 3 februari 1947) de overheid de grond braak laat liggen, kan op de vordering van de onteigenden de wederoverdracht van deze grond aan hen bevolen worden.

Van der H. e.a./ Belgische Staat

Feiten

Op 22 juni 1948 werd het besluit van de Regent nr. 5094 uitgevaardigd waarin op grond van de besluitwet van 3

februari 1947 betreffende de rechtspleging bij hoogdringende omstandigheden inzake onteigening ten algemenen nutte de minister van Landsverdediging gelast werd over te gaan tot de onteigening van de gronden vermeld in de dagvaarding ten einde er woningen voor gehuwde officieren en onderofficieren ten behoeve van de vliegbasis te bouwen.

Uiteindelijk werd bij arrest van het Hof van Beroep te Gent van 7 juli 1952 de volgende vergoedingen toegekend:

7.150m ² + 5.100m ²	
= 12.250m ² tegen 50fr. of	612.500
127.900m ² tegen 12,50fr. of	1.598.750
	2.211.250
wederbelegging	386.968
jachtverlies en jachtstoornissen	28.176

totaal: 2.626.394 fr.

In het arrest wordt uitdrukkelijk op blz. 3 vermeld dat de gronden vergoed tegen 50fr. de m² bouwgronden zijn gelegen langs de weg Veurne-St-Idesbald, de Middenlaan of de baan Koksijde-De Panne en dat de overige percelen vergoed tegen 12,50fr. de m² louter duingronden zijn ver van enige verkeersweg. De Leopold III laan waaraan de percelen palen waarvoor de wederoverdracht thans gevorderd wordt, was op het ogenblik van het arrest nog niet aangelegd. De huidige dagvaarding tot wederoverdracht dateert van 16 november 1978.

Het telexbericht USP/t 872781 dateert van 14 december 1978 en vermeldt: «De staf LUM bevestigt de intentie op voornoemde gronden logementen voor officieren (ongeveer 10) en voor onderofficieren (ongeveer 36) te laten bouwen door de cd5a (militair tehuis): constructie zal aangevraagd worden in meerdere schijven vanaf 1979. Buiten dien wordt de mogelijkheid onderzocht op een der percelen een nieuwe mess voor officieren te bouwen.» Er worden verder geen stukken noch plannen medegedeeld waaruit blijkt dat er aanvragen voor constructie van logementen werden ingediend die de bedoeling van de luchtmacht zouden staven.

2. In rechte

De besluitwet van 3 februari 1947 (gewijzigd door de wet van 26 juli 1962) betreffende de rechtspleging bij hoogdringende omstandigheden inzake onteigening ten algemenen nutte voorziet in de onmiddellijke inbezitting van de te onteigenen goederen ten einde het goed in zo kort mogelijke tijd aan te wenden tot openbaar nut (Th. Minne Dorsimont en A. Gregoire, *Traité juridique et pratique de l'expropriation*, blz. 108; L. Delva, *L'expropriation pour cause d'utilité publique*, Nouvelles 1955, nr. 330).

Meer dan dertig jaar na het regentsbesluit van 26 april 1948, waarin de onteigening der betrokken percelen bevolen werd, liet het Ministerie van Landsverdediging, voor wie onteigening geschiedde, de gronden braak liggen, en eerst na de dagvaarding tot wederoverdracht deelt het ministerie mede dat de bedoeling nog bestaat om in 1979 de beoogde gebouwen op te richten. Bij de sluiting der debatten op 24 januari 1980 werd geen enkel stuk meegedeeld waaruit bleek dat een aanvang met de werken werd gemaakt.

Hoewel de rechterlijke macht de toepasselijkheid van de besluitwet van 3 februari 1947, gewijzigd door de wet van 26

juli 1962, niet mag betwisten (cf. Delva, *op. cit.*, 330) mag wel door de rechter vastgesteld worden dat tot op heden niet voldaan werd aan het doel waarvoor de onteigening geschiedde (Brugge, 9 jan. 1967, *Res et jura immobilia*, 1967, 2, nr. 4337; Cass., 18 maart 1948, *R.W.*, 1947-48, 986).

De mededeling van verweerster dat zij na dertig jaar nog de bedoeling heeft om logementen van officieren en onder-officieren op te richten kan niet als ernstig beschouwd worden aangezien geen enkel stuk wordt meegedeeld waardoor een begin van uitvoering bewezen wordt. De vordering dient dan ook als gegrond beschouwd te worden.

Artikel 569, 10°, Ger. W. bepaalt dat de rechtbank van eerste aanleg bevoegd is betreffende de vorderingen inzake onteigeningen ten algemenen nutte onverminderd de bevoegdheid die krachtens artikel 595 Gerechtelijk Wetboek aan de vrederechter is toegekend.

De prijs welke dient te worden betaald door eiseres is niet alleen de venale waarde op het ogenblik der onteigening doch alle sommen betaald door het onteigenend bestuur voor de schade voortvloeiend uit de onteigening (Cass., 13 febr. 1947, *Pas.*, I, 48).

De wederbeleggingsvergoeding dient derhalve niet teruggegeven te worden (Cass., 13 febr. 1977, *Pas.*, I, 48, met noot R.H.) noch de vergoeding wegens jachtverlies (id. R. Wilkin, *L'expropriation pour cause d'utilité publique*, blz. 147).

De terug te betalen prijs voor de wederoverdracht bedraagt derhalve: $32.825\text{m}^2 \times 12,50\text{fr.} = 410.312\text{fr.}$

Op het terug te betalen bedrag dienen geen interesten verrekend te worden aangezien de wederoverdracht als een verkoop dient te worden beschouwd voor dezelfde prijs als de vergoeding gegeven voor de onteigening (R. Wilkin, *L'expropriation pour cause d'utilité publique*, blz. 147).

De uitvoerbaarheid bij voorraad dient niet bevolen te worden gezien de eventuele moeilijkheden inzake registratie.

Om die redenen,

De Rechtbank, ontvangt de eis tot wederoverdracht van de percelen onteigend bij regentsbesluit nr. 5094 van 22 juni 1948 en verklaart deze eis gegrond.

Zegt derhalve voor recht dat de percelen gelegen (...) voor een totale oppervlakte van 3 ha 28 a 25 ca terug tot het patrimonium van eisers zullen behoren tegen betaling van een bedrag van 410.312fr. aan verweerster.

ARBEIDSRECHTBANK TE GENT

4e KAMER BIS — 13 DECEMBER 1979

Voorzitter: de h. Van Grembergen

Rechters in sociale zaken: de hh. Vervenne en Van de Velde

Advocaat: mr. Van Durme

1. Bevoegdheid — Arbeidsrechtbank — Vordering tot herstelling van een schade veroorzaakt tijdens de uitvoering van een arbeidsovereenkomst — 2. Arbeidsovereenkomst — Schade geleden door een werknemer aan zijn

auto bij vervoer van een gewonde werknemer — Schadeloosstelling — Grondslag.

1. *De arbeidsrechtbank is bevoegd om kennis te nemen van betwistingen met betrekking tot de herstelling van een schade veroorzaakt tijdens de uitvoering van een arbeidsovereenkomst.*

2. *Bij gebrek aan een objectieve grondslag in het materieel recht is de vordering van een werknemer strekkend tot betaling van de schade geleden aan zijn eigen auto bij het vervoer van een gewonde werknemer tot beloop van de niet door de verzekeraar van de werkgever terugbetaalde schade, ongegrond.*

D. t/ N.V. P.

In feite

Eiser is als bediende in dienst van verwerende partij.

Regelmatig zou hij met zijn eigen wagen «Citroën GX Prestige» transporten moeten verrichten in opdracht van de werkgever, o.m. voor het vervoer van gewonde werknemers.

Bij een van deze transporten, in de nacht van 28 op 29 augustus 1978, zou zijn wagen zwaar beschadigd zijn.

Deze schade werd immers geraamd op 200.000fr. + 16% B.T.W. met 5.000fr. sleepkosten.

De verzekeringsmaatschappij van verwerende partij betaalde echter, ingevolge beperkende clausules opgenomen in de polis, slechts ten belope van 163.900fr.

Eiser vordert het verschil, 73.100fr., terug van de werkgever.

In rechte

1. *Nopens de bevoegdheid ratione materiae*

Verwerende partij is van oordeel dat het onderhavig geschil geen geschil is krachtens art. 578, 1°, Ger. W.

Immers, het zou niet voortspruiten uit de arbeidsovereenkomst doch enkel ontstaan zijn ter gelegenheid van de uitvoering ervan. Verwerende partij — handelaarster — zou derhalve moeten worden gedagvaard voor de rechtbank van koophandel.

Dit standpunt kan niet gedeeld worden.

Overeenkomstig art. 578, 1°, Ger. W. neemt de arbeidsrechtbank immers niet alleen kennis van de individuele geschillen omtrent de rechten en plichten op grond van de arbeidsovereenkomst, doch ook van de geschillen welke niet rechtstreeks voortvloeien uit de arbeidsovereenkomst, doch hun oorsprong vinden in de uitvoering van de arbeidsovereenkomst (zie E. LEBOUcq, «De materiële bevoegdheid van de arbeidsgerechten», *R.W.*, 1970-1971, 1355; *Arbrb. Antwerpen*, 12 oktober 1972, *J.T.T.*, 1973, 175; *Arrond. Charleroi*, 22 februari 1971, *Pas.*, 1971, III, 61).

Hiertoe behoren ongetwijfeld de betwistingen met betrekking tot de herstelling van een schade veroorzaakt tijdens de uitvoering van een arbeidsovereenkomst.

2. *Ten gronde*

Door verwerende partij wordt betwist dat eiser aanspraak zou kunnen maken op welke schadevergoeding ook.

Hij zou immers geen opdracht gekregen hebben het bewuste vervoer in de nacht van 28 augustus op 29 augustus 1978 te verrichten.

Bovendien zou geen wettelijke basis bestaan voor een dergelijke terugvordering.

Eiser van zijn kant heeft zijn vordering in termen van conclusie achtereenvolgens gebaseerd op de artt. 1382 e.v. B.W. en op art. 20, 7°, van de wet op de arbeidsovereenkomsten.

De schade aan het voertuig van eiser ontstond toen hij een werknemer, H.W., die lichte kwesturen opliep, eerst ter verzorging naar de kliniek en vervolgens naar huis voerde. Op de terugweg naar het bedrijf reed eiser tegen twee palen.

Met eiser dient te worden gezegd dat het in het bedrijf van verwerende partij blijkbaar wel gebruikelijk was dat gewonde werknemers, buiten de gebruikelijke kantooruren, vervoerd werden door andere werknemers, die dienden te zorgen voor eerste hulp bij ongevallen.

De door eiser voorgebrachte activiteitenverslagen 71 tot 77 bewijzen dit, en worden niet tegengesproken door het voorleggen door verweerster van een dienstnota van 16 januari 1975. Volgens deze nota diende elk vervoer voor de firma te geschieden met de wagen Volvo met nummerplaat AFG 965, toebehorend aan de firma. Evenmin door het voorbrengen van een aantal facturen waarbij door allerlei firma's of instellingen vervoer van gewonden werd gefactureerd.

Immers:

— de bewering van eiser dat het voertuig Volvo 's nachts niet ter beschikking was voor eventueel vervoer wordt niet ernstig tegengesproken;

— het blijkt dat ondanks de nota van 16 januari 1975 de facto het vervoer van gewonden nog verder met eigen wagens geschiedde en door de firma vergoed werd;

— eiser voert aan dat hij zelfs na 29 augustus 1978 gewonden naar de kliniek diende te vervoeren ter verzorging, en dat de hieraan verbonden kosten werden vergoed;

— de voorgebrachte vervoerfacturen hebben alle betrekking op vervoer tijdens de normale diensturen.

Het kan dus niet worden ontkend dat eiser op 28-29 augustus 1978 een vervoer verrichtte binnen de perken van de arbeidsovereenkomst, a fortiori daar hij verantwoordelijk was voor de eerste-hulpverlening in het bedrijf van verwerende partij, althans bij afwezigheid van de verpleegster, wat bij arbeid in de nachtploeg steeds het geval was.

Uit het feit dat de eiser binnen de perken van zijn arbeidsovereenkomst het aangeduide vervoer verrichtte, kan echter niet ipso facto afgeleid worden dat eventuele schade naar aanleiding hiervan ten laste zou zijn van de werkgever.

Vooreerst kan de fundering van een dergelijke terugvordering niet gezocht worden in de arbeidsongevallenwetgeving.

Deze is niet gericht op de vergoeding der niet-lichamelijke materiële schade (zie art. 7 wet van 10 april 1971; Cass., 9 april 1956, *Pas.* 1956, I, 825; *Les Nouvelles*, Droit Social, IV, nr. 1385, p. 210).

Evenmin kan verwezen worden naar art. 1382 en art. 1384 B.W.

Immers de toepassing van art. 1382 B.W. veronderstelt een nawijsbare fout van diegene die men tot schadevergoeding wil verplichten. Een dergelijke fout is bij verwerende partij niet aanwezig, noch wordt een dergelijke fout verweten aan verweerster.

Anderzijds is de toepassing van art. 1384, 1e en 3e lid,

gericht op de bescherming van de materiële belangen van derden, dit is elke persoon met uitzondering van diegene die een andere aanstelt, en die aangestelde zelf (zie R.O. Dalcq, *Traité de la responsabilité civile*, nr. 1897, p. 601-602).

Overigens kan de aangestelde welke zichzelf schade heeft toegebracht, geen schadevergoeding vorderen vanwege de werkgever op grond van art. 1384, 3e lid, B.W.

Men moet immers zelf instaan voor de schadelijke gevolgen van de eigen daad (zie R.O. Dalcq, *o.c.*, nr. 1898-5, p. 603; Mazeaud et Tunc, *Traité de la responsabilité civile*, T. I, nr. 904, p. 976).

Ook een verwijzing naar art. 20, 7°, van de arbeidsovereenkomstenwet kan niet dienstig zijn als basis voor de vordering van eiser tot schadevergoeding.

Afgezien immers van het feit dat niet de wet van 3 juli 1978 op de arbeidsovereenkomsten van toepassing is (deze wet trad in werking op 1 september 1978) doch wel art. 5^{quies} van de wet van 20 juli 1955, dient te worden opgemerkt dat de in dat artikel aan de werkgever opgelegde verplichtingen (zie art. 5^{quies}, 3e lid) gebaseerd zijn op een veronderstelde bewaargeving door de werknemer van deze werktuigen en persoonlijke voorwerpen.

Welnu, de bewaargeving veronderstelt per essentie de overdracht in de macht van de bewaarnemer (zie art. 1915 B.W.; L. Simont en J. De Gavre, «Examen de Jurisprudence. Les contrats spéciaux», *R.C.J.B.*, 1976, nr. 72, p. 438; J.H. Herbots en A.M. Pauwels, «Overzicht van Rechtspraak. Bijzondere contracten», *T.P.R.*, 1975, nr. 334, p. 1132).

Het kan nochtans moeilijk door eiser beweerd worden dat op het ogenblik van het schadeverwekkend feit, zijn voertuig in bewaring was bij verwerende partij.

Ten slotte gaat het ook niet op het voertuig van eiser tijdens het door hem, binnen het kader van de arbeidsovereenkomst verrichte transport van gewonde werknemers, te beschouwen als een arbeidsgereedschap (*anders*: Arbh. Luik, 13 december 1978, *J.T.T.*, 1979, 143-144). Echter zelfs indien men deze redenering een ogenblik zou doortrekken dan nog blijft het een arbeidsgereedschap, eigendom van de werknemer.

Dat het arbeidsgereedschap eigendom kan zijn van de werknemer kan niet betwist worden (zie arg. art. 5^{quies}, 3e lid, van de wet van 20 juli 1955; J. Steyaert, *Arbeidsovereenkomst*, nr. 295, p. 154).

Nu dit veronderstelde arbeidsgereedschap (het voertuig van eiser) door eiser zelf werd beschadigd, kan hieruit geen aanspraak tot schadevergoeding ontstaan tegenover de werkgever (zie supra en R.O. Dalcq, *o.c.*, nr. 1898-5, p. 603).

Het feit dat door de werkgever een kilometervergoeding werd betaald a rato van 8,6fr. per km. doet niets af aan voormelde principes. Deze kilometervergoeding vormt immers enkel de vergoeding voor benzineverbruik en normale slijtage van het voertuig.

Hoogstens zou men kunnen stellen dat bij de werkgever een soort morele verplichting bestaat bij te dragen in de schade door de werknemer geleden als gevolg van het door deze binnen de perken der arbeidsovereenkomst verricht vervoer van gewonde werknemers van de firma.

Verwerende partij heeft dit blijkbaar ook zo begrepen, aangezien zij desbetreffend een verzekering heeft afgesloten, zij het met een beperking tot een cataloguswaarde van 300.000fr. per voertuig, waardoor eiser slechts gedeeltelijk

vergoed werd door de verzekeraar.

Rekening houdend met het louter morele aspect van de afgesloten verzekering, is derhalve de vraag of de werknemers van verwerende partij werden ingelicht nopens de beperking tot de cataloguswaarde van 300.000fr. per voertuig, niet relevant.

Daar er derhalve geen objectieve grondslagen aanwezig zijn in het materieel recht voor de door eiser gestelde vordering tegenover verwerende partij, althans een dergelijke grondslag door eiser niet wordt naar voren gebracht, dient deze vordering te worden afgewezen als ongegrond.

(...)

NOOT—Wat de materiële bevoegdheid van de arbeidsrechtbank betreft: zie Jean LAENENS, «Overzicht van de rechtspraak (1970-1978), De bevoegdheid», *T.P.R.*, 1979, 301, nr. 106).

VREDEGERECHT TE NEERPELT

22 MEI 1980

Rechter: de h. Hanuset

Advocaten: mrs. Witters en Berneman

Bevoegdheid — Ratione loci — Uitkeringen tot onderhoud — Woonplaats van de eiser.

Het doel van de wetgever is onbetwistbaar geweest de onderhoudsgerechtigde te beschermen. De woonplaats van de eiser waarvan sprake is in art. 626 Ger. W., is derhalve de woonplaats van de onderhoudsgerechtigde.

Van H. t/ G.

Gelet op het verzoekschrift, waarbij de opheffing wordt gevorderd van het onderhoudsgeld ten bedrage van 5.000fr. per maand, geïndexeerd, toegekend aan verweerster bij vonnis van 12 oktober 1979 door de vrederechter van het derde kanton van Antwerpen;

Overwegende dat verweerster de onbevoegdheid van de vrederechter van het kanton Neerpelt inroept op grond van de artikelen 591, 7°, en 626 Ger. W., beweerend dat de wetgever met eiser in de vorderingen tot onderhoud alleen bedoelt de onderhoudsgerechtigde;

Overwegende dat aanlegger beweert dat, nu artikel 626 Ger. W. geen onderscheid maakt, dit artikel doelt op alle vorderingen inzake onderhoudsuitkeringen, zowel uitkering als aanpassing of opheffing;

Overwegende dat bij betwisting over de draagwijdte van de interpretatie van een woord in de wettekst men dient te grijpen naar het doel van de wetgever;

Overwegende dat het doel van de wetgever onbetwistbaar is geweest de onderhoudsgerechtigde te beschermen en dat derhalve in artikel 626 Ger. W., door woonplaats van de eiser bedoeld wordt de woonplaats van de onderhoudsgerechtigde;

Om die redenen,

Verklaren ons onbevoegd; verwijzen de zaak naar de vrederechter van het derde kanton der stad Antwerpen, zitting houdende te Antwerpen; houden de uitspraak over de kosten aan.

RECHTSPRAAK IN KORT BESTEK

Hof van Cassatie (1e Kamer), 10 januari 1980

Rechtsvordering — Voorwerp en oorzaak — Uitspraak waarbij de oorzaak onwettig gewijzigd wordt.

De huurders van een boerderij hadden een eis ingesteld, primair, tot veroordeling van de verhuurster om haar verplichtingen tot onderhoud van het verhuurde goed overeenkomstig art. 1719 B.W. uit te voeren, en, subsidiair, tot ontbinding van de pacht, omdat de verhuurster die onderhoudsverplichting had geschonden.

Het bestreden vonnis (Rb. Neufchâteau, 4 september 1974) spreekt de ontbinding van de pacht uit op basis van de vrijwaring voor verborgen gebreken.

Eisers in cassatie stellen dat de rechtbank ambtshalve een niet van openbare orde zijnde betwisting opwerpt die niet in de conclusie van de partijen te vinden was, en bijgevolg het algemeen rechtsbeginsel miskent volgens hetwelk de rechter geen uitspraak mag doen over niet gevorderde zaken. Tevens menen zij dat het bestreden vonnis de oorzaak van de tegen de verhuurster gerichte vorderingen, dat wil zeggen de rechtsgrondslag ervan, onwettig wijzigd.

Het middel wordt als volgt gegrond verklaard:

«Overwegende dat uit de dagvaarding en uit de conclusie van de partijen blijkt dat de eisers hun primaire vordering, tot gedwongen uitvoering, en hun subsidiaire vordering, tot ontbinding van de pacht, deden steunen op de niet-uitvoering door de verhuurster, rechtsvoorganger van de verweerders, van haar verplichtingen tot onderhoud van de boerderijgebouwen die zij in pacht hadden genomen;

«Overwegende dat het vonnis, na te hebben uitgesloten dat de verhuurster de gebouwen niet heeft onderhouden, niettemin beslist dat, nu het goed bij het sluiten van de pachtovereenkomst door een niet zichtbaar gebrek was aangetast, de verhuurster vrijwaring verschuldigd is voor dit gebrek en de ontbinding van de pacht ten nadele van de verweerders uitspreekt;

«Dat het vonnis aldus onwettig de oorzaak van de vordering wijzigd.»

(Voorzitter: de h. de Schaetzen—Raadsheer-rapporteur: de h. Closon—Advocaat-generaal: de h. Duchâtelet—Advocaten: mrs. Simont en De Bruyn—In de zaak: C. t/ F.)

Hof van Cassatie (1e Kamer), 10 januari 1980

Hoger beroep — Devolutieve kracht — Bevestiging van onderzoeksmaatregel.

De oorspronkelijke eis strekte ertoe enerzijds burenhinder te doen verdwijnen door de uitvoering van een bepaald werk en anderzijds, door toekenning van schadevergoeding de reeds ondervonden hinder te herstellen. De eerste rechter gaf aan de deskundige die in de uitvoering van een vorige opdracht tot het bestaan van de hinder had besloten, een aanvullende opdracht in verband met de maatregelen die moesten worden genomen om de hinder te

doen ophouden. De oorspronkelijke eisers stelden hoger beroep in. Uit de akte van hoger beroep blijkt dat zij het hof van beroep verzochten definitief uitspraak te doen over de beide onderdelen van de eis.

Het bestreden arrest (Hof Luik, 28 juni 1978) heeft, met bepaalde wijzigingen van de opdracht van de deskundige, de bevolen onderzoeksmaatregel bevestigd en voor het overige de zaak naar de eerste rechter verwezen. Maar in verband met het tweede deel van de eis heeft het hof van beroep beslist dat nu reeds de gevorderde schadevergoeding tot herstel van de geleden schade moet worden toegekend.

Het cassatieberoep tegen het arrest wordt als volgt verworpen:

«Overwegende dat, enerzijds, krachtens artikel 1068, eerste lid, van het Gerechtelijk Wetboek, het hof van beroep, waarbij, ingevolge het hoger beroep van de verweerders, het geschil zelf aanhangig was gemaakt, wettelijk uitspraak heeft gedaan over het tweede punt van hun vordering; dat het aldus geen inbreuk heeft gemaakt op het beginsel van de rechtspraak in twee instanties dat slechts binnen de bij de wet bepaalde grenzen bestaat;

«Overwegende dat, anderzijds, de wettigheid van die beslissing niet is aangetast door de omstandigheid dat het hof van beroep in verband met het eerste punt van de vordering de dienaangaande door de eerste rechter bevolen onderzoeksmaatregel bevestigd en de zaak, krachtens artikel 1068, tweede lid, van het Gerechtelijk Wetboek, naar die rechter verwijst.»

(Voorzitter: de h. de Schaetzen—Raadsheer-rapporteur: de h. Meeùs—Advocaat-generaal: de h. Duchatelet—Advocaat: mr. Kirkpatrick—In de zaak: A. e.a. t/ J.)

Hof van Cassatie (3e Kamer), 28 januari 1980

Arbeidsongeval — Basisloon — Componenten — Vakantiegeld — Dienstbode die niet onder de sociale zekerheid valt — Geen uitbreiding van het basisloon.

Het bestreden arrest (Arbh. Antwerpen, afd. Hasselt, 20 december 1978) wordt om de volgende redenen vernietigd:

«Overwegende dat het arrest vaststelt dat verweerster tijdens de referteperiode geen vier uren daags bij een zelfde werkgever, noch vierentwintig uren per week bij een of verschillende werkgevers als dienstbode tewerkgesteld was; dat zij derhalve, met toepassing van artikel 18 van het koninklijk besluit van 28 november 1969, niet onder de sociale zekerheid viel en derhalve geen recht op vakantiegeld had;

«Overwegende dat, luidens artikel 34 van de Arbeidsongevallenwet van 10 april 1971, onder basisloon wordt verstaan 'het loon waarop de werknemer, in de functie waarin hij is tewerkgesteld in de onderneming op het ogenblik van het ongeval, recht heeft voor de periode van het jaar dat het ongeval voorafgaat';

«Dat, nu verweerster geen recht had op vakantiegeld in de functie waarin zij op het ogenblik van het ongeval was tewerkgesteld, het vakantiegeld niet tot het basisloon behoort;

«Overwegende dat hieraan geen afbreuk wordt gedaan door het bepaalde in artikel 35 van de genoemde wet,

luidens hetwelk het vakantiegeld in het loon begrepen is; dat dit artikel uitsluitend het begrip loon omschrijft, maar niet bepaalt dat voordelen waarop de getroffene in de uitgeoefende functie geen recht heeft, niettemin tot het basisloon behoren;

«Overwegende dat het door artikel 34 omschreven basisloon alleen wordt uitgebreid tot voordelen waarop de getroffene tijdens de referteperiode geen recht had, in de gevallen die beperkend omschreven zijn in de artikelen 36, 38 en 39 van de wet; dat geen dezer bepalingen het in aanmerking nemen van vakantiegeld voorschrijft voor werknemers die daarop geen recht hebben.»

(Voorzitter: de h. Gerniers—Raadsheer-rapporteur: de h. Delva—Advocaat-generaal: de h. Lenaerts—Advocaat: mr. Bützler—In de zaak: N.V. De S./ G.).

Hof van Cassatie (2e Kamer), 26 februari 1980

Betekening en kennisgeving — Strafvordering — Cassatieberoep van burgerlijke partij — Betekening van afschrift van verklaring van voorziening aan de partij tegen wie het cassatieberoep gericht is — Bewijs — Vaststelling in exploit van betekening.

Tegen het bestreden vonnis (Corr. Oudenaarde, 22 juni 1979) is door een burgerlijke partij cassatieberoep ingesteld. De beklaagde, tegen wie het beroep gericht is, voert het volgende middel van niet-ontvankelijkheid aan: nu krachtens art. 418 Sv. het beroep in cassatie moet worden betekend aan de partij tegen wie het gericht is en nu het uittreksel van de verklaring van voorziening dat door eiseres samen het exploit van betekening van die verklaring ter griffie van het Hof werd neergelegd, pas op 27 september 1979 aan eiseres werd afgeleverd, en dit uittreksel derhalve niet datgene is dat bij het exploit van 4 en 5 juli 1979 aan verweerder werd betekend, heeft eiseres niet binnen de bij art. 420bis Sv. bepaalde termijn alle stukken neergelegd waaruit de ontvankelijkheid van haar voorziening zou blijken.

Dat middel wordt op de volgende gronden verworpen:

«Overwegende dat, om te voldoen aan het voorschrift van artikel 418, eerste lid, van het Wetboek van Strafvordering, een volledig afschrift van de verklaring van voorziening van de burgerlijke partij moet worden betekend aan de partij tegen wie zij gericht is;

«Overwegende dat ten deze het exploit van betekening van de verklaring van voorziening, dat door eiseres in origineel wordt overgelegd, vermeldt dat 'betekend en met afschrift dezer, kopie gelaten (wordt)' aan verweerder 'van een uittreksel uit het register der akten van hoger beroep en van voorziening in cassatie gehouden ter griffie der Rechtbank van Eerste Aanleg, zitting houdende te Oudenaarde, waaruit blijkt dat verzoeker als burgerlijke partij ter zake zich in cassatie voorzien heeft tegen alle beschikkingen van het vonnis, gewezen door de Correctionele Rechtbank te Oudenaarde op 22 juni 1979, in zake lastens tweede betekende (thans verweerder) en mijn verzoeker als burgerlijke partij' en dat aan de verweerder 'kopie gelaten (wordt) van dit onderhavig exploit, alsook van het erin betekende uittreksel';

«Overwegende dat de term 'uittreksel uit het register van de akten van hoger beroep en voorziening in cassatie' bete-

kent: een volledig en woordelijk afschrift van de akte zoals zij in het register is opgetekend;

«Overwegende dat derhalve ten deze de enkele vermeldingen van het exploit op authentieke wijze vaststellen dat aan verweerder een volledig afschrift van de verklaring van voorziening is betekend, zodat aan het voorschrift van artikel 418, eerste lid, van het Wetboek van Strafvordering is voldaan.»

(Voorzitter: de h. Châtel—Raadsheer-rapporteur: de h. Lebbe—Advocaat-generaal: de h. Ballet—Advocaten: mrs. Houtekier en Bayart—In de zaak: V.Z.W. V. t/ G.)

Hof van Cassatie (1e Kamer), 20 maart 1980

Rechtsvordering — Voorwerp en oorzaak — Uitspraak waarbij de oorzaak onwettig gewijzigd wordt.

In het gedinginleidend exploit vroeg verweester vergoeding voor de schade aan haar gebouw door stenen die neerstortten van de citadel te Dinant. Zij baseerde haar eis op de artt. 1382 en 1384 B.W. en stelde eiseres aansprakelijk op grond van een gebrek aan toezicht van haar aange-stelden en als bewaarder van de zaken die de schade hebben veroorzaakt.

Het bestreden vonnis (Rb. Dinant, 7 december 1978) beslist dat niet de minste quasi-delictuele fout werd begaan, maar het veroordeelt eiseres tot vergoeding van de geleden schade wegens burenhinder.

Het cassatiemiddel afgeleid uit de schending van de artt. 702 en 807 Ger. W. en het algemeen beginsel van de eerbiediging van de rechten van de verdediging, wordt ge-grond verklaard.

«Overwegende dat het vonnis, na te hebben beslist dat eiseres niet de minste quasi-delictuele fout heeft begaan, haar niettemin veroordeelt tot vergoeding van de door verweester geleden schade en die beslissing hierop grondt dat 'de schade ten gevolge van het gooien van keien of stenen een ongemak vormt dat, redelijkerwijze, de normale ongemakken van buurschap overschrijdt en dat overigens de passage van duizenden bezoekers en de niet te voorziene en onvermijdelijke ongemakken die daaruit kunnen voortvloeien voor de eigenaars van de naburige erven een duidelijke verstoring van het evenwicht tussen de respectieve en wederkerige voordelen van de naburige eigenaars vormen'»;

«Dat het vonnis aldus zijn beslissing grondt op het verstoren van het evenwicht tussen de twee naburige eigendommen ten gevolge van hinder die de normale ongemakken van buurschap overschrijdt en die voortvloeit uit de passage van talrijke bezoekers;

«Dat de beslissing bijgevolg niet op een quasi-delictuele fout steunt, zoals verweester vroeg, doch op een verstoring van het evenwicht tussen de naburige eigendommen;

«Overwegende dat uit geen enkel stuk van de rechtspleging blijkt dat verweester in de loop van het geding haar vordering heeft gewijzigd om een billijke en aangepaste vergoeding wegens een dergelijke verstoring van het evenwicht te verkrijgen;

«Dat het vonnis bijgevolg, door ambtshalve de oorspronkelijke vordering te wijzigen, de artikelen 702 en 807 van het Gerechtelijk Wetboek en het beginsel van de eerbiediging van de rechten van de verdediging schendt.»

(Eerste voorzitter: de h. Wauters—Raadsheer-rapporteur: mevr. Raymond-Decharneux—Advocaat-generaal: de h. Krings—Advocaat: mr. De Bruyn—In de zaak: N.V. L. t/ T.)

EUROPEES RECHT

Overzicht van de rechtspraak van het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen

Gev. zaken 789 en 790/79 — Calpak SpA/ Commissie — 17 juni 1980 — *Produktiesteun* — *Williamsperen*

De Italiaanse ondernemingen Calpak SpA, te Bologna, en Emiliana Lavorazione Frutti SpA te Ravenna, hebben het Hof krachtens artikel 173, tweede alinea, EEG-Verdrag verzocht bepaalde handelingen van de Commissie betreffende steun voor de produktie van Williamsperen geconserveerd in siroop nietig te verklaren. Omdat de Commissie een exceptie van niet-ontvankelijkheid als bedoeld in artikel 91, lid 1, van het Reglement voor de procesvoering had opgeworpen, heeft het Hof besloten zonder op de zaak ten principale in te gaan uitspraak te doen op de *ontvankelijkheid* van deze verzoeken tot nietigverklaring.

Op 24.7.1979 heeft de Raad verordening nr. 1640/79 houdende beperking van de steunverlening voor de produktie van Williamsperen geconserveerd in siroop vastgesteld en de verlening van steun daarbij voor elk verkoopseizoen beperkt tot 57 100 ton. Blijkens de considerans van de verordening komt deze hoeveelheid overeen met 83% van de gemiddelde produktie in de verkoopseizoenen 1976/77, 1977/78 en 1978/79; ook staat echter vast dat zij 105% bedraagt van de produktie in het verkoopseizoen 1978/79 alleen, zoals deze destijds is aangegeven door de Franse en Italiaanse autoriteiten: de gehele communautaire produktie is uit deze twee Lid-Statens afkomstig. Verzoeksters verwijten de Commissie dat zij is afgeweken van het door de Raad in zijn verordeningen aangehouden normale criterium van het gemiddelde van de produktie van verschillende jaren, door als enige referentiejaar het verkoopseizoen 1978/79 te nemen, dat atypisch was voor het onderhavige produkt omdat de produktie in Italië uitzonderlijk laag was.

In de Gemeenschap is het aantal verwerkers van Williamsperen beperkt. Deze ondernemingen vormen een gesloten en bepaalbare groep waarvan de leden bekend waren of althans door de Commissie hadden kunnen worden geïdentificeerd toen zij de litigieuze bepalingen vaststelde. Verzoeksters zouden dus wel aan de eisen voldoen om als rechtstreeks of individueel door deze beschikkingen geraakt te worden aangemerkt, hetgeen naar hun mening toereikend is om nietigverklaring ervan krachtens artikel 173, tweede alinea, te kunnen verzoeken. Daarentegen betoogt de Commissie dat de gewraakte bepalingen in de vorm van verordeningen zijn vastgesteld, zodat slechts om hun nietigverklaring zou kunnen worden verzocht voor zover zij inhoudelijk in feite beschikkingen zouden zijn. Artikel 173, tweede alinea, kent particulieren het recht toe om onder meer beroep in te stellen tegen elke beschikking die, hoewel genomen in de vorm van een verordening, hen rechtstreeks en individueel raakt.

Ingevolge artikel 189, tweede alinea, EEG-Verdrag moet het criterium van het onderscheid tussen verordening en beschikking worden gezocht in de al dan niet algemene strekking van de betrokken handeling. Een bepaling die de steunverlening voor de produktie van een bepaald produkt voor elke producent tot een zelfde percentage van de door hem gedurende een voorafgaand tijdvak geproduceerde hoeveelheid beperkt, is naar haar aard een maatregel met een algemene strekking in de zin van artikel 189 EEG-Verdrag. Deze maatregel is immers van toepassing op objectief omschreven situaties en leidt tot rechtsgevolgen voor algemene en in abstracto omschreven categorieën van personen.

Het feit dat de keuze van de referentieperiode bijzonder belangrijk is voor verzoeksters wier produktie ten gevolge van hun eigen produktieprogramma per verkoopseizoen aan zeer grote schommelingen onderhevig is, is evenmin toereikend om een individueel rechtsmiddel te bieden.

Daaruit volgt dat de exceptie van de Commissie wat de verzoeken tot nietigverklaring van de bepalingen van de beide litigieuze verordeningen betreft moet worden toegevoegd,

Rechtdoende verstaat het Hof dat de beroepen niet-ontvankelijk worden verklaard en verzoeksters in de kosten worden verwezen.

Zaak 803/79 — Gérard Roudolff (prejudiciële zaak) — 19 juni 1980 — *Exportrestitutie — Bevroren rundvlees*

De rechter van het Tribunal de grande instance te Parijs heeft een prejudiciële vraag gesteld over de uitlegging van post ex. 02.01 A II a) 2 dd) ex 22, opgenomen in de bijlage bij de verordeningen van de Commissie houdende vaststelling van uitvoerrestituties in de sector rundvlees voor het tijdvak van augustus 1974 tot april 1975.

De vraag is gesteld in het kader van een gerechtelijk vooronderzoek tegen G. Roudolff, president-directeur van een Franse vennootschap die ervan wordt beschuldigd gedurende genoemde periode valse aangiften te hebben ingediend om exportrestituties te verkrijgen voor naar Griekenland geëxporteerd, uitgebeend en bevroren rundvlees. De douane-administratie had namelijk geconstateerd dat het geëxporteerde vlees wangmiddelstukken, schenkels en vanglappen omvatte, waarvoor volgens de douane volgens vorengenoemde verordeningen geen recht op restituties bestond.

Verdachte in het hoofdgeding betwist deze uitlegging. Hij betoogt dat voor de betrokken produkten slechts geen recht op restituties bestond, indien zij afzonderlijk waren verpakt.

De vraag van de verwijzende rechter strekt ertoe te vernemen of volgens de termen van bedoelde post in de verordening houdende vaststelling van de restituties bij uitvoer in de sector rundvlees, konden worden beschouwd als te beantwoorden aan deze omschrijving: exporten van dozen, bevattende delen van voorvoeten van runderen, uitgebeend en bevroren, daaronder begrepen bepaalde delen, aangeduid als wangmiddelstukken, vanglappen en schenkels, wanneer deze laatste delen niet afzonderlijk waren verpakt en of daarvoor uitvoerrestituties konden worden toegekend.

(Met behulp van de versies in de verschillende talen) dient de bedoeling van de litigieuze woorden te worden onderzocht in het licht van de doelstellingen van de betrok-

ken verordeningen. In dit verband betoogt de Commissie dat de gemeenschapsverordeningen slechts recht op restituties verlenen voor stukken vlees van een bepaalde kwaliteit. Een dergelijke kwaliteit zouden wangmiddelstukken, slachtafval, schenkels en vanglappen — veelvuldig in de Gemeenschap gebruikt verwerkingsvlees — niet hebben. Omdat de delen uitgebeend vlees klein zijn en ten gevolge van hun bevroering nagenoeg niet van elkaar kunnen worden gescheiden, moet elk stuk ten behoeve van de controle afzonderlijk worden verpakt.

Het Hof is van mening dat de Commissie de reden voor het vereiste van afzonderlijke verpakking duidelijk heeft aangegeven: het dient de controle te vergemakkelijken en moet dus gelden voor alle delen waarover restituties mogen worden toegekend.

Het Hof verklaarde voor recht: Volgens de termen van post ex. 02.01 A II a) 2 dd) ex 22 in de bijlage bij de verordeningen van de Commissie nrs. 2010, 2243, 2538, 2645, 2943, 3084 en 3205/74 en 180, 494 en 735/75 houdende vaststelling van de restituties bij uitvoer in de sector rundvlees kunnen de exporten van delen van voorvoeten van runderen, uitgebeend en bevroren, aangeduid als wangmiddelstukken, vanglappen en schenkels, niet worden geacht aan deze omschrijving te beantwoorden en kunnen daarvoor geen uitvoerrestituties worden toegekend.

Gev. zaken 41/79, 121/79 en 796/79 — Testa-Maggio-Vitale/Bundesanstalt für Arbeit te Nuernberg (prejudiciële zaak — *Sociale zekerheid — Werkloosheidsuitkering* — 19 juni 1980

Het geschil in het hoofdgeding gaat tussen het federale Arbeidsbureau te Nuernberg en werkloze werknemers, die na gebruik te hebben gemaakt van de bij artikel 69, lid 1, van verordening nr. 1408/71 geboden mogelijkheid om zich naar Italië te begeven om aldaar werk te zoeken, niet binnen het in deze bepaling gestelde tijdvak van drie maanden naar de Bondsrepubliek Duitsland zijn teruggekeerd.

Met een beroep op artikel 69, lid 2, van deze verordening, dat bepaalt dat de werknemer elk recht op uitkering krachtens de wettelijke regeling van de bevoegde staat verliest, indien hij niet vóór het verstrijken van het genoemde tijdvak van drie maanden terugkeert, heeft het Bureau geweigerd aan de betrokken werknemers nog werkloosheidsuitkeringen te geven. Eveneens weigerde het op hen het bepaalde bij artikel 69, lid 2, toe te passen dat de bevoegde organen in staat stelt in buitengewone gevallen de periode waarvan voortzetting van de uitkeringen afhankelijk is, te verlengen. De betrokken werknemers hebben mitsdien bij Duitse rechterlijke instanties beroep ingesteld teneinde hun recht op voortzetting van de werkloosheidsuitkeringen erkend te krijgen.

De gestelde vragen strekken er in wezen toe vast te stellen of artikel 69, lid 2, van verordening nr. 1408/71 de werkloze werknemer die na het verstrijken van het tijdvak van drie maanden in de bevoegde staat terugkeert, uitsluit van de aanspraak op werkloosheidsuitkering tegenover deze staat, ook wanneer deze werknemer volgens het nationale recht van deze staat nog een aanspraak zou bezitten.

Zo op deze vraag een bevestigend antwoord mocht worden gegeven, wordt in de overwegingen van de verwijzingsbeschikkingen en in de bij het Hof ingediende schriftelijke opmerkingen betwijfeld of artikel 69, lid 2, te vereni-

gen is met de artikelen 48-51 EEG-Verdrag en het vereiste van bescherming van de grondrechten.

Verenigbaarheid van artikel 69, lid 2, met de artikelen 48-51 EEG-verdrag

Er is gesteld dat deze bepaling ongeldig zou zijn voor zover zij onverenigbaar zou zijn met de verdragsbepalingen betreffende het vrije verkeer van werknemers en in het bijzonder met artikel 51 dat de Raad verplicht de maatregelen vast te stellen welke op het gebied van de sociale zekerheid noodzakelijk zijn voor de totstandkoming van het vrije verkeer van werknemers.

In een ander arrest (zaak 139/78, Coccioni) is reeds overwogen dat de mogelijkheid om zich naar een andere Lid-Staat te begeven om aldaar werk te zoeken, de werknemer een daadwerkelijk voordeel toekent waardoor het vrije verkeer van werknemers wordt verzekerd. Artikel 69, lid 2, kan dus als onderdeel van een speciale regeling die de werknemer rechten toekent die hij anders niet zou bezitten, niet worden gelijkgesteld met de bepalingen die het Hof in zijn arresten Petroni en Manzoni ongeldig heeft verklaard, voor zover zij ten gevolge hadden dat werknemers sociale zekerheidsvoordelen verloren, die in elk geval de enkele wettelijke regeling van een Lid-Staat verzekerde. Dientengevolge is artikel 69, lid 2, van verordening nr. 1408/71 niet onverenigbaar met de voorschriften betreffende het vrije verkeer van werknemers in de Gemeenschap.

Verenigbaarheid van artikel 69, lid 2, met de in de communautaire rechtsorde gewaarborgde grondrechten

Bij de beoordeling van de vraag of artikel 69, lid 2, inbreuk zou kunnen maken op de in de communautaire rechtsorde gewaarborgde grondrechten, dient in aanmerking te worden genomen dat bij artikel 69 een facultatieve regeling is ingesteld, die slechts van toepassing is voor zover de werknemer daarom heeft verzocht; doet hij dit, dan doet hij afstand van de mogelijkheid zich te beroepen op de algemene regeling voor de werknemers van de staat waar hij werkloos is geworden. De in artikel 69 voorziene gevolgen van een te late terugkeer worden de werknemer op een toelichtende folder in zijn moedertaal ter kennis gebracht.

Indien de bevoegde diensten en organen van de Lid-Staten over een ruime beleidsruimte beschikken bij de beslissing over de eventuele verlenging van de bij de verordening voorziene termijn, moeten zij bij de uitoefening van deze discretionaire bevoegdheid rekening houden met het evenredigheidsbeginsel, een algemeen beginsel van het gemeenschapsrecht.

De correcte toepassing van dit beginsel in gevallen als de onderhavige vereist dat de bevoegde diensten en organen in elk bijzonder geval rekening houden met de duur van de tijdsoverschrijding van de betrokken periode, de reden voor de te late terugkeer en de ernst van de rechtsgevolgen van een te late terugkeer.

Er dient te worden geconcludeerd dat, zelfs wanneer wordt aangenomen dat de aanspraak op de betrokken sociale zekerheidsuitkeringen geacht kan worden te vallen onder de bescherming van het eigendomsrecht zoals gewaarborgd in de communautaire rechtsorde — een vraag die in het kader van de onderhavige procedure geen beslissing lijkt te behoeven —, de bij artikel 69 van verordening nr. 1408/71 ingevoerde regeling geen enkele onrechtmatige beperking op de instandhouding van de aanspraak op uitkeringen bevat.

In antwoord op de vragen van het Bayerische Landessozialgericht te München, het Bundessozialgericht en het Hessische Landessozialgericht verklaarde het Hof voor recht: De werknemer die na het verstrijken van het tijdvak van drie maanden, bedoeld in artikel 69, lid 1, sub c, van verordening nr. 1408/71 in de bevoegde staat terugkeert, kan ingevolge artikel 69, lid 2, eerste volzin, ten opzichte van de bevoegde staat geen aanspraak op uitkering meer maken, tenzij de vorengenoemde periode met toepassing van artikel 69, lid 2, tweede volzin, is verlengd.

BOEKEN

E. COHEN HENRIQUEZ, *I.P.R. Trends, Ontwikkelingen op het gebied van het internationale personen-, familie- en erfrecht, zaken-, contracten- en vennootschapsrecht*, Kluwer, Deventer, 1980, XI + 220 blz.

Dat er in het Belgisch I.P.R., meer bepaald m.b.t. het deelgebied der wetsconflicten, bepaalde evoluties op gang zijn gekomen (o.m. de overschakeling van de aanknopingsfactor nationaliteit naar de aanknopingsfactor woon- of verblijfplaats, een toenemend belang van de wetgeving van politie en veiligheid, een overschakeling van de «blinde aanknopingsfactor» naar een belangenafweging in iedere casus, en dit via verschillende technieken ...) weet een ieder die regelmatig met het I.P.R. geconfronteerd wordt.

Reeds eerder dan in België kwamen dergelijke evoluties op gang in Nederland. Prof. E.C. Henriquez achtte het wenselijk om thans, m.b.t. de in de praktijk meest voorkomende I.P.R.-problemen, een momentopname te maken van de stand der evoluties. Om deze te kunnen begrijpen wordt aandacht besteed aan de historische groei van het I.P.R., en bovendien geeft de auteur aan in welke richting die evoluties zich (waarschijnlijk) zullen ontwikkelen. De nadruk wordt dan ook gelegd op de term «trends».

Vooraleer de in de ondertitel vermelde onderwerpen behandeld worden, schenkt de auteur enige aandacht aan de algemene leerstukken van het I.P.R., zo o.m. aan de kwalificatie, de internationale openbare orde, de herverwijzing, de voorvraag, ... Door de beknoptheid van deze behandeling is ze niet steeds volledig (bij de kwalificatie ontbreekt b.v. het probleem van de afbakening, in het als toepasselijk aangewezen vreemd recht, van de regels die behoren tot de aanknopingscategorie waarvoor de verwijzingsregel geldt). Soms vervalt de auteur te snel in casuïstiek, zonder algemene omschrijving of definitie van het probleem.

Bij de bespreking van het personeel statuut, waar men meer en meer de «woonplaats» of «verblijfplaats» als aanknopingsfactor hanteert, wordt — terecht — uitgebreid aandacht besteed aan de inhoud van deze begrippen. Bovendien wordt ook de klemtoneel gelegd op het impact van (de wijzigingen in) het intern recht op het I.P.R. (o.m. bij de erkenning van vreemde echtscheidingsbeslissingen, 79; de contracten, 163; het vennootschapsrecht, 171).

Het probleem van de rechtvaardigheid in het I.P.R. wordt eveneens uitgediept. Door heel het werk heen blijkt dat in de rechtspraak een verschuiving plaatsheeft van de «blinde aanknopingsfactor» gepredikt door Von Savigny (de verwijzende rechtvaardigheid) naar een belangenafweging in ieder concreet geval (de verdelende rechtvaardigheid): meer en meer wordt rekening gehouden met het uiteindelijk, na de toepassing van de aangewezen wet, te bereiken resultaat. De auteur verzet zich nochtans tegen een aanknopingsfactor aan de «rechtssfeer» of aan de «omstandigheden», als algemene regel. Als aanknopingsfactor moet een duidelijk criterium gehanteerd worden. Daarvan mag slechts uitzonderlijk, naar gelang van de omstandigheden, worden afgeweken «als vasthouden daaraan onredelijk zou zijn of ... als vasthouden aan de verwijzingsregel tot een resultaat zou voeren, hetwelk geen redelijk mens voor zijn

rekening kan nemen» (blz. 76). Als hoofdkenmerk van de evolutie kan dan ook vooropgesteld worden dat men tot half-open conflictenregels komt, bestaande uit een hoofdverwijzingsregel en een «omstandighedenregel» (blz. 76, 107, 125, 127 en 134).

Dat dit boek nut heeft voor de Belgische jurist, lijdt geen twijfel: de schets van deze trends in het Nederlandse I.P.R. kan richtinggevend zijn voor de verdere evolutie en uitbouw van onze verwijzingsregels. Dit werk biedt ook de mogelijkheid om op een snelle manier de Nederlandse verwijzingsregels te kennen wat, gelet op de veelvuldige Nederlands-Belgische contacten, belangrijk is voor de toepassing van ons I.P.R. b.v. inzake de herverwijzing.

Opgemerkt moet worden dat een vlotte lectuur hier en daar tegengewerkt wordt door de naar onze smaak in aantal overdreven en soms te lange citaten. Wel handig is het in bijlage opnemen van de belangrijkste IPR-verdragen (hierbij moet erop gewezen worden dat het op blz. 27 e.v. opgenomen voorontwerp van E.G.-Verdrag nopens de wetten die van toepassing zijn op verbintenissen uit overeenkomst en op niet-contractuele verbintenissen, verouderd is en thans in een definitieve vorm werd gegoten, *P.B. E.G.*, 9 oktober 1980, nr. 266/1).

Jan De Ceuster

MEDEDELINGEN

Over de sociale zekerheid in 1979

Het Ministerie van Sociale Voorzorg heeft zopas het negentiende algemeen verslag over de sociale zekerheid gepubliceerd.

Het verslag verstrekt inlichtingen over de algemene rekeningen van de sociale zekerheid, die een dubbel doel hebben:

- de afzonderlijke verrichtingen inzake ontvangsten en uitgaven van de beheersinstellingen samenvatten om een algemeen overzicht te verkrijgen van de op gang gebrachte financieringsmechanismen;

- de economische en sociale weerslag van de regeling aantonen, onder meer aan de hand van een onderzoek betreffende de totaalresultaten van de inkomensherverdeling.

De algemene rekeningen bevatten verrichtingen betreffende de verplichte sociale-zekerheidsregelingen voor werknemers, mijnwerkers en zeelieden inbegrepen (eerste deel) en voor zelfstandigen (tweede deel), waarbij tussen de verschillende takken een onderscheid wordt gemaakt.

Voor het jaar 1978 zijn de verstrekte gegevens definitief, voor 1979 gaat het om ramingen en voor 1980 om vooruitzichten. De ramingen en vooruitzichten steunen op de economische basis-hypothese, die begin 1980 door de Commissie voor Sociale Studies en Statistiek werden uitgewerkt.

De voor het opmaken van de algemene rekeningen over de sociale zekerheid aangewende methodes steunen hoofdzakelijk op de voorstelling van de gezamenlijke gegevens in de vorm van ontvangsten- en uitgavenrekeningen (gewone verrichtingen) enerzijds, en van balansen van de beheersinstellingen (kapitaalverrichtingen) anderzijds. De belangrijkheid van de inkomensverdeling zoals deze via de sociale zekerheid geschiedt, komt aldus tot haar recht.

Het verslag brengt enkele belangrijke ontwikkelingen aan het licht.

De totale sociale-zekerheidsontvangsten (exclusief de jaarlijkse vakantie en de fondsen voor bestaanszekerheid) voor werknemers en zelfstandigen samen, belopen in 1980 waarschijnlijk 713,9 miljard fr. (603,3 miljard fr. in 1978). De totale sociale-zekerheids-uitgaven (exclusief de jaarlijkse vakantie en de fondsen voor bestaanszekerheid) voor werknemers en zelfstandigen samen, mogen voor 1980 worden geraamd op 733 miljard fr. (602,4 miljard fr. in 1978).

Ter vergelijking kan worden vermeld dat het nationaal inkomen vermoedelijk zal stijgen van 2.468,8 miljard fr. in 1978 tot 2.890,3 miljard fr. in 1980.

De verdeling van de ontvangsten volgens regeling ziet er in 1980 uit als volgt: in de regeling voor werknemers zullen zij vermoedelijk 652,6 miljard fr. bedragen en in de regeling voor zelfstandigen 61,3 miljard fr. De ontvangsten bestaan voornamelijk uit sociale bijdragen en rijks-toelagen.

In de regeling voor werknemers bedroegen de verschuldigde sociale bijdragen in 1978, 61,9 pct. van de totale ontvangsten (339,5 miljard fr. op 548,9 miljard fr.); voor 1979 kan dit aandeel worden geraamd op 61 pct. (361 miljard fr. op 592 miljard fr.) en voor 1980 op 59,8 pct. (390,3 miljard fr. op 652,6 miljard fr.). De rijks-toelagen bedroegen in 1978, 184,2 miljard fr. (of 33,6 pct.) en zullen waarschijnlijk oplopen tot 204,6 miljard fr. (of 34,6 pct.) in 1979 en tot 232,6 miljard fr. (of 35,6 pct.) in 1980.

In de regeling voor zelfstandigen verloopt het aandeel van de verschuldigde sociale bijdragen in de totale ontvangsten als volgt: 54,4 pct. in 1978 (29,6 miljard fr. op 54,4 miljard fr.), 54 pct. in 1979 (30,8 miljard fr. op 57 miljard fr.) en 53,8 pct. in 1980 (33 miljard fr. op 61,3 miljard fr.). De rijks-toelagen beliepen in 1978, 24,3 miljard fr. (of 44,6 pct.) en zullen vermoedelijk oplopen tot 25,5 miljard fr. (of 44,7 pct.) in 1979 en tot 27,7 miljard fr. (of 45,2 pct.) in 1980.

De verdeling van de uitgaven volgens regeling ziet er in 1980 uit als volgt: in de regeling voor werknemers zullen zij vermoedelijk 667,8 miljard fr. bedragen en in de regeling voor zelfstandigen 65,2 miljard fr. De uitgaven bestaan hoofdzakelijk uit toegekende sociale prestaties en lopende werkingsuitgaven.

In de regeling voor werknemers bedroegen de toegekende sociale prestaties in 1978, 93,3 pct. van de totale uitgaven (508,1 miljard fr. op 544,6 miljard fr.); voor 1979 kan dit aandeel worden geraamd op 94,1 pct. (561,5 miljard fr. op 596,7 miljard fr.) en voor 1980 op 94 pct. (627,5 miljard fr. op 667,8 miljard fr.). De lopende werkingsuitgaven bedroegen in 1978, 27 miljard fr. (of 5 pct.) en zullen vermoedelijk oplopen tot 28,4 miljard fr. (of 4,8 pct.) in 1979 en tot 31,8 miljard fr. (of 4,8 pct.) in 1980.

In de regeling voor zelfstandigen verloopt het aandeel van de toegekende sociale prestaties in de totale uitgaven als volgt: 92 pct. in 1978 (53,1 miljard fr. op 57,8 miljard fr.), 91,1 pct. in 1979 (55,5 miljard fr. op 60,9 miljard fr.) en 90,5 pct. in 1980 (59 miljard fr. op 65,2 miljard fr.). De lopende werkingsuitgaven bedroegen in 1978, 2,8 miljard fr. (of 4,8 pct.) en zullen waarschijnlijk oplopen tot 2,9 miljard fr. (of 4,8 pct.) in 1979 en tot 3,2 miljard fr. (of 4,9 pct.) in 1980.

Het onderzoek betreffende de sociale zekerheid voor werknemers en zelfstandigen wordt afgesloten met een analyse, die tot doel heeft de essentiële financiële verrichtingen van de sociale zekerheid (ontvangsten, uitgaven, prestaties, rijks-toelagen en besparingen) af te meten aan enkele macro-economische gegevens (het nationaal inkomen, het beschikbaar inkomen van de gezinnen, de privé consumptie, de besparingen van de gezinnen en de lopende verrichtingen van de overheid). Dit vergelijkend onderzoek heeft betrekking op de periode 1974 tot en met 1978.

Uit de gegevens blijkt dat het relatief belang van de ontvangsten ten opzichte van het nationaal inkomen gestegen is van 19,59 pct. in 1974 tot 24,43 pct. in 1978. Het aandeel van de uitgaven in het nationaal inkomen is opgelopen van 18,87 pct. in 1974 tot 24,40 pct. in 1978. In percent van de lopende verrichtingen van de overheid zijn de rijks-toelagen gestegen van 20,47 pct. in 1974 tot 36,44 pct. in 1978. Het aandeel van de sociale-zekerheidsprestaties in het beschikbaar inkomen van de gezinnen, is gestegen van 19,50 pct. in 1974 tot 24,95 pct. in 1978. Vergeleken met de privé consumptie bedraagt het aandeel van deze prestaties 29,68 pct. in 1978 tegen 23,45 pct. in 1974. Ten opzichte van de besparingen van de gezinnen, bedroegen de besparingen van de sociale zekerheid 6,44 pct. in 1974 en 0,26 pct. in 1978.

Nog te vermelden is dat niettegenstaande de «jaarlijkse vakantie» volledig in de Belgische sociale-zekerheidsregeling is geïntegreerd, de verrichtingen betreffende deze tak afzonderlijk worden behandeld en als bijlage bij de algemene rekeningen voor werknemers worden opgenomen. Hiertoe werd overgegaan om inter-

ationale vergelijkingen te vergemakkelijken.

Het algemeen verslag handelt voorts in het derde deel over de residuale beschermingsregelingen (minder-validen, gewaarborgd inkomen voor bejaarden) en in het vierde deel over de regelingen voor vrijwillige en aanvullende verzekering (ziekte en invaliditeit, pensioenen en fondsen voor bestaanszekerheid).

Ten slotte worden in een vijfde deel enkele beschouwingen gewijd aan de overzeese sociale zekerheid.

Het algemeen verslag kan worden verkregen door storting of overschrijving van 200fr. op prk. 000-2005863-97 van het Ministerie van Sociale Voorzorg — Dienst Publikaties, Zwarte Lievevrouwstraat 3C, 1000 Brussel, met vermelding «Algemeen Verslag over de Sociale Zekerheid - 1979».

Nieuwe wetsontwerpen in Nederland m.b.t. de aansprakelijkheid van bestuurders voor schulden van rechtspersonen

Op voordracht van minister De Ruiter van Justitie en de staatssecretarissen De Graaf van Sociale Zaken en Van Amelsvoort van Financiën is bij de Tweede Kamer een wetsontwerp ingediend dat ten doel heeft om in bepaalde omstandigheden bestuurders van rechtspersonen hoofdelijk aansprakelijk te stellen voor schulden die de rechtspersoon heeft aan de bedrijfsvereniging, de belastingdienst en het verplichte bedrijfspensioenfonds. Het betreft de sociale verzekeringspremies, de loon- en omzetbelasting en de bijdragen ter zake van verplichte deelneming in bedrijfspensioenfonds.

Het wetsontwerp is het tweede in een reeks van drie wetsontwerpen die beogen het misbruik van rechtspersonen te bestrijden. Het eerste wetsontwerp, dat de aannemer aansprakelijk stelt voor de belasting- en premieschulden verschuldigd door zijn onderaannemers, de zogenaamde ketenaansprakelijkheid, is reeds op 25 augustus 1979 bij de Tweede Kamer ingediend. De schriftelijke voorbereiding van dit wetsontwerp is nog niet voltooid; wel is onlangs de memorie van antwoord naar de Tweede Kamer gezonden.

Het derde wetsontwerp, dat ook voor andere schulden dan belasting- en premieschulden de mogelijkheid wil verruimen om bestuurders van n.v.'s en b.v.'s aan te spreken in geval van faillissement, is voor advies naar de Raad van State gezonden. Waarschijnlijk zal dat wetsontwerp over enige maanden de Tweede Kamer bereiken.

Centraal in het thans ingediende wetsontwerp staat de meldingsregeling. De rechtspersoon is verplicht om zo spoedig mogelijk nadat gebleken is dat hij niet tot betaling in staat is, daarvan mededeling te doen aan de bedrijfsverenigingen, de fiscus en het verplichte bedrijfspensioenfonds. Hierdoor geraken deze instanties in een vroeg stadium op de hoogte van de betalingsmoeilijkheden. Zij kunnen om nadere inlichtingen en overlegging van stukken vragen, maar hoeven dat niet te doen. Indien de rechtspersoon *op de juiste wijze* aan de meldingsplicht heeft voldaan, is de bestuurder slechts aansprakelijk, indien aannemelijk is dat de niet-betaling aan hem te wijten is.

Een andere regeling geldt als de rechtspersoon *niet of niet op juiste wijze* aan de meldingsverplichting heeft voldaan. Een bestuurder is dan zonder meer aansprakelijk, tenzij hij aannemelijk kan maken dat het niet aan hem te wijten is dat de rechtspersoon niet aan zijn meldingsplicht heeft voldaan. In dat geval is de bestuurder wel aansprakelijk, maar hij kan zich van zijn aansprakelijkheid bevrijden. Hij dient dan aannemelijk te maken dat de niet-betaling niet aan hem te wijten is.

Bij niet-commerciële instellingen, zoals verenigingen en stichtingen met een ideëel doel, zijn niet alle bestuurders, maar alleen de bestuurders die met het financiële beheer zijn belast aansprakelijk.

Onder bestuurder wordt niet alleen verstaan de bestuurder die als zodanig is benoemd, maar ook degene die zich als bestuurder heeft gedragen, zonder benoemd te zijn. Ook de gewezen bestuurder en — in geval van ontbinding van de rechtspersoon — de vereffenaar worden als bestuurder beschouwd.

Als de fiscus, de bedrijfsvereniging en het verplichte bedrijfspensioenfonds tot aansprakelijkstelling van de bestuurders willen overgaan, zullen zij de gronden moeten aangeven waarop de aansprakelijkheid berust. Van groot belang is in dit verband wat verstaan dient te worden onder «dat de niet-betaling aan hem te wijten is», de voorwaarde voor het bestaan van de persoonlijke aansprakelijkheid. Volgens de memorie van toelichting zal hiervan onder meer sprake zijn wanneer de bestuurder zich heeft verrijkt door onverantwoordelijke onttrekkingen van gelden aan de onderneming of wanneer bij de bedrijfsvoering de belangen van de crediteuren zijn verwaarloosd. Niet voorzienbare gebeurtenissen of omstandigheden komen in het algemeen niet voor rekening van de bestuurder.

Bovengenoemde aansprakelijkheidsbepalingen gelden ook voor het geval een bestuurder van een rechtspersoon zelf een rechtspersoon is. Zowel die rechtspersoon als de bestuurders daarvan zijn dan aansprakelijk. Beoogd wordt hiermee te voorkomen dat de bestuurdersaansprakelijkheid beperkt blijft tot het vermogen van een rechtspersoon indien deze als bestuurder optreedt.

Het wetsontwerp voorziet tevens in een regeling voor het onderling verhaal. Indien een bestuurder een schuld van de rechtspersoon heeft betaald heeft hij verhaal op de medebestuurders. Tenzij anders is overeengekomen, dienen de bestuurders onderling voor gelijke delen in de schulden van de rechtspersoon bij te dragen. De bestuurder die meer heeft betaald dan zijn aandeel, heeft voor het meerdere verhaal op zijn medebestuurders.

BERICHTEN

Tien jaar arbeidsgerechten en sociaal procesrecht in België Colloquium te Gent

Het Seminarie voor privaatrechtelijk procesrecht van de Rechtsfaculteit van de Rijksuniversiteit Gent, organiseert in samenwerking met het Seminarie voor Sociaal Recht (R.U.G.) een colloquium op zaterdag 24 januari 1981 in de Academieraadzaal van de Rijksuniversiteit, Volderstraat 9, Gent.

Programma.

- 10 u. Welkomstwoord door M. Storme, directeur van het Seminarie Procesrecht.
- 10 u. 15 A. DE BOCK, Eerste voorzitter van het Arbeidshof te Gent, De rechterlijke organisatie en de bevoegdheid; beschouwingen over de afgelopen 10 jaar en toekomstvooruitzichten.
- 10 u. 45 E. KRINGS, Koninklijk Commissaris voor de gerechtelijke hervorming, advocaat-generaal bij het Hof van Cassatie, hoogleraar aan de V.U.B., en V. VANDERMEERSCH, Eerste advocaat-generaal bij het Arbeidshof te Gent, Het sociaal procesrecht, model voor het gewone procesrecht?
- 11 u. 45 B. DUBOIS, notaris, docent aan de R.U.G., Synthese van de gerechtelijke organisatie op sociaalrechtelijk vlak in de buurlanden.
- 12 u. 15 Lunch in het universitaire restaurant «Het Pand», Onderbergen, Gent.
- 14 u. Paneldiscussie en vraagbaak.
- 16 u. Slotwoord.

TIJDSCHRIFTEN

Tijdschrift voor notarissen, 44e jg., december 80, nr. 12

A. Van den Bossche, Wijziging huwelijksvermogensstelsel. Enkele bedenkingen bij de beschikking Rb. Turnhout, 24 december 1979—Rechtspraak—Wetgeving—Bibliografie—Alfabetische inhoudstafel.